

ΤΑΚΗ Χ. ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ
ΑΝΑΔΕΚΤΑ

Η
ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο Ε΄
ΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΠΑΚΩΣΤΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΛΟΥ

—
1897

ΤΑΚΗ Χ. ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ
ΑΝΑΛΕΚΤΑ

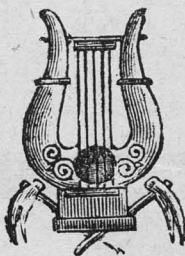
ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΕΤΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΟΥ

ΕΝ ΞΑΘΗΝΑΙΣ

1897

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΕΜΠΟΡΙΚΩΝ
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ

125093

ΕΙΣ ΤΗΝ

ΜΕΓΑΛΗΝ ΣΚΙΑΝ

ΤΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'.—**Ήόλις Παναρχαία**

- Κεφάλαιον I. Τὰ μυστήρια τοῦ παρελθόντος
» II. Ἀρχαῖα λείψανα

ΜΕΡΟΣ Β'.—**Ἐνδοξος σχολή**

- » I. Ἡ μονή τοῦ Φιλοσόφου
» II. Ἴδρυσις νέας Σχολῆς
» III. Οἱ δύο Ἀγάπιοι
» IV. Εὐεργέται διδάσκαλοι καὶ μθηταὶ

ΜΕΡΟΣ Γ'.—**Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως**

- » I. Πέλις ἀδούλωτος
» II. Ὁ Μητροπολίτης Ἀνανίας
» III. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1869
» IV. Ἡ κλιπτοροφή τῶν κλεπτῶν

ΜΕΡΟΣ Δ'.—**Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν**

- » I. Ἐταῖροι
» II. Παρασκευαὶ Σπηλιωτοπούλων
» III. Ἡ Προδουσία τῆς Πυρίτιδος
» IV. Αἱ πρῶται μάχαι
» V. Πολιμοφοδία
» VI. Ὀπλιρχηγοὶ
» VII. Γραμματεῖς καὶ Λέγιοι
» VIII. Οἱ πολεμισταὶ

ΜΕΡΟΣ Ε'.—**Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν**

- » I. Περισυλλογὴ τῶν συντριμμάτων
» II. Οἱ Δημητσανῖται
» III. Ἡ σημερινὴ πόλις

ΜΕΡΟΣ ΣΤ'.—**Οἱ δύο ἱεράρχαι**

- » I. Ὁ Γερμανός
» II. Ὁ Πατριάρχης.

Η ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΟΛΙΣ ΠΑΝΑΡΧΑΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Τοπογραφία.—Παλαιόν και νέον ὄνομα.—Τευθίς, ὕψος, θει-
σά.—Εἰκασίαι καὶ δισταγμοί.

Ἐπὶ σαγματοειδοῦς γραφικοῦ λόφου, ἀκριβῶς εἰς τὸν ὀμφαλὸν τῆς Πελοποννήσου, ἔκειτο ἔκπαλαι ὀχυρωτάτη πόλις, βλέπουσα εὐθὺ πρὸς τὸν ὑπερήφανον Ταύγετον. Τὸ ὄνομα τοῦ τε πρώτου οἰκιστοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐξηφάνισε πρὸ πολλοῦ ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, καὶ ἤδη, ὡς ἀμυδρὰ τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος ἀπήχησις, προβάλλουσι μόνον τὰ σεπτὰ αὐτῆς ἑρείπια. Τίς οἶδεν ὅμως πόσαι γένεαι Ἀρκάδων ἠτέμισαν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Δημητσάνης, διὰ τῆς ἀποτόμου ρωγμῆς τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν ὄρο-

τρον εἴκοσι περίπου λεπτῶν καὶ κατωκνημένην πυκνότατα. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ὑψοῦτο τὸ φρούριον, ὅπερ ἠσφάλιζεν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τριπλῆ σειρὰ τειχῶν. Τούτων ἡ μὲν ἐσωτάτη φαίνεται πολλαχοῦ ἤδη, κυρίως ὅμως ἐκ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ Μαλούχου καλῶς διατηρουμένου τμήματος, ἐξ ὑπερμεγέθων ἀκανονίστων λίθων, κ υ κ λ ω π ε ί ο υ ἐποχῆς, κατὰ τὴν προϊστορικὴν τέχνην τῶν ἐρειπίων τῆς Τίρυνθος. Αἱ δὲ δύο ἄλλαι, κτισθεῖσαι κατόπιν, κατὰ τὸν Δ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἐξετείνοντο ἀπὸ τοῦ βράχου τῶν Δεμπλιῶν, κάτωθεν τοῦ στρατῶνος καὶ διήκουσαι διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς βορείου τῆς πόλεως πλευρᾶς, ἔφθανον μέχρι τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐρείπια πολλὰ καὶ τούτων σώζονται, ἰδίως δὲ παρὰ τὰς οἰκίας Σεργοπούλου καὶ Ματσούλη, παρὰ τὸν στρατῶνα καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Νικολάου, διαφυγόντα τὴν σφύραν τῶν λιθοδόμων καὶ τὰς καμίνους τῶν ἀσβεστοποιῶν.

Ἐκτὸς τῶν τειχῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ εἰς ὥραϊος λέων, εἰς πηχυαῖος πυθμὴν ὑπερμεγέθους λιθίνου πίθου, πολλοὶ τάφοι μετὰ ὑδριῶν καὶ ἐπιγραμμάτων, ὧν ἓν ἔλεγε «Π λ ε ι σ τ ῶ ν α ξ χ α ἱ ρ ε» τεράστια βάρη στηλῶν, Κίονες καὶ σπόνδυλοι Δωρικοῦ ρυθμοῦ καὶ πλεῖστα ἄλλα λείψανα, μαρτυροῦντα τὸ πανάρχαιον τῆς πόλεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΝΔΟΞΟΣ ΣΧΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

Η ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

Τὰ ἀσκητήρια τοῦ πρώτου αἰῶνος. — Ὁ πρωτοσκηρῆτης Λαμπάρδης. — Ὁ μυστικὸς ναὸς τῆς Παρθένου. — Λαξευτὸν ὑδραγωγεῖον. — Προνόμια σταυροπηγίου. — Φλόξ ἐν σκοτίᾳ. — Εὐρυναίς μεναδικῆς Σχολῆς. — Οἱ τελευταῖοι διδάσκαλοι.

Μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Δημητσάνης, χίλια μέτρα ὑπεράνω καὶ ἐκατέρωθεν τῆς δασώδους κοίτης τοῦ Λουσίου εἰσὶν ἐκτισμένοι δύο πανάρχαιοι μοναί, ἡ τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ τοῦ Φιλοσόφου. Βαθυτάτη χαράδρα, προελθοῦσα ἴσως ἔνεκεν ἀρχεγόνων ὑπογείων ἐκρήξεων τεραστίου συμπαγοῦς πετρώματος, καὶ δεικνύουσα προδήλως ἔτι ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὰς ἐσοχὰς καὶ ἐξοχὰς τῆς ἄλλης, ἐκρίθη καταλληλοτάτη ὡς κρησφύγετον παρὰ τῶν ὀλίγων Χριστιανῶν τοῦ πρώτου αἰῶνος, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀμειλικτῶν διωγμῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἐντὸς μικροῦ σπηλαίου, προβάλλοντος ἐκ τῆς κορυφῆς τεραστίου κατακορυφῶν βράχου, ἰδρῦθη ἀσκητήριον ἀγιογραφημένον, ἐν ᾧ σώζεται ἔτι τὸ τέλος ἐξιτήλου ἐπιγραφῆς **ΕΤΟΞ Α. Χ. ΡΑΒ'**. Ἀπὸ τοῦ 132 μ. Χ. λοιπὸν οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ διδάξαντες μαθηταὶ τοῦ Ἀποστόλου

Ἄνδρέου, εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὠχυρώθησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Λουσίου κτίσαντες ἀπέναντι τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου καὶ τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου. Ἐκεῖ δὲ ἰδρύσαντες Σχολὴν κληρικῶν καὶ προσπλύτων, ἐδίδασκον τὰ τῆς Θρησκείας καὶ ἔπηξαν τὴν φωλεὰν τῶν Μουσῶν, ἦν μόνην δὲν παρέσυρεν ὁ Μεσαίων καὶ ἡ Ἀμάθεια.

Εἰς δὲ τῶν ἐπιμελεστέρων μαθητῶν τοῦ ἀσκητηρίου ὁ Ἰωάννης Λαμπάρδης ἀπεδήμησε κατὰ τὸ 930 μ. Χ. εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐπιμελεία τῶν αὐτόθι συμπολιτῶν τελειοποιήσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὑπέριστα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, προσληφθεὶς ὡς π ρ ω τ ο σ η κ ρ ἦ τ η ς, ἥτοι ἀρχιγραμματεὺς ἐκ τῶν ἀπορρήτων τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Φωκά, ὅστις εὐλαβῶς ἠγάπα τὸν Φιλόσοφον συμβουλόν του¹.

Καίτοι ὅμως τοσοῦτον ἀνεδείχθη ὁ Λαμπάρδης, δὲν ἐλπισμόνησε τὴν πολίχνην ἐν ἧ ἐγεννήθη, οὐδὲ τὸ ἀσκητήριον ἐν ᾧ ἀνεπτύχθη, καὶ παρεκάλεσε τὸν δύσκολον εἰς τοιοῦτας ἀποφάσεις Αὐτοκράτορα, ὅπως ἐπιτραπῆ αὐτῷ ἡ ἀνίδρυσις Μονῆς. Δοθείσης δὲ προθύμως τῆς ἀδείας ἐκτίσθη, ἰδίως ἀναλώμασιν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀσκητηρίου ἡ ἄχρι τοῦδε σωζομένη Μονὴ τῆς Παρθένου, ἦν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς οἱ Δημητσανῖται ὠνόμασαν Μονὴν τοῦ Φιλοσόφου πρὸς τιμὴν τοῦ ὑπὸ τοιοῦτον ὄνομα γνωστοῦ ἀνὰ τὸν Κόσμον ἐπιφανοῦς

¹ Κιστόρηγ Σχολή Δημ. σελ. 2. Γεδεῶν Πατριαρ. Πίνυκας σελ. 307.

συμπολίτου, οὔτινος ἢ γενεὰ σώζεται ἔτι, διχασθεῖσα εἰς δύο μεγάλους κλάδους, Λαμπύρην καὶ Φιλοσοφπούλου. Ἡ Μονὴ ἰδρυθεῖσα κατὰ τὸ 963 ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἔχουσα μῆκος 50 μέτρων καὶ πλάτος ἑνιαχοῦ ὀκτὼ καὶ ἀλλαχοῦ δύο, περιεῖχεν εἴκοσι περίπου κελλῖα διὰ τε τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς μαθητευομένους καὶ μικρὰν ἐκκλησίαν πολύγωνον, μετὰ θαυμασιῶν ἀγιογραφῶν. Παρὰ ταύτην εἶχε λαξευθῆ εὐρεία δεξαμενὴ, δεχομένη τὰ ὄμβρια καὶ πηγαῖα ὕδατα τοῦ βράχου διὰ λαξευτοῦ αὐλακος 50 μέτρων, δι' οὗ, ἀδυνατοῦ ὄντος ἄλλου μέσου μεταφορᾶς, διωχετεύετο εἰς τὰ οἶνοδοχεῖα καὶ τὸ γλεῦκος ἐκ τῶν ἄνωθεν τοῦ βράχου ἀμπελώνων. Τῆς μονῆς διεσώθη χαλκογραφία χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ 963 πρὸς δὲ καὶ μεταγενέστεραι τῆς Τεργέστης ἰχνογραφίαι¹.

Ἴνα δὲ ἀσφαλίσῃ ὁ ἰδρυτὴς τὴν Μονὴν ἐξ ἀφεύκτων διαρπαγῶν, προῦκάλεσε τὴν ἔκδοσιν σιγγιλιῶδους γράμματος τοῦ Πατριάρχου Πολυεύκτου, δι' οὗ προθύμως ἀναγνωρίζεται ἡ μονὴ ὡς Πατριαρχικὸν Σταυροπήγιον² ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μόνου τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐξάρχου καὶ χαρακτηρίζονται οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοὶ ἐλευθεροὶ, ἀναπαίτητοὶ καὶ ἀνεξέταστοι. Διὰ τοιούτων λοιπὸν προνομίων προικισθεῖσα ἡ Μονὴ ἤρξατο τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον αὐτῆς ἔργον.

Τὸ σκότος τῶν δούλων αἰῶνων ἐκάλυψε τὴν Ἑλλάδα. Δαίμων ἀπαίσιος συνεῖχε τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦ-

¹ Διαιτριβὴ Ἱερ. Βογιτιτζῆ ἐν Εὐαγγελικῇ Κήρυκι 1872.

² Καστόρχη σ. 49. Δοσιθέου Δωδεκαβ. σελ. 1274.

λα, καὶ ἂν ἐνιαχοῦ ἀπέμενον στίλβοντα ἐρείπια τῆς ἀρχαίας τέχνης, οὐδὲν ὅμως ἴχνος τῶν τοσοῦτων Σχολῶν ἐσώζετο ἐν τῇ ἐστία τῶν Φώτων. Αἱ Μοῦσαι διωχθεῖσαι ἐκ τῆς πατρίδος τῶν κατέλιπον τοὺς ἀπογόνους τῶν ἐνδοξωτέρων τοῦ κόσμου ἀνδρῶν, ἵνα ἀναβαπτισθῶσιν ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ κολυμβήθρᾳ τοῦ ἑξαγνισμοῦ καὶ τῆς ἐρημίας. Καὶ ὁ ζόφος ἐπιτείνεται βαθύς, ἀδιάσπαστος.

Μόνον ἐκεῖ, εἰς τὸν ἀπρόσιτον τοῦ Φιλοσόφου βράχου ἰδρύθη μικρὸν τῆς Ἑλληνίδος Μούσης τέμενος, μόνον ἐκεῖθεν¹ ἡ Σχολὴ τῆς Δημητσίανης ἐκήρυττε τὸ μυστικὸν αὐτῆς διάγγελμα καὶ ὡς πυγολαμπὶς ἐν ζοφῶδει νυκτὶ συνέλεγε τοὺς ἐπιλέκτους παῖδας τῆς τῆς Ἑλλάδος, καθιστῶσα τούτους ἱκανοὺς διὰ τὸ μόνον τότε πολιτικὸν ἀξίωμα τοῦ Πατριάρχου καὶ Ἀρχιερέως, ἀνοίγουσα συγχρόνως καὶ τ' ἄδυστα τῶν σπλάγχων, ἐν οἷς ἀποτεθὲν, ἐβλάστησε κατόπιν τὸ σπέρμα τῆς ἐλευθερίας.

Ἀποδεικνύουσι δὲ τοῦτο, οὐ μόνον ἱστορικαὶ μαρτυρίαι καὶ ἡ παράδοσις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεύρεσις παμπάλαιων διδακτικῶν χειρογράφων, ἀνευ προμετωπίδος καὶ χρονολογίας. Μετὰ ταῦτα, διακοπεισῶν τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐγένετο σκέψις εὐρύνσεως τῆς μονῆς χάριν τῆς διδασκαλίας καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος Καρακάλος ἔκτισε κατὰ τὸ 1691 ἄνωθεν τῶν βράχων περικαλλῆ ναὸν τῆς Παρθένου, ἡ δὲ Μονὴ καὶ ἡ πόλις μεγαλοπρεπῆ Πύργον μετὰ πολλῶν δωματίων,

¹ Φιλῆμονος ὑπομνήματα Γερμανοῦ σ.λ. γ'.

χάριν τῶν ξένων καὶ τῶν μαθητῶν. Πρὸ τῆς αὐτῆς δὲ τούτου κρήνη πολὺκρουνης ἐσκόρπηξε ὄροσερώτατον ὕδωρ ἰπὸ μαγικὴν στοὰν συσκίων δένδρων, ἐνῶ ἄνωθεν ἀπηρτῶντο ἄφθονα κλήματα, ἐπιχαρίτως κλίνοντα ἐκ τοῦ φορτίου τῶν σταφυλῶν.

Ἐντὸς τοιοῦτου σχολείου διητῶντο δ ὡ ρ ε ἄ ν μαθηταὶ καὶ Διδάσκαλοι, ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐποπτεῖαν ὀλοκλήρου τῆς πόλεως. Δυστυχῶς ὅμως, ἐξαφανισθέντος κατὰ τὴν διαρπαγὴν τῆς διαλυθείσης Μονῆς τοῦ ἀρχαιοτάτου αὐτῆς Κώδικος, ἀγνοοῦμεν τὰ ὀνόματα τῶν αὐτόθι διδαξάντων καὶ τῶν ἐνδόξων καταστάτων μαθητῶν. Δύο μόνους τοὺς καὶ τελευταίους γνωρίζομεν, ὡς διδάξαντας τὸν Πατριάρχην, οἵτινες κατὰ τὸν Σπηλιάδην¹ ἦσαν «διδάσκαλοι τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ εὐηργέτου τὴν πατρίδα ἀνατρέφοντες καὶ ἀποκαθιστῶντες τοὺς μαθητὰς ἀξίους στρατιώτας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος». Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἱερομόναχος Μελέτιος ἐτελεύτησεν ἐν Δημητσάνῃ, ὁ δὲ Ἄθανάσιος Ρουσόπουλος, μετακομισθείσης τῆς Σχολῆς εἰς τὴν πόλιν, παρέδωκεν αὐτῇ τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας, συνοδεύων τὸν ἀποδημοῦντα Γρηγόριον, ἐκεῖ δὲ, παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐδίδαξεν λίαν εὐδοκίμως εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, μέχρι τοῦ 1780, ὅτε καὶ ἐτελεύτησεν, ἀπολαύων μεγίστης φήμης καὶ ἀγαθῆς ὑπολήψεως².

1 Ἀπεμνημ. Α'. σελ. 100.

2 Ἀγγελόπουλου Βίος Πατριαρ. σελ. 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΙΑΡΥΣΙΣ ΝΕΑΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ὁ Γεράσιμος Γούνας ἐν Δημητσάνῃ.—Μίγαρον Σχολῆς. — Ἀσπασία τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν.— Πατριαρχικά Προνόμια.— Διάλυσις τῆς Σχολῆς ἐνεκα τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως.

Ἦτο μὲν διάσημον τὸ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Φιλοσόφου σχολεῖον καὶ προήγαγεν ἐπιφανεστάτους μαθητὰς, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀληθῶς καὶ τοῖς πᾶσι προσιτόν. Ἡ ἐκ τῆς πόλεως ἀπόστασις, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν πόρων καὶ ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ μορφή δὲν ἐπύρκουν πλέον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα ἤρξατο ν' ἀναγεννᾶται, καὶ οἱ Ἑλληνόπαιδες ἐζήτουν εὐρυτέραν καὶ προχειροτέραν παιδείαν, ἵνα ᾧσιν ἔτοιμοι διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Πατρίδος. Τὴν μεγάλην δὲ ταύτην ἀνάγκην ἀνεπλήρωσεν ὁ ἐν Σμύρνῃ Δημητσανίτης ἔμπορος Γεώργιος Γούνας. Γεννηθεὶς ὀλίγον πρὸ τῆς κατακτίσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῷ Σχολείῳ τῆς μονῆς ἀπεδύμησε κατὰ τὸ 18ῶ0 καὶ ἐπλούτισε. Πάλιν, θεία ἴσως Προνοία, ἐπιχειρήσας νὰ διασώσῃ ἐκ τυχαίας πυρκαϊᾶς τὸ κατάστημά του, ἐπληρώθη καὶ μείνας χωλὸς ἐγκατέλιπε τὸ ἐμπόριον καὶ συνέλαβε τὸ μέγα σχέδιον τῆς ιδρύσεως ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι σχολῆς, ἐναυμίλλου πρὸς τὰς ἐπιφανεστέρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀκούσας λοιπόν, ἀνὴρ ἥδην, ἀνώτερα¹ μα-

¹ Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐδιδάσχετο ἐν τῇ Σχολῇ Σμύρνης καὶ ὁ Ἀδριμάντιος Κοραῆς (Καστορχ. 1γ').

θήματα εἰς τὴν σχολὴν τοῦ διασήμευ Ἱεροθέου καὶ προσλαβὼν συναρωγὸν τὸν ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὑπότροφον τῆς σχολῆς ἐκπαιδευθέντα νεαρὸν Δημοτσανίτην Ἀσημάκην Λεονάρδον, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα κατὰ τὸ 1764, ἀφοῦ προηγουμένως περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, μετονομασθεὶς Γεράσιμος καὶ ἔκειρεν ἐπίσης μοναχὸν τὸν Λεονάρδον, ὀνομασθέντα Ἀγάπιον.

Ἐκεῖ δὲ τῇ προθύμῳ ἀρωγῇ ὀλοκλήρου τῆς πόλεως, μετέφερε τὸ Σχολεῖον ἐκ τῆς μονῆς καὶ ἔκτισεν ἀμέσως ἐν τῇ ἐπιφανεστάτῃ θέσει τῆς Δημοτσάνης πολύδομον οἰκημα, ἐν ᾧ συνέρρεον μαθηταὶ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, καταπλήκτου διατελούσης ἐκ τοῦ καινοφανοῦς καὶ μεθοδικοῦ τῶν δύο διδασκάλων. Μεγίστην δὲ ὄντως συνδρομὴν παρέσχε τῇ σχολῇ ἡ πόλις, θεωροῦσα τὴν συντήρησίν της, ὡς τὸ ὑψιστὸν τῶν ζητημάτων. Ἐφ' ᾧ καὶ συνελθοῦσα πανδήμως τὴν 5 Μαρτίου 1718 ἐψηφισεν, ἵνα ἐφεξῆς ᾧσιν ἀππλλαγμένοι παντὸς τοπικοῦ καὶ δυναστικοῦ ἡόρου οὐ μόνον οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ πνευματικοὶ τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εὐποροὶ ἢ ἄποροι, ἐντόπιοι ἢ ξένοι, πρὸς διέγερσιν ἀμίλλης καὶ ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀσυνδοσίας ταύτης καὶ κυρίως ἕνεκα τοῦ σεμνοῦ καὶ ἐμβριθοῦς χαρακτήρος τῶν νέων Διδασκάλων πάντες οἱ γονεῖς προθύμως ἔστελλον τὰ τέκνα των εἰς Δημοτσαναν, καίτοι ὑπῆρχε τότε σοδάρὰ πρόληψις κατὰ τῶν ἐπιστημῶν, ὡς ὑποθαλπούσων τὸν ἀθεισμόν, εἰς ὃν ἐτρέποντο πολλοὶ ἐν Εὐρώπῃ κυρίως σποιδάσαντες¹.

¹ Δοκ. Φιλημ. περὶ Φιλ. Ἐταιρίας σελ. 62.

Οἱ δὲ Διδάσκαλοι, οἵτινες οὐ μόνον οὐδ' ὀβολὸν ἀντὶ μισθοῦ ἐλάμβανον, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην περιουσίαν των διαθέμενοι ὑπὲρ τῆς Σχολῆς ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, ἐξησφάλισαν διὰ Πατριαρχικῶν γραμμάτων τὸ Σχολεῖον, ὑποβαλόντες τοῦτο εἰς τὴν ἄμεσον προστασίαν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐπιμελούμενοι, ὅπως διὰ νέων σιγγιλιωδῶν ἀνανεῶνται τὰ προνόμια ταῦτα. Δὲν ἴσχυσεν ὅμως ἐπὶ πολὺ ἡ πρόνοιά των αὐτῆ, διότι ἐπελθούσης τῆς κατατομήσεως τοῦ Ἀνανίου καὶ τῶν ἐκ τῆς ἐπαναστασεως τοῦ 1769 διωγμῶν, ἡ Σχολὴ ἐκλείσει καὶ οἱ διδάσκαλοι, ὡς μεμυημένοι εἰς τὰ τοῦ ἀποτυχόντος κινήματος, ἐξεπατρίσθησαν.

Εἰς τὴν ἐξορίαν δὲ ταύτην εὔρε τὸν θάνατον ὁ σεβάσιμος καὶ σοφὸς Γεράσιμος, μόλις ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς τῆς Χίου, ἀφοῦ προηγουμένως εἰσήγαγεν ἐν Σμύρνῃ ὡς ὑπότροφον τὸν εὐφαιέστερον τῶν ἐν Δημητσάνῃ μαθητῶν του, τὸν Ἀντώνιον Ἀντωνόπουλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

ΟΙ ΔΥΟ ΑΓΑΠΙΟΙ

Ὁ οἰκουμενικὸς ἱεροκλήρυξ. — Πλουτισμὸς τῆς Βιβλιοθήκης. — Τὰ δῶρα τοῦ Γερμανοῦ. — Αὐταπαρνήσις ἀπαράμιλλος.

Παρελθόντος τοῦ σάλου, ὁ ἐν Ζακύνθῳ καὶ Πάργῃ διδάξας Ἀγάπιος ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φίλην πατρίδα καὶ ἀνεπέτασε πάλιν κατὰ τὸ 1780 τὰς πύ-

λας τῆς Σχολῆς. Εὐθύς ὅμως, θανόντος τοῦ Ἱεροθέου, ἐκλήθη, ὅπως διεύθυνῃ τὴν Μεγάλην τῆς Σμύρνης Σχολήν, καὶ τὴν πρότασιν ταύτην ἀπεδέξατο, ἕνεκα τῆς κλονισθείσης ὑγείας του καὶ ἰδία, ἐπειδὴ ἔμαθεν, ὅτι ὁ ἐν Σμύρνη ὑπότροφος εἶχεν ἤδη καταρτισθῆ ὑπεραρκούντως, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς πατρῖου Σχολῆς. Καὶ σπεύσας εἰς Σμύρνην ἐκεῖνον μὲν, κείρας μοναχὸν καὶ μετονομάσας Ἀγάπιον, ἀπέστειλεν εἰς Δημητσάναν, αὐτὸς δὲ διεύθυνας ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Σχολήν παρητήθη καὶ διορισθεὶς Οἰκομενικός Ἱεροκλήριος, περιήρχετο τὰς μονὰς καὶ τὰς πόλεις ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, συλλέγων χρήματα, βιβλία καὶ πολύτιμα χειρόγραφα διὰ τὴν Σχολήν. Καὶ μέρος μὲν τῶν χρημάτων κατέθηκεν ἐντόκως εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον τῆς Μεγάλης ἐκκλήσιας καὶ εἰς ἄλλα ταμεῖα τῶν συντεχνιῶν, τὰ δὲ βιβλία μετεκόμισεν εἰς Δημητσάναν καὶ κατήρτισε μεγάλην Βιβλιοθήκην, ἧς οἱ τόμοι, διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπὶ πεντηκονταετίαν μερίμνης του, ὑπερέβησαν τοὺς πεντακισχιλίους.

Ὁ δὲ Ἀγάπιος Ἀντωνόπουλος, διευθύνων τὴν εὐποροῦσαν καὶ καλλωπισθεῖσαν ἤδη Σχολήν, ἠνέωξεν αὐτῇ νέους ὀρίζοντας αἰσιωτάτου μέλλοντος. Οὐδέποτε ἡ Σχολὴ ἀνῆλθεν εἰς λαμπροτέραν περιωπὴν. Ὁ ἔξοχος αὐτῆς Διευθυντής, τῇ βοήθειᾳ καὶ δύο ὑποδιδασκάλων, ἐδίδασκε τριακοσίους ἐτησίως νέους, συρρέοντας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἰς τοὺς μαθητὰς δὲ τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἐδίδασκεν ἐπὶ 32 συνέχῃ ἔτη, μετὰ πρωτοφανοῦς μεθόδου καὶ φιλοπονίας,

Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, ποιητάς, ιστορίαν, μυθολογίαν, ἠθικὴν, λογικὴν, κατὰ χησιν, μετρικὴν, μαθηματικὰ καὶ ρητορικὴν, προμηθεύων εἰς ἕκαστον αὐτῶν καὶ ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον τῶν βιβλίων δωρεάν, ἵνα μὴ ἀπασχολῶνται εἰς τὴν ἀντιγραφὴν. Προσπνέστατος καὶ εὐγλωττότατος ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἀπῆλαυε βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ ἔζη λιτώτατα, ὡς οὐδένα λαμβάνων μισθόν. Μετὰ θαυμασμοῦ δ' ἔτι διηγοῦνται οἱ γέροντες τὸ ἔξῃς, χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀδαμαντίνου αὐτοῦ χαρακτῆρος, ἐπεισόδιον.

Ὅτε ὁ Γερμανὸς ἀπεβιάσθη τὸ πρῶτον ὡς Μητροπολίτης ἐν Πάτραις, ἀπέστειλεν αὐτῷ φορτίον δόλοκληρον καφε καὶ ζακχάρεως. Ἄλλ' ὁ Ἀγάπιος ἐπιστρέψας τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀγωγέως παρήγγειλεν εἰς τὸν ἱεράρχην, ὅτι «εἰς ἓνα μὲν ἀσκητὴν ὡς αὐτός, ἀρκεῖ καὶ ὑπεραρκεῖ μία μόνον ὀκῶ καφε ἔτησίως, ἀνδμως θέλη νὰ φανῆ χρήσιμος, δύναται νὰ φέρῃ εἰς τὴν πόλιν ὑδραγωγεῖον, ἵνα τὴν ἀπαλλάξῃ ἐκ φοβερᾶς λειψυδρίας». Ὁ δὲ Γερμανὸς οὐ μόνον προθύμως εἰσήκουσεν, ἀλλὰ καὶ τὸ χρηματικὸν ποσὸν ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἀγάπιον, ὅστις ταχύτατα, διὰ πηλίνου ὑδραγωγείου, ἔφερε τὴν πηγὴν τοῦ Λουμένῃ εἰς εἰς τὴν ὠραίαν τρίκρουνον βρυῖσιν τοῦ «Δεσπότη», ἥτις μέχρις ἐσχάτων ἐσώζετο.

Μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ Ἀγαπίου ἐσπευσεν ἔξ Ἄργους ὁ πρεσβύτερος Ἀγάπιος καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ νοσήσας δυστυχῶς ἐπανῆλθεν εἰς Ἄργος πρὸς νοσηλείαν, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησε κατὰ τὴν 14 Φεβρουαρίου 1815, καταλιπὼν μέγα

ἀληθῶς κενὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν πατρίδα του. Εὐγλωττος, ὅσον οὐδεὶς ἐν Ἑλλάδι ρήτωρ καὶ κάτοχος ἀπειρῶν γνώσεων, ἀπεκρυστάλλωσε τὴν σοφίαν του ἐν περισπουδάστῳ συγγράμματι, τῷ «Πηδάλιῳ», ὅπερ θὰ ζήσῃ, ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχῃ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Ὡν δὲ προσέτι ὁ πρότιστος μοχλὸς τῆς Πανελληνίου ἐλευμοσύνης, προσεκτίσατο τὸν σεβασμὸν οὐ μόνον ἀπάντων τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ σατράπου τῆς Πελοποννήσου Βελῆ, τοῦ πολλάκις καὶ ἐπιδεικτικῶς τιμῆσαντος αὐτὸν καὶ ἀνεκπρύχθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ὡς περιβόητος¹.

Οὕτως ἐξέλιπον οἱ τρεῖς περίφημοι διευθυνταὶ τῆς Νέας Σχολῆς, οἱ προκαλοῦντες ἀληθῶς τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἀπαράμιλλον αὐτῶν αὐταπύρνησιν, διώτι καίτοι εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τότε ὑπέροχα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἐκλείσθησαν ἐν τούτοις ἐκουσίως εἰς τ' ἀσκητικὰ κελλῖα τῆς Σχολῆς, ἦν αὐτοὶ ἐδημιούργησαν, καὶ διῆλθον τὸν βίον ἐπὶ τῆς εὐκλεοῦς ἔδρας, ἀφ' ἧς ἐσκόρπιζον ἀμισθὶ τὸ Ἔθνικὸν φρόνημα καὶ ἀνήγειρον ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὴν τεταπεινωμένην Πατρίδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙV

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΑΙ

Κεῖν εὐκλείας στάδιον.— Ὁ πυρὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.
— Οἱ ἐν τῇ ξένη διδάσκαλοι.— Οἱ διάδοχοι τῶν Ἀγαπίων.—

¹ Φρατζῆ Ἱστορ. Α' σελ. 84.

οὶ ἑβδομήκοντα. — Σπουδαιότης ἐπισκόπων ἐπὶ Τσερκοκρατίας — Ἐξ Πατριάρχαι καὶ ἐξήκοντα τέσσαρες ἀρχιεπίσκοποι.

Θνήσκων ὁ πρεσβύτερος Ἀγάπιος κατέλιπεν ἐφ' ὅρουσ τῆς Σχολῆς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον καὶ τὸν Γερμανὸν, ἐπιμελεία τῶν ὁποίων, διὰ σιγγιλιώδους Πατριαρχικοῦ γράμματος τοῦ 1815, συνεχωνεύθη ἡ μεγάλη περιουσία τῆς μονῆς τοῦ Φιλοσόφου εἰς τὴν τοῦ Σχολείου, πρὸς μισθοδοσίαν τριῶν διδασκάλων καὶ πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης. Εὐθύς δὲ κατόπιν ὁ Γρηγόριος, ἐπικυρῶν τὸ γράμμα τοῦ Κυρίλλου, ἀνέθηκε τὴν ἀνωτάτην ἐπολτείαν τῆς Σχολῆς εἰς τὴν Μητρόπολιν Π. Πατρῶν, διοριζομένων ἐπιτρόπων αὐτῆς ἐν Δημητσάνῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει. Τοιοῦτους δ' ἔχουσα προστάτας ἡ Σχολή, οὐ μόνον τὴν Βιβλιοθήκην αὐτῆς ἐδιπλασίασεν, ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας τελειοποιήσασα, ἀνεδείκνυσεν ἀνέκαθεν τοσοῦτον ἐγκρατεῖς μαθητὰς, ὥστε, ἀποφοιτῶντες, ἴδρουν σχολεῖα εἰς πολλὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ παρεσκεύαζον τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν.

Γνωρίζομεν δ' εὐτυχῶς ἱκανοὺς Δημητσανίτας ἴδρυτὰς σχολείων ἔξω τῆς πατρίδος των. Οὕτω 1) ὁ Ἀθανάσιος Ρουσόπουλος ἐδίδαξεν ἐν Ἀθῆναις μέχρι τοῦ 1780 καί, θανὼν, ἐκληροδότησεν ὀλόκληρον τὴν βιβλιοθήκην τοῦ τῆ Σχολῆ· 2) ὁ Δαμασκηνὸς Παναγιωτόπουλος, διδάξας μέχρι τοῦ 1814 ἐν Ζακύνθῳ, διεκρίθη καὶ ὡς συγγραφεὺς πασιγνώστων τῆς ἐποχῆς του ἔργων· 3) Οἱ ἀδελφοὶ Ἡερθένιος καὶ Δανιὴλ ἐκ τῆς οἰκογενείας Γαβριὴλ, ἴδρυσαν σχολὴν ἐν Βυτίνῃ· 4) ὁ Νεόφυτος Νικητό-

πouλος, ὁ πρῶτος εἰσαγαγὼν τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον ἐν Πελοποννήσῳ; ἐδίδασκεν ἐν Ναυπλίῳ καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ἔτι ἐμαίνετο ἔξωθεν τῆς πόλεως ὁ Ἰμβραῆμ πασᾶς· 5) ὁ Τριπόλεως Δανιὴλ ἐν Λαγαδαίοις· 6) ὁ Ἰωάννης Καραβελῆς ἐν Ἀνδριτσαίῳ· 7) ὁ Καλλίνικος Καστόρχης ἐν Μεσσήνῃ· 8) ὁ Χρυσανθακίδης ἐν Αἰγίῳ· 9) ὁ Κ. Φεγγαροῦς ἐν Σπάρτῃ· 10) ὁ Γεράσιμος Παπαδόπουλος ἐν Καλάμαις· 11) ὁ Μεσσίνης Ἰωσήφ ἐν Δολιανοῖς καὶ Τριπόλει καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐν Ἄργει, Κυκουρίᾳ, ἐν πολλαῖς νήσοις καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐν δὲ τῇ Σχολῇ τῆς Δημητσάνης ἐδίδαξαν κατὰ σειρὰν οἱ ἑξῆς: ὁ Δανιὴλ Γεωργόπουλος, ὁ Δοσίθεος Μιχαλακόπουλος, ὁ Καλλίνικος Καστόρχης, ὁ Κυριακός, ὁ Ἀναγν. Ἀγγελίδης, ὁ Ὀλύμπιος, ὁ Προκόπιος, ὁ Θεοδοσιάδης, ὁ Παν. Παπασπυρίδης, διδάξας εὐδοκιμώτατα ἐπὶ 25 ἔτη καὶ τελευταῖος ὁ ἀξιὸς τῶν Ἀγαπίων διάδοχος κ. Ἰερώνυμος Βογιατζῆς, ὁ ἐπὶ 33 συνεχῆ ἔτη λαμπρύνας τὴν Σχολὴν καὶ κλείων τὴν σειρὰν τῶν διδασκάλων, ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ὁποίων ἀπελύοντο μαθηταί, καταταχθέντες πολλακίς ἄνευ σχεδὸν δοκιμασίας εἰς τὴν Δευτέραν καὶ ἐνίστε εἰς τὴν τρίτην Γυμνασιακὴν τάξιν.

Οἱ δὲ μαθηταί τῆς ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα διατηρουμένης μετ' ἀδιαπτώτου ἀνθρωπότητος Σχολῆς, εἶνε βεβαίως ἄπειροι, πλείστοι δὲ αὐτῶν κατέλαβον ἐπιφανεστάτην ἀνὰ τὸν Ἑλληνισμὸν θέσιν, ἀναδειχθέντες κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τῆς δουλείας χρόνους ἀρχιερεῖς καὶ ἱκανοὶ Πατριάρχαι, ἅπερ ἦσαν τότε τὰ μόνᾳ ἀξιώ-

ματα, εἰς ἃ ἠδύνατο νὰ ἐξιχθῆ ὁ δοῦλος Ἕλληνας. Πόσον δὲ ἦτο ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἱεράρχου καὶ πόσον συνέτεινεν ἡ Δημητσάνα εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως, μαρτυρεῖ γνωστὸς ἱστορικὸς διακηρύττων ὅτι «ἐκ τῶν τριῶν προνομιούχων τάξεων, τῶν Προεστώτων, τῶν Κλεπτῶν καὶ τῶν Ἐπισκόπων, μόνοι οἱ τελευταῖοι εἶχον τὴν σταθερωτάτην ἐν τῇ δυναστείᾳ θέσιν, ἐφοδιαζόμενοι διὰ Βερατίων, ἐπικεκυρωμένων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, καὶ διὰ Πατριαρχικῶν Γραμμάτων, δυνάμει τῶν ὁποίων ἔμενον ἀνεπηρέαστοι καὶ ἀνενόητοι. Οὐδεμίᾳ δὲ τοπικῇ Διοίκησις εἶχε δικαίωμα νὰ φυλακίσῃ ἢ ἀπλῶς νὰ καταδικῶν ἄρχιερά, ἀλλ' ἀφέθη πᾶσα μὲν ἡ ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσία εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Διδάμιον, πάσης δὲ ἀποφάσεως ἢ ἐκτέλεσις ἀνεστέλλετο μὲχρι τῆς προσωπικῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἐπισκόπου ἐν τῇ Πρωτεύουσῃ.»¹

Ἐπειδὴ δὲ μόνον ἐν Δημητσάνῃ ὑπῆρχε Σχολή, δυναμένη νὰ παράσχῃ ἄνδρας ἱκανοὺς διὰ τὸ μόνον προνομιούχον ἀξίωμα, «μεγάλῃ τιμῇ ὀφείλεται εἰς τὴν ἔνδοξον πόλιν, τὴν παρασχούσαν ἀδρῶς τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο, ἐν τοῖς σπλάγχθοις τοῦ ὁποίου ἐπέπρωτο νὰ ριζοβολήσῃ καὶ ν' ἀναθάλῃ ὑψητενὲς τὸ τῆς ἐλευθερίας δένδρον, τὸ ποτισθὲν διὰ ποταμῶν αἱμάτων καὶ ἀγιασθὲν διὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν Ἱεραρχῶν, τοῦ Δημητσανίτου Γρηγορίου. Ἄν ἦτο δὲ δυνατόν ν' ἀναδιφῆσῃ τις τοὺς Κώδικας πασῶν τῶν

¹ Φραντζῆ Ἱστορ. Α'. 6.

ἐπισκοπῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θ' ἀνεύρισκε μέγιστον ἀριθμὸν Δημητσανιτῶν καταλαβόντων τὰ ὑπέρτατα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιοματίων. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὁμως ἐρευνῶν γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα ἑβδόμη ἢ κόντα μόνον ἱεραρχῶν, οὓς καὶ παραδίδομεν εἰς τὴν αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν.

1) **ΓΕΡΜΑΝΟΣ**, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐξ Ἀραχώβης τῆς Γορτυνίας, ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἀνελθὼν τὸν θρόνον κατὰ τὸ 1534, ὃν ἐτίμησεν ἐπὶ 45 ἔτη¹.

2) **ΞΩΦΡΟΝΙΟΣ** ὁ Δ', διάδοχος τοῦ Γερμανοῦ ἐκ Δημητσάνης, ὁ δωρήσας διὰ σιγγιλιάδους ἐγγράφου, σωζομένου, τὰ ἀρχιερατικά του ἀμφια εἰς Δημητσάναν² καὶ ἐξαγοράσας τὸν πωληθέντα εἰς τὸν Γάλλον πρέσβην Γολγοθᾶν διὰ 12 χιλ. φλωρίων³.

3) **ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΚΑΡΑΚΑΛΟΣ** ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σωφρονίου, ὁ ἐπιφανὴς Πατριάρχης τῆς Ἱερᾶς πόλεως καὶ συγγραφεὺς σπουδαίων διατριβῶν καὶ Συνταγματίου κατὰ τῶν Λατίνων,⁴ ὅστις ἐκτίσεν ἰδίαις δαπάναις τὴν ἐν Ἀγίῳ Μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τὴν ἐν Ἀγίῳ ὄρει Μονὴν τοῦ Καρακάλου⁵.

4) **ΠΑΪΣΙΟΣ ΛΑΜΠΑΡΔΗΣ** ἀπόγονος τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Σχολῆς, ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὸ 1645 καὶ κλείων τὴν σειράν τῶν Δημη-

1 Δοσιθ. Δωδεκάβιβλος 1174, Ἱεροσολυμίαις υπ'. — 2 Ἱερ. Βογιατζῆς ἐν Ἀκροπόλει τοῦ 1893. — 3 Ἱερσολ. υπς'. — 4 Δοσιθ. Δωδ. 4180, Ἱεροσολ. υπη'. — 5 Καστόρχη σελ. 45.

τσανιτῶν Πατριαρχῶν, οἵτινες ἐπὶ δύο αἰῶνας διεῖπόν τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης. Κατέστη δὲ τοσοῦτον διάσημος, ὥστε τὰ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ ἱστοροῦνται διὰ πλείστων χρυσῶν σελίδων παρὰ τῶν συγγραψάντων περὶ τῆς Ἱερᾶς πόλεως¹.

5) **ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΡΑΚΑΛΟΣ**, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἀνατραφεὶς καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν Δημητσάνῃ καὶ κατόπιν ἐν Πάτμῳ² ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ 1748 καὶ προστατεύσας ἐνθέρμως διὰ προνομίων τὴν σχολὴν τῆς Πατρίδος του.

6) **ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο Ε΄**. ὁ κατ' ἐξοχὴν Πατριάρχης τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ δὲ συνέχεια τῆς σειρᾶς ἐκ τῶν Ἀρχιερέων ἔχει ὡς ἑξῆς:

7) Ὁ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Θεοδώρητος, ὁ κατὰ τὸ 1657 προσενεγκῶν ὡς ἱερεὺς πολλὰς ὑπηρεσίας³ εἰς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Παΐσιον, 8) ὁ Π. Πατρῶν Θεοφάνης, 9) ὁ πρῶν Δημητσάνης Ἀθινάσιος, 10) ὁ Νικομηδείας Νεόφυτος Λαμπάρδης, 11) ὁ Ἀνδρούσης Παρθένιος, 12) ὁ Μελετίου Χριστόφορος, 13) ὁ Μεθώνης Γρηγόριος, 14) ὁ ἀρχιερεὺς Ἱερεμίας, 15) Κάλλιστος, 16) Εὐγένιος ὁ ἐξ Αἰμυαλῶν, 17) ὁ Μεθώνης Καλλίνικος, 18) ὁ Π. Πατρῶν Μητροπολίτης Παρθένιος, 19) Κύριλλος ὁ Καρακάλας, 20) ὁ Ἀνδρούσης Παρθένιος, 21) Γρηγόριος ἀρχιερεὺς, 22) Ἀρσένιος, 23) Θεοφάνης ὁ Λαμπάρδης. 24) Ἰγνάτιος, 25) Παρθένιος Μπούσιος, 26) ὁ Καρυουπόλεως Ἀνθιμος Λαζαρόπουλος, 27) Παρθένιος Σαργέπουλος, 28) ὁ Χριστιανουπόλεως Γρηγόριος ὁ Κομμητᾶς, 29) ὁ Χριστιαν. Ἀθανάσιος ὁ Κορνηθός, 30) ὁ Μεθώνης Νεόφυτος, 31) ὁ Εἰάνθης Κύριλλος Ἀνδρόνικος, 32) Παγκράτιος ὁ Λαζαρόπουλος, 33) ὁ Μητροπολίτης

1 Δοσιθ. 1191-1210, Ἱεροσολ. υπθ'. — 2 Γεδεών σελ. 642. Σ:θᾶ κατάλογος Πατριαρ. σελ. 246. — 3 Ἱεροσολυμίαις υπθ'.

Βηθλεὲμ Ἀθανάσιος, 34) ὁ Δημητσάνης Ἀμβρόσιος, 35) ὁ Κορώνης Μακάριος, 36) ὁ Καισαρείας Σωφρόνιος, 37) ὁ Δημητσάνης Ἀνανίας, 38) ὁ Λαρίσης Ἀνθίμος Καρδαρᾶς, 39) ὁ Μεθώνης Μελ. Ἀγγελόπουλος, 40) ὁ Καρυουπόλεως Βησσαρίων Φωτεινόπουλος, 41) ὁ Ἀργυριεύς Σωφρόνιος, 42) ὁ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Ἀνανίας, 43) ὁ Δημητσάνης Ἀνθίμος. 44) ὁ Καρυουπόλεως Ἀνανίας,¹ 45) ὁ Ἐπαρχος τοῦ Ἁγίου τάφου Γρηγόριος ὁ Κρενηρᾶς, 46) ὁ Μητροπολίτης Νικομηδείας Κύριλλος Καράκαλος, 47) ὁ Μονεμβασιάς Νεόφυτος Καράκαλος, 48) ὁ Σερρών Παρθένιος Λαμπάρδης, 49) ὁ Ναζαρέτ Παΐσιος Καράκαλος, 50) ὁ Δημητσάνης Παγχράτιος Κουρῆς, 51) ὁ Καρυουπόλεως Παΐσιος Πελεκάνος, 52) ὁ Καρυουπόλεως Κύριλλος Γερμές, 53) ὁ Κορώνης Παΐσιος Καράκαλος 54) ὁ Δημητσάνης Γεωσίτιμος Ἀνδρόνικος, 55) ὁ Εἰάνθης Κύριλλος Βαμβύλης, 56) ὁ Δοίτσας Παφνούτιος Λαζαρόπουλος, 57) ὁ Αὐλοποτάμου Παφνούτιος Σιαγκλῆς, 58) ὁ Πέτρας τῶν Ἱεροσολύμων Μακάριος Καζάκος, 59) ὁ Λακεδαιμονίας μέγας ΑΝΑΝΙΑΣ ὁ Λαμπάρδης, 60) ὁ Κορώνης Μακάριος Καράκαλος, 61) ὁ Αὐλοποτάμου Νεόφυτος Κριτής, 62) ὁ Μεθώνης ΑΝΘΙΜΟΣ Καράκαλος, 63) ὁ Καρυουπόλεως Βενέδικτος Χειμωνόπουλος, 64) ὁ πρὸ τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχονισθεὶς ὡς Φιλικός, Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ ὁ Δαλιβήρης, 65) ὁ διάσημος μητροπολίτης Π. Πατρῶν ΓΕΡΜΑΝΟΣ, 66) ὁ Τριπόλεως Δανιὴλ Παναγιωτόπουλος, 67) ὁ Ἰωαννίνων Ἰωαννίκιος Σιαγκλῆς, 68) ὁ Ἀργολίδος Κύριλλος Βογάσαρις, 69) ὁ Φθιώτιδος Καλλίνικος Καστόρχης καὶ 70) ὁ Καλλίνικος Τερζόπουλος ἐπίσκοπος Ναυπλίας.

Ἐκ τῶν κλειῶν τούτων Ἱεραρχῶν μόνον 52 ἐγνώριζεν ὁ περὶ τῆς Σχολῆς Δημητσάνης πλεῖστα καὶ σοφὰ γράψας Εὐθύμιος Καστόρχης. Πλεῖστα δὲ τῶν μνησθέντων ἐπωνύμων σώζονται ἔτι ἐν Δημητσάνῃ καὶ θὰ σώζονται ἐπὶ πολὺ ἔτι, μαρτυροῦντα τὴν ἀφθιτον αἰγάν, δι' ἧς ἐλάμπρυνον ταῦτα οἱ τῆς Μεγάλης Ἰδέας Ἐβδομήκοντα Ἀπόστολοι.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΠΟΛΙΣ ΛΑΟΥΛΩΤΟΣ

Ἡ πτώσις τῆς Πελοποννήσου.—Δημητσάνα καὶ Σοῦλι.—Ἡ Σουλτάνα Βαλιδί.—Τὰ θανατηφόρα φερμάνια.

Ἡ Τουρκικὴ κυριαρχία, κροτοῦσα ἀγρίως τὰς ἀλύσεις, ἔβαινε ἀπροσμάχητος ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ τὸ ἔθνος ὑπέκυπτεν εἰς τὴν μᾶλλον ἐπονείδιστον ἀτίμωσιν. ἦν ὑπέστη ποτὲ λαός. Μόνη ἡ Πελοπόννησος ἀντέδρασεν ἀπεγνωσμένως κατὰ τοῦ Τούρκου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατὰ τὸ 1718 ὁ τέως δυνάστης καὶ τότε προασπιστὴς αὐτῆς Ἐνετὸς ἀπέσυρεν ὀριστικῶς τὸν Σταυρόν του, ἵνα προβάλλῃ ἐπὶ τῆς ἠρωικῆς νήσου τὸ ἀπαίσιον ἡμίφως τῆς ἡμισελήνου, τὸ σελαγίσαν ἐν καταχθονίοις σαρκασμοῖς ἐπὶ ἀτάφων σκελέθρων. Ἡ πτώσις τῆς Πελοποννήσου ἦτο ὁ τελευταῖος στεναγμὸς τῆς ἀπεγνωσμένης Πατρίδος. Ὁ Τούρκος ἐκυριάρχει καὶ πανταχοῦ ἐμάστιζε, ληστεύων καὶ αἱματοκυλίων τὴν τάλαιναν γῆν. Μόνον τὸ ἔνοπλον Σοῦλι ἐμεινεν ἀπάτητον, διότι καὶ αὐτὴ ἡ Μάνη ἐπλήρωνε φόρον ὑποτελείας.

Τίς ὅμως θὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐν τῇ φρικώδει ἐκείνῃ ἐθνικῇ κρίσει ἡ Διημισιόνα ἐκέρδισε διὰ τῆς εὐφύιας τῶν κατοίκων τῆς, ὅτι κατώρθωσε τὸ Σουλὶ διὰ ποταμῶν αἱμάτων; Ἡ πόλις ἔμεινε ἀληθῶς ἀδούλωτος, διότι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Διημισιανῖται μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ἀφιέρωσαν τὴν πατρίδα των εἰς τὴν Σουλτανομήτρα Βαλιδὲ, τῇ μεσολαβήσει τῆς ὁποίας ἐγένετο βακούφιον¹, ἀνῆκον εἰς τὰς ἱερὰς πόλεις Μέκας καὶ Μεδίνας, εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον τῶν ὁποίων συνεισέφερε 1000 μόνον γρόσια ἑτησίως. Οὐ μόνον δὲ οὐδένα ἀπολύτως ἐκ τῶν ἐπαχθεστάτων φόρων ἐπλήρωνεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ εἰς οὐδεμίαν ποτὲ μετὰ τῶν Τούρκων ἦλθεν ἐπιμιξίαν, καθόσον ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς οὐ μόνον ν' ἀποκτῶσιν ἐκεῖ κτήματα, ἀλλὰ καὶ νὰ διέρχωνται τὴν ἱερὰν πόλιν ἔφιπποι.

Ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη θέσις προεκάλεε εὐλόγως τὸν φθόνον χριστιανῶν τε καὶ Τούρκων καὶ ἐπειδὴ κατεπατοῦντο τὰ προνόμια, δι' Αὐτοκρατορικοῦ αὐτογράφου τοῦ Σουλτάνου Ὁσμάν Χάν ἐχωρίσθη ἡ Διημισιόνα, κατὰ τὸ 1744, ἀπὸ τῶν ἱερῶν πόλεων καὶ συγκατελέχθη εἰς τὰς ἰδιοκτησίας τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ τεμένους, ὡς περιουσία τοῦ στέμματος. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ πάλιν αἱ καταπιέσεις δὲν ἔπαυον ἐξεδόθη τὴν 4 Ραμαζὰν 1793 νέον Φιρμάνιον², σωζόμενον ἐν τῇ Β.βλῳθήκῃ τῆς Σχολῆς, δι' οὗ, οὐ μόνον ἐπεκυροῦντο

1 Οἶκον. Ἱστορικὰ σελ. 29.—2 Ἱερ. Βογιατζῆς ἐν «Χλόῃ» 1882, ἔνθα καὶ ἐλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ μεταφρασθέντος Φιρμανίου.

τὰ προνόμια τῆς ἱερᾶς πόλεως, ἀλλὰ καὶ διατάσσετο «να μὴ παρουσιασθῇ οὐδεὶς ἐφεξῆς τῶν ὑπαλλήλων πρὸς εἰσπραξιν ἄλλου φόρου πλὴν τῆς εἰσφορᾶς τῶν 1000 γροσίων, ἂν δέ τις φωραθῇ ἀπειθῶν νὰ ἐπιβάλληται αὐτῷ οὐ μόνον ἀποβολὴ καὶ παῦσις, ἀλλὰ καὶ θάνατος»¹.

Θεῖος ἀναντιρρήτως δάκτυλος ὄθησε τὴν Σουλτάναν ἵνα θερμᾶν ἐντὸς τῶν μιαρῶν κόλπων τοῦ Κράτους τῆς δράκοντα, εἰς ὃν ἐπεφυλάσσετο ἡ τύχη νὰ σφενδονίσῃ κατόπιν πρῶτος τὴν λάβαν, ὡς εὐγνωμον ἀντίδωρον τῆς ἀφεθείσης ἀνεξαρτησίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΝΑΝΙΑΣ

Ὁ Μωραγιάνης Σύντυχος. — Ὁ Διάδοχος αὐτοῦ. — Τὸ λουτρὸν τοῦ Διὸς. — Προπαρασκευαί πρὸς ἐπανάστασιν. — Ἡ προδοσία τῆς Ἄρκτου. — Τὸ ἥρωικὸν μαρτύριον τοῦ Ἀνανίου. — Ὁ σεπτὸς πρόδρομος τοῦ Πατριάρχου.

Ἀπὸ τῆς Ἐνετοκρατίας ἔτι ἐπρώτευσεν ἐν Πελοποννήσῳ ἡ οἰκογένεια τοῦ Συντύχου. Τὴν μεγίστην δὲ ἐπιρροήν τῆς, ἵναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκικὴ δυναστεία, ἀναδείξασα τὸν Σύντυχον Μωραγιάνην, ἥτοι πρόεδρον τῆς δημογεροντίας ὅλου τοῦ Μωρηά.² Τοῦτου ἔγγονος ἦτο ὁ Ἀνανίας, ὅστις γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1710 καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ σχολῇ προεχειρίσθη κατὰ τὸ 1750 ἐπίσκοπος Δημητσάνης

¹ Καστέρχη Σχολ. Δημ. σελ. 5. — ² Οἶκον. Ἰστ. σελ. 22.

καὶ μετὰ ἕξ λαμπρᾶς διοικήσεως ἔτη, θανόντος τοῦ Παρθενίου, προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Λακεδαιμονίας διατηρήσας καὶ τὸν θρόνον τῆς πατρίδος, ἥτις ἐπιμελεία αὐτοῦ ἐγένετο ἀρχιεπισκοπὴ. Ἐκτοτε διέμενε τὸν μὲν χειμῶνα εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθεῖσαν ἐν Μισθρᾷ μεγαλοπρεπῆ Μητρόπολιν, τὸ δὲ ἔαρ καὶ θέρος εἰς τὴν ὠραίαν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Δημητσάνης ἐπαυλίν του, διερχόμενος τὸ ἡμερονύκτιον ἐν διπνεκεῖ σωματικῇ καὶ πνευματικῇ ἐργασίᾳ καὶ ἀπολαύων τὰ θέληγτρα τῆς μαγευτικῆς φύσεως παρὰ τὴν «Κρύαν Βρύσιν» τὴν ἀρδεύουσαν τὸ πλεῖστον τοῦ πεδίου κατὰ τὴν θέσιν Λούτσαϊνα ¹ καὶ ἀποτελοῦσαν μίαν τῶν κυριωτέρων πηγῶν τοῦ Λουσίου, ἔνθα, διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Κρόνου ὁ Ζεὺς, νήπιον, ἐλόυσθη παρὰ τῶν νυμφῶν Θεισσᾶς, Νέδας καὶ Ἀγνοῦς, εἰς ἃς ἐνεπιστεύθη αὐτὸν ἡ Ρέα ².

Διὰ τε ὁμῶς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀξίαν καὶ διότι ἦτο ὁ μόνος ἄρρην ἀπόγονος τοῦ Συντύχου, διωρίσθη Μωραγιάνης τῆς Πελοποννήσου καὶ τοσαύτην ἵσκει ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Τούρκων, ὥστε καὶ αὐτοὶ ἡ Βεζύραι τῆς Τριπόλεως οὐδὲν ἐπραττον ἄνευ τῆς γνώμης καὶ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ. Ὅσον ὁμῶς ὑψοῦτο ὁ Ἀναβίας, τοσοῦτον κατενόει βαθύτερον τὴν σαθρότητα τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, καὶ προσέβη εὐθὺς εἰς τὴν πραγματῶσιν τοῦ πόθου, ὃν ἐνέπνευσαν αὐτῷ οἱ τῆς Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου διδάσκαλοι. Συνεννοήθη λοιπὸν μυστι-

1 Ἐν «Βύρωι» τόμῳ Α' σελ. 47.—2 Τὰ ἐφεξῆς ἱστοροῦνται λεπτομέρῳς ἐν Ἱστορίᾳ Φρατζῆ Α' σελ. 6—10 καὶ ἐν Ἱστορικαῖς Οἰκον. σελ. 80.

κῶς μετὰ τῶν προεστώτων Γιαννάκη, Κρεββατᾶ, Ζαΐμη, Μπενάκη καὶ ἄλλων ὀπλάρχην γῶν καὶ εὐέλπιδος προσέφυγεν εἰς τὴν ἐχθρὰν τῆς Τουρκίας Ρωσσίαν, ζητῶν τὴν προστασίαν αὐτῆς διὰ τοῦ ἐν Ρωσσίᾳ στρατηγοῦ Παπάζωλη ἢ Παπαδοπούλου. Ἡ Αἰκάτερίνη, εὐρούσα τὴν πρότασιν πρόσφορον εἰς τὰς ἀρπакτικὰς τῆς βλάβης, ἐδέχθη προθύμως καὶ γενναίαν ὑπεσχέθη ἐπιουρίαν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ οἱ συνωμοταὶ παρεσκευάζοντο. Ὁ Ἀνανίας ἰδίᾳ ἐπεμελήθη τὰ τῆς προμηθείας πολεμοφοδίων, διὰ τῶν ἰδρυθέντων ἐν Δημητσάνῃ ἀνευτινὸς ὑπονοίας τῶν Τούρκων πυριτιζομύλων καὶ θὰ εὐδοῦτο ἀφεύκτως τὸ κίνημα ἐκεῖνο, ἂν μὴ ἡ ἐπίβουλος Ἄρκτος, διὰ τῶν ἀπροσδοκῆτων ἐνδοιασμῶν τῆς, δὲν ἐδίδοε καιρὸν εἰς τὴν ἐν Τριπόλει διοίκησιν νὰ ἐννοήσῃ ποῦ ἦτο ἡ κεφαλὴ κινήματος.

Ἐκβιάσας δὲ ὁ τότε ἀφικόμενος ἐν Τριπόλει ἀγριος Βεζύρης συκοφαντικὰς μαρτυρίας κατὰ τοῦ Μητροπολίτου, ὃν ἐφθόνει, διέταξεν αὐτοδούλως, ἀνευ Σουλτανικῆς ἀδείας, ἕνα τῶν ἐμπίστων ὑπαλλήλων του νὰ μεταβῇ μετὰ 7 ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Σπάρτην πρὸς ἄμεσον ἐκπλήρωσιν τοῦ μαιφόνου σχεδίου του. Οἱ προεστώτες ἰδόντες ἐκπλακτοὶ, ὅτι ὁ Τούρκος δὲν κατέλυσε εἰς τὴν Μητρόπολιν, προέτρεπον τὸν ἱεράρχην τῶν νὰ φύγῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ κλεισθῇ μετ' ἐνόπλων, ἀρνούμενος νὰ δεχθῇ τοὺς τρομεροὺς ἐπισκέπτας. Ἀλλ' ὁ Ἀνανίας, ἵνα προλάβῃ τὸν κίνδυνον τοῦ ποιμνίου του, καθυσύχασεν αὐτοὺς καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν ἐλειτούργησε καὶ μετέλαβεν ἀταράχως τῶν ἀχράντων μυστηρίων, εὐλογῶν τοὺς πάντας καὶ τὴν

δούλην πατρίδα. Μετ' ὀλίγον δ' ἐξελθὼν καὶ ἀποδυθεὶς τὰ ἱερὰ ἄμφια διέταξε νὰ εἰσαγάγῃσι τοὺς Τούρκους, οὗς ἐπισήμως καὶ φιλοφρονέστατα ὑπέδεξατο εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς Μητροπόλεως. Ἀλλ' ὁ μὴ ἔχων διαταγὰς ν' ἀναμένῃ ἐπίσημος Δῆμιος ἐνέπηξεν εὐθύς τὸ ξίφος τετράκις εἰς τὸ στῆθος τοῦ Ἱεράρχου καὶ ἔρριψεν αὐτὸν εὐθύς ἄπνουν καὶ ὕπτιον.

Τοιουτοτρόπως ἔπεσεν ἡ κεφαλὴ τῆς μελετηθείσης πρώτης ἐπαναστάσεως. Τὰ αἵματα τ' ἀναπνῶσαντα ἐκ τῆς πληγείσης μεγάλης ἐκείνης καρδίας ἐφαίνοντο εἰς τοὺς τοίχους τῆς Μητροπόλεως μέχρι τοῦ 1833, ὁ δὲ νεκρὸς, συρθεὶς ἀτίμως εἰς τὴν ἀγορὰν, ἀφέθη ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἄταφος, μόλις δὲ τὴν ἐσπέραν τῆς τρίτης, ἀπελθόντων τῶν Τούρκων, ἐκνεύθη μεγαλοπρεπέστατα παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐν συρροῇ χιλιάδων λαοῦ.

Ὅποια καταπληκτικὴ ὁμοιότης! Τὸ μεγαλεπήβολον, ἡ αὐτοπεποιθήσις, ἡ αὐτοθυσία, τὸ μαρτύριον καὶ ἡ πρὸς τὸ λείψανον βανδαλικὴ ἀσέβεια ἦσαν τὸ θεῖον προανάκρουσμα ἑτέρου μεγάλου καὶ τρισηνδόξου μαρτυρίου. Ἡ μόνη ὅμως διαφορὰ ἦτο, ὅτι τὸ δεύτερον εἶχε κέντρον, οὐχὶ πλέον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' αὐτὴν τὴν προτεύουσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἶχε συνέπειαν, οὐχὶ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλὰ τὴν ἐν μέρει ἐξολόθρευσιν αὐτῆς τῆς Τουρκικῆς Δυναστείας.

Ἀναίας καὶ Γρηγόριος! Ἴδου τὰ δύο ἀγιώτερα ἔθνη καὶ ὀνόματα, ἴδου αἱ δύο αἰώνια διαμαρτυρίαι τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κατὰ τοῦ ἀνεφίκτου δεσποτισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1769

Τρομοκρατία.— Ἡ Μάστιξ τῶν Ἀλβανῶν.— Ὁ Μουσταφᾶς.— Ὁ φόνος τοῦ Σπαῆ.— 80 χιλιάδες γρόσια.

Ὁ φόμος τοῦ Ἀνανίου παρέλυσε τὰς ἐνεργείας τῶν μεμνημένων. Οἱ ἀδελφοὶ Ὀρλώφ ἔφθασαν μετὰ ὀλόκληρον διετίαν, καὶ ἀποτυχόντες εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἐπανῆλθον εἰς Ρωσσίαν καὶ κατέλιπον τοὺς δυστήνους ἐπαναστάτας εἰς τὴν λύσσαν τοῦ τυράννου. Σμήνη ἀγρίων Τουρκαλβανῶν, ἐκλήθησαν πρὸς πλήρη καταστολὴν τοῦ ἐπικινδύνου κινήματος διὰ τῆς καθολικῆς ἐξολοθρεύσεως τῶν χριστιανῶν. Οὐδέποτε δὲ διέτρεξε τὴν ἱστορίαν φρίκη μείζων ἐκείνης, ἥτις συνώδευσε τὴν ἀφήγησιν τῶν θηριωδιῶν, δι' ὧν ἐφήρμωσαν οἱ Ἀλβανοὶ τὴν προσταγὴν τῆς Πύλης. Αἱ τελευταῖαι σφαγαὶ τῶν Ἀρμενίων οὐδὲ πόρῳθεν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἐκείνας. Ἀφοῦ ἐχύθησαν ποταμοὶ αἱμάτων, ἀφοῦ ἠτιμᾶσθησαν ἀπειροὶ παρθένοι, ἀφοῦ ἐληστεύθη καὶ ὁ ἔσχατος τῶν ραγιαδῶν ὀβολός, ἀφοῦ κατέστη ἡ ὥραϊα νῆσος ἀχανὲς νεκροταφεῖον οἱ βάνδαλοι ἐζήτουν χρεωστικὰς ὁμολογίας ὑπὸ προθεσμίαν ἐπὶ ἐνεχύρῳ τέκνων. Ἐν ὑπερῆμερίᾳ δὲ τὰ παιδία ἐξισλαμίζοντο ἢ ἐφονεύοντο.

Προδῆλως καὶ ἡ Δημητσάνα ὑπέστη τὰς σκληρότερας τῶν καταστροφῶν. Οἱ πυριτιδόμυλοι κατεσκάφησαν καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀνανίου κατεδιώχθησαν ἀμεταίκτως. Εἰς τούτων, ὁ γυναικάδελφος τοῦ Δημ. Καζῆ καὶ πρωτεξάδελφος τοῦ Ἀνανίου, ἐδόθη ἐνέχυ-

ρον καὶ ἐξισλαμίσθη, ὀνομασθεὶς Μουσταφᾶς. Ὁ Τοῦρκος ὅμως δανειστὴς τὸν περιέβαλεν ὡς υἱὸν καὶ ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του, ἀλλ' ὁ προσήλυτος οὐδέποτε ἔλπισμόνῃσε τοὺς γονεῖς του καὶ τὴν πατρίδα, ἐν ἧ' ἔκτισε καὶ ὁμώνυμον δροσερωτάτην κρήνην, ἣτις σώζεται μέχρι σήμερον. ¹

Πρὸς ταῖς ἄλλαις δὲ συμφοραῖς συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον. Εἷς τοῦρκος εἰσπράκτωρ, ἀρχηγὸς ἐννόμου ληστρικῆς ἐπιδρομῆς, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν καταδυναστευομένων Βλαχοραφταίων, ἔσπευδεν ἔντρομος εἰς Λαγγάδια, ἐνθα ἦσαν ἐπίσημοι Τοῦρκοι. Διερχόμενος ὅμως ἐκ Δημητσάνης, συνήντησε τὸν γνωστόν του Δημογέροντα Γεώργιον Σπλιωτόπουλον, ὅστις τὸν παρεκάλει ν' ἀφιππεύσῃ, διὰ τὰ τὸν φιλοξενήσῃ. Ὁ Τοῦρκος, παραλόγως ὑποπτευθεὶς, ἐκέντησε τὸν ἵππον καὶ παρέσυρε φεύγων τὸν Σπλιωτόπουλον, ἀνατραπέντα. Δύο δὲ τότε Δημητσανῖται ἐκλαβόντες, ὅτι ἔπεσε φονευθεὶς ὁ λατρευτὸς δημογέρον, ἔτρεξαν ὀπισθεν τοῦ Τοῦρκου καὶ ἐφόνευσαν αὐτὸν μακρόθεν, παρὰ τὴν κρήνην τοῦ Δεσπότη. Τοῦτο ἐξηγρίωσε φυσικῶς τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Τοῦρκους καὶ τὴν Διοίκησιν, ἐδέησε δὲ νὰ πληρωθῶσιν αὐτοστιγμῆι 80 χιλ. γρόσια εἰς τὸν ἀφικόμενον μετ' ἐνόπλων ἀνακριτὴν, ἵνα καλύψῃ τὸ ἔγκλημα, ἀποδίδων αὐτὸ εἰς τυχαῖον συμβεβηκός, καὶ οὕτω προελήφθη νέα φοβερωτέρα καὶ γενικὴ τῆς πόλεως σφαγὴ.

¹ Οἰκονόμου ἱστ. σελ. 35.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙV

CΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΚΛΕΥΤΩΝ

Πατριῶται καὶ Βάνδαλοι. — Ὁ θερμανθεὶς υἱός. — Ὁ θρίαμβος τῶν Κλευτῶν. — Τὸ τραγοῦδι τῶν Κολοκοτρωναίων. — 20.000 πάσσαλοι! — Τὸ φρικτὸν δράμα τῆς Μονῆς τῶν Αἰμυαλῶν. — Θεῖον καὶ πῦρ! — Ἐξοχος ἠρωτισμός.

Μεθ' ὅλην ὁμως τὴν πρωτοφανῆ εἰς τὰ χρονικά τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος καταστροφὴν, ἣν ὑπέστη ἡ Πελοπόννησος, δὲν ἐκοιμήθη ἐπὶ ρόδων ἔκτοτε ἢ Διοίκησις. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ Ἄλβανοί, ἀφοῦ ἐξήντλησαν πᾶν μέσον καταπίεσεως κατὰ τῶν ραγιαδῶν, ἐστράφησαν καὶ κατὰ τῶν ἐπισήμων Τούρκων, οὓς καταφώρως ἐλήστευον καὶ ἠτίμαζον, κορέννυντες κατ' αὐτῶν τὰ αἰμοδόρα ἔνστικτα, ὧν τὴν εἰς τὸ ἐλακρον ἀνύψωσιν προῦκάλεσαν αὐτοὶ οἱ δυνάσται. Πρὸς τούτοις δὲ οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὰς ἐπιδρομὰς ἀρματωλοί, ἐτράπησαν εἰς τὰ ὄρη καί, σχηματίζαντες ἰσχυρὰ σώματα, ἀπέδιδον τὰ ἴσα εἰς τοὺς τυράννους.

Καὶ κατὰ μὲν τῶν πρώτων ἠθέλησεν ἡ διοίκησις νὰ ἐνασκήσῃ τὸ μέτρον τῆς ἀπελάσεως, ἀλλ' οἱ Ἄλβανοὶ ἀντέταξαν ἰσχυρωτέραν βίαν κατὰ τῆς βίας, ἀπειλήσαντες τὴν κατάληψιν καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου. Ἐντρομος ἡ Τουρκία, ἀπνύθηνε παράκλησιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀρματωλοὺς, ἐπικαλουμένη τὴν ἀρωγὴν τῶν κατὰ τοῦ κοινοῦ καὶ ἐπικινδύνου ἐχθροῦ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Γέροντος, ἐδέχθη ἀγερῶχος τὴν πρότασιν καὶ στρατεύσας, ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἀρματωλικῶν σωμάτων,

ἐκαθάρισεν ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον ἐκ τῆς μάστιγος ἐκείνης, ἄλλους μὲν φονεύσας ἄλλους δὲ τρέψας εἰς φυγὴν¹.

Ἐκτοτε ὁμως ἡ ταπεινωθεῖσα Πύλη, κατανοήσασα, ὅτι δεινότερος ἡλείλει τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς κίνδυνος παρὰ τῶν τροπαιούχων διωκτῶν τῶν Ἀλβανῶν, προσεπάθει δι' ἐπαισχύντων προδοσιῶν καὶ μεγίστων χρηματικῶν ἐπικηρύξεων νὰ φονεύσῃ τοὺς ἀρχηγούς. Καὶ τὸν μὲν πατέρα Κολοκοτρῶνην ἀγνωμονέστατα ἐδολοφόνησεν, ἀλλὰ τ' ἀνδρωθέντα τέκνα, λυσσῶντα διὰ τὸν φόνον ἐκείνου, προσέβαλλον ἐκ τοῦ συστάδην πλέον τὰ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα καὶ ἐπέφερον δεινὰς εἰς αὐτὰ καταστροφάς. Ὁ Διοικητὴς Ὁσμὰν πασᾶς ἐζήτει περίφοβος ὀδηγίαν παρὰ τῆς Πύλης καὶ συνίστα μέτρα ἀμείλικτα. Τὰς δὲ παραστάσεις του ταύτας ἀπεκρυστάλλωσεν ἡ δημοτικὴ Μοῦσα εἰς τοὺς ἐξῆς ὑπερφάνους καὶ περιλαλήτους στίχους :

Οἱ κλέφτες πῶνε στὸ Μωρητᾶ, εἶνε καὶ Βασιληάδες.
 Ὁ Θεωρῆς εἶν' Βασιληᾶς, κι' ὁ Γιάννης εἶν' Βεζύρης,
 Κι' ὁ Γιῶργος ἀπὸ τὸν Ἄητε² εἶνε Κατῆς καὶ κρένει.
 Ὁ βασιληᾶς σὰν τ' ἄκουσε, πάλυ τοῦ κακεφάνη
 Κ' εὐθὺς Φερμίνι ἔβγαλε καὶ στὸ Μωρητᾶ τὸ στέλνει,
 Τοὺς κλέφτες νὰ σκοτώσενε, τοὺς Κελοκοτρωναίους...

Ἐξεδίασε δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ τὰ Πατριαρχεῖα, ἀτινα ἐξέδωκαν τρομερὸν ἀφορισμὸν, ραγίζοντα καὶ πέτρας³, οὐ μόνον κατὰ τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν ὑπο-

1 Οἶκον. Ἱστορ. σελ. 39. — 2 Ἐξ Ἄετοῦ τῆς Τριφυλίας, ἀνδρεῖς ὀπλαρχηγός, ὁπαδὸς τοῦ Κελοκοτρῶνη. — 3 Φριτζῆ Ἱστορ. Α'. σ.λ. 40. Ἀπομνημονεύματα Κελοκοτρῶνη Α'. σελ. 22.

θαλπόντων αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκείνων ἀκόμῃ, οὐ-
τινες ἐγνώριζόν τι περὶ ἀμφοτέρων καὶ δὲν κατέδιδον
τοῦτο, ἢ δὲν ἔσπευδον ἀεθόρμητοι πρὸς ἐξόντων
τῶν ὁμοφύλων. Τρομερὸς δὲ ἐκτελεστὴς τῶν διατα-
γῶν τούτων, ἀπεδιδάσθη κατὰ τὸ 1805 εἰς Καλάμας
ὁ Κεχαγιάμπεης, φέρων εἰκοσακισχιλίους πασσάλους,
πρὸς ἀνασκολοπισμὸν τῶν Κλεπτῶν. Τραπεῖς δὲ εἰς
τὰ ἐνδύτερα, συνέλαβε καὶ ἐσοῦθλίσε περὶ τοὺς ἐξυ-
κοσίους καὶ ἐτοποθέτησε μεγάλα ἀποσπάσματα ἐν
Στερνίτση καὶ Λαγκαδίσις πρὸς ἐξόντων τῶν Κο-
κοτρωναίων, ἀπειλῶν τοὺς πρῶχοντας καὶ ἐπισείων
τὸν ἀφορισμὸν τῶν Πατριαρχείων¹.

Ὁ Κολοκοτρώνης, ὡς διηγεῖται ὁ ἴδιος², ἠναγκά-
σθη νὰ διασπᾶσῃ τὸ κακῶς τρεφόμενον σῶμά του καὶ
ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, τὸν ἐξαδελφόν
του Κουντάνην καὶ τὸν Γιώργον ἀπὸ τὸν Ἄντῶ, μετὰ
τεσσάρων παλληκαρίων, ἵνα διανυκτερεύσωσι παρὰ
τινὶ φίλῳ, κατοικοῦντι εἰς τὸ προάστειον τῆς Δημη-
τσάνης. Μὴ εὐρόντες ὁμῶς ἐκεῖνοι τὸν ἐμπιστον φί-
λον, ἀνᾶλθον, παρὰ τὴν ρητὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ Θεο-
δώρου, εἰς τὴν Μοῆν τῶν Αἱμυαλῶν καὶ ἐζήτησαν
φιλοξενίαν παρὰ τινος καλογύρου, κλαδεύοντος εἰς
τὴν πρὸ τῆς Μοῆς ἱστορικὴν ἀμπελὸν. Ἐντρομος ὁ
μοναχὸς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ φύγωσιν, ἀλλ' οἱ ἀρ-
ματωλοὶ ἐπέμειναν κηρύττοντες, ὅτι οὐδένα ἐφοβοῦντο.
Ὁ θρησκόληπτος τότε προσποιηθεὶς, ὅτι δὲν εἶχεν ἐν

1. Ἱστορ. Φρατζῆ Α'. 40. Οἶκον. Ἱστορ. 50.—2 Ἀπομν. Κελεκε-
τρῶνη Α. 29.

τῇ Μονῇ οἶνον, μετέβη εἰς Στεμνίτσαν καὶ εἰδοποίησε τὸ ἀπόσπασμα. εὐθύς δὲ οἱ Τοῦρκοι, βίᾳ παρασύροντες Στεμνιτσιώτας, Ζυγοβιστινοὺς καὶ Δημητσανίτας ἐξεκίνησαν διὰ τὴν Μονήν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ δημογέρων Ἀθ. Ἀντωνόπουλος εἰδοποίησε τοὺς Κολοκοτρωναίους νὰ φύγωιν, ἀλλ' ἐκεῖνοι καὶ τότε ἠρνήθησαν καὶ κατόπιν, ὅτε ἤκουον μακρόθεν τὰ πρὸς εἰδοποίησιν ὁμαδὸν πυρὰ τῶν Δημητσανιτῶν, ἐκλείσθησαν ἀγέρωχοι εἰς τὸν ἐγγὺς ἁλὸν.

Τὸ ἀπόσπασμα γενναίως ἀποκρουόμενον, ἐπολιόρκησε τοῦτον, ἀλλ' ἡ πολιορκία ἐπερχομένης τῆς νυκτὸς θὰ διεσπᾶτο δι' αἰφνυδίας ἐξόδου τῶν κλεπτῶν, ἂν μὴ ἐπενόουν οἱ Τοῦρκοι σατανικὸν καὶ ἀποτρόπαιον σχέδιον. Ἀνάψαντες θεῖον, ἔρηψαν αὐτὸ ἐντὸς τῆς ἀποσπασθείσης στέγης καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἥρωας ἐκείνους, ἀφοῦ ἔπεσαν πρῶτον τρεῖς νεκροὶ ἐξ ἀσφυξίας, ν' ἀνοίξωσι τὴν θύραν καὶ νὰ ὀρμήσωσιν ἐξ ἁλλοῦ. Πλεῖστοι ἐκ τῶν καλῶς ὀχυρωθέντων Τούρκων ἔπεσαν ὑπὸ τὰ ξίφη των, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, μετ' ἀπεγνωσμένην ἐξοδὸν, ἐφονεύθησαν οἱ λεοντόκαρδοι ἐκεῖνοι, οὓς μετὰ τόσου πάθους ἐψάλλεν ἐπὶ μακρόν, διὰ δεκάδος ἀσμάτων, ἡ ἔνθους τοῦ λαοῦ Μοῦσα.

Ὁ δὲ Θεόδωρος, μετὰ πόνου καὶ δακρύων θεώμενος τὴν καταστροφὴν τῶν ἀδελφῶν του ἐκ τῆς Κλινίτης, διήλθε βαρυθυμῶν ἐκ Δημητσάνης καὶ ἐτρέπη, βρυχώμενος ὡς ταπεινωθεὶς λέων, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἐπτανήσον³, πολλὰ τὰ δεινὰ μερμηρίζων.

³ Οἶκον. σελ. 44-55.

Πᾶσα ἐχθρική πνοὴ πρὸς τοὺς τυράννους ἐξέλιπε πλέον. Ἡ Πελοπόννησος, κατεστραμμένη ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς καὶ στερηθεῖσα τῶν γενναίων ὑπερασπιστῶν της ἠσύχασεν, ὡς ἠσυχάζει τὸ δαμασθὲν ἠφαιστειον, τὸ ἀπειλοῦν φοβερωτέραν τὴν ἀφευκτον ἐκρηξιν.)

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΕΤΑΙΡΟΙ

Ὁ Ἄνθιμος Καράκαλος ἐν Τεργέστη. — Ἐπαναστατικὴ ἐπιστολὴ Ἀγαπίου. — Ὁ Ποιητὴς Ἀνδρόνικος. — Ἡ σημαία τῶν Ἑλληνίδων. — Ὁ βαθύπλουτος Παν. Σέκερης. — Ὁ Δικατὸς ἐν Δημητσάνῃ. — Ὁ μυστικὸς Δεῖπνος. — Ἱστορικὴ αἵθουσα. — Τὸ προσκύνημα τοῦ Γενναίου. — Κατάλογος Ἐταίρων.

Πόλις, ἥτις πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Πελοποννήσου εἰς τοὺς Τούρκους, ἐγέννησεν ἓνα Ἄ ν α ν ἱ α ν, δὲν ἦτο δυνατόν νά ἠσυχάσῃ ποτέ Ὁ συγγενὴς καὶ συνεργὸς τοῦ μεγαλοφυοῦς ἐκείνου ἱεράρχου **Ἄνθιμος Καράκαλος**, ὁ Μεθόνης, διὰ τῶν καταπλευσάντων ἐκείσε κατὰ τὸ 1869 Ρωσικῶν πλοίων, ἀπῆλθεν εἰς Πάρον, ἐκεῖθεν δὲ, μετὰ σπουδαίαν συνεν-

νόσιν πρὸς τοὺς συνελθόντας αὐτόθι ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτας τῆς Πελοποννήσου, ἀπέπλευσε μετὰ προφανοῦς κινδύνου διὰ τῶν Δαρδανελίων εἰς Ρωσσίαν, πρὸς εὐόδωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων. Καίτοι δὲ εὔρεν ἐκεῖ λαμπρὰν δεξίωσιν καὶ ἐτιμήθη δι' αὐτοκρατορικῆς συντάξεως, οὐδὲν ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατώρθωσε καί, ἀπελθὼν εἰς Τεργέστην, ἐγκατέστη ἐκεῖ, ἵνα ἦ πρόχειρος εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ἀνάγκην¹.

Ἐκεῖ δὲ διαμένων, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπελάθετο τῆς πρὸς τὸν Ἀνανίαν δοθείσης ἀγίας ὑποσχέσεως καὶ μετὰ κινδυνώδους ζήλου συνεννοεῖτο μετὰ παντὸς δυναμένου νὰ συντελέσῃ πρὸς ἀνάφλεξιν τοῦ ἀποτυχόντος κινήματος. Ἀπὸ τοῦ 1787 ζητεῖ παρὰ τοῦ Γρηγορίου, τοῦ τότε Μητροπολίτου Σμύρνης νὰ στείλῃ εἰς Δημητσάναν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τεργέστην τὸν ἀδελφόν του Ἀνάστον Καράκαλον χάριν ἐθνικῶν σκοπῶν, ἢ δ' εὐλαβῆς καὶ ζωηρὰ ἀπάντησις τοῦ μετέπειτα Πατριάρχου σώζεται ἔτι εἰς τὴν Σχολήν. Μόλις δ' ἀνεφάνη ὁ Ρήγας, κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Πατρίδος, πρῶτος ὁ Ἄνθιμος πύλόγησε τοὺς σκοπούς του καὶ ἀνέλαβε τὴν κατῆχησιν τῶν ἐπιφανῶν Πελοποννησίων. Προέβη δὲ εἰς τοῦτο οὐχὶ δι' ἐπιστολῶν, ἕνεκα τοῦ φόβου τῆς Αὐστριακῆς λογοκρισίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀξίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἀνάστου, ὄν, ὡς ἄγγελον πρωτοστάτην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Πατρίδος, ἐπεμπεν ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους.

¹ Καστέρχ. σελ. 46.

Ὅτε δὲ παρεδόθη εἰς τὴν Σχολὴν ἢ ἀλληλογραφία του, εὐρέθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μία ἀπάντησις τοῦ Ἁγαπίου, ἐπὶ τῶν τελευταίων στίχων τῆς ὁποίας εἶχε ρίψει ὁ ἱεράρχης παχὺ στρῶμα μελάνης, ἵνα ἐξαφανίσῃ τὴν ἔνοχον περικοπὴν, τρέμων τοὺς προδόντας τὸν Ρήγαν Αὐστριακοὺς. Τὴν μελάνην δὲ ταύτην ἀπαλείψαντες, ἀνεγνώσαμεν ὁλόκληρον τὴν ἀπάντησιν, ἧς μετὰ δικαίας χαρᾶς παραθέτομεν τὸν ἐπίλογον. Ἄφου ὁ σοφὸς διδάσκαλος εὐχαριστεῖ τὸν Ἄνθιμον διὰ τὴν ἀποστολὴν ἱκανῶν τύμων εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, ὑπὲρ ἧς κατηνάλισκεν ἐκεῖνος τὸ πλεῖστον τῶν δύο αὐτοκρατορικῶν συντάξεών του, ἀγοράζων τὰ νέα βιβλία καὶ ἐπισκευάζων τὸ κτίριον¹, προστίθῃσι :

«Περὶ δὲ τοῦ μυστικοῦ, ὅπου μοῦ εἶπεν ὁ κύριος Ἀνάστος, μεγάλως ἐχάρην καὶ ἐπιθυμῶ κατὰ πολλὰ καὶ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἐγώ² καὶ ἐνθυμούμενος, ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι ἀπὸ τὴν χαρὰν μου. Ὅμως τὰ ἐνταῦθα περιστατικά³ μᾶς δειλιάζουν καὶ μᾶς ἐμποδίζουν ἀπὸ κάθε καλὴν ἀπόφασιν, καὶ ἄμποτε ἡ Θεία Πρόνοια νὰ δώσῃ τὴν εἰρήνην διὰ τῶν ἱερῶν σας εὐχῶν καὶ τότε, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἴσως πληρωθῇ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἰδική μου καὶ ἡ ἐδική σας. Ἐν Δημητσάνῃ τῇ 13 Μαΐου 1800. Ὅλως ὑποκλινῆς. Ἁγάπιος». Ἐναντιρρήτως δὲ, ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, γραφείσης ἐν κρίσιμῳ στιγμῇ φυλετικῶν ἀνωμαλιῶν, ἀποδεικνύεται, οὐ μόνον ἡ μεγάλη τοῦ νεω-

1 Καστόρχη Σχολὴ Δημ. σελ. 47.—2 Δυσανίγητος ἐκ τῆς μελάνης μία μετοχή.—3 Ὑπεδείκνυσι τῆς ἀντιζηλῆς ἀρματωλῶν καὶ πολιτικῶν, ὧν ἦτο θέατρον τότε ἡ Πελοπόννησος.

τέρου Ἀγαπίου σπουδαιότης, ἀφοῦ ἐκρίνετο ἄξιος τοιαύτης ἐκμυστηρεύσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς Δημητσάνης ἢ ὑπέροχος καὶ ἀδιάκοπος ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ὁρᾶσις, διὰ τῶν ἀπανταχοῦ ἐπιφανῶν τέκνων τῆς. Δυστυχῶς ὅμως ὁ περιίνους ἐκεῖνος Ἀνθιμος, ἀποθανὼν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐν Τεργέστη, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ πληρουμένους τοὺς πόθους, δι' ὧν ἐγαλουχήθη καὶ ἔζησεν.

Ἐπέπρωτο ὅμως ἔτερος συμπολίτης, ὁ **Ἡαναγιώτης Ἀνδρόνικος**, νὰ συνεχίσῃ τὸ διακοπὲν ἐκείνου ἔργον. Τὸ ποιητικὸν τοῦ θανόντος Ρήγα τάλαντον, τὸ ἠλεκτρίσαν διὰ τοῦ ἀθανάτου «ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενὰ» σύσσωμον τὸν Ἑλληνισμόν, δὲν ἔμεινεν ἄκαρπον. Νέος ἀπὸ τοῦ 1815 ἀνεφάνη Τυρταῖος, χύνων διὰ τῶν θουρίων ἀσμάτων του τὴν ὀρμὴν τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τῶν ἀπλουστέρων τὰ στέρνα. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1780 ἐν Δημητσάνῃ¹ καὶ ἔχων ἀδελφὸν ἐπίσκοπον καὶ ἄλλους ἐμπόρους εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀπεδήμησε νεώτατος. «Ὁ ἄξιος οὗτος καὶ πολλοῦ λόγου ἀνὴρ, λέγει ὁ Φιλήμων, ἀνῆκεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας καὶ διαμένων ἐν Κισνοβίῳ, παρεδύθη ὄλος εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος, καὶ διέπρεψεν ἐξόχως ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ ἐποχῇ, οὐ μόνον αὐξάνων τοὺς προσπλήτους καθ' ὅλην τὴν Βασσαραβίαν, ἀλλὰ καὶ παντὶ μέσῳ διασκεδάζων πᾶσαν τυχοῦσαν ἀνησυχίαν. Ἐτελεύτησεν ὅμως ἀώρως, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1820, καί-

¹ Πατρικὴ τοῦ οἴκτου ἦτο ἡ παρὰ τὴν πλατείαν τῆς Ἀγ. Κυριακῆς, ἀνίχου: α σήμερον εἰς τὸν Δεσμ. Τούλιν.

τοι ἦτο πραγματικῶς μία τῶν χρηστοτέρων τῆς πατριδος ἐλπίδων»¹.

Εἰς ἕτερον δὲ σύγγραμμά του ὁ αὐτὸς ιστορικὸς «Ποία ποτὲ γενεὰ, ἀναφωνεῖ, θὰ λησμονήσῃ τὸν Δημητσανίτην Ἀνδρόνικον, κρᾶζοντα ἐκ τῆς Ρωσσικῆς γῆς, ὡς ἐκ μέρους τῆς δούλης Ἑλλάδος, θρηνούσης τὴν κατάστασιν τῶν τέκνων της» λαμπροὺς στίχους, οὓς μέχρις ἐσχάτων ψαλλομένους ὑπὸ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπέδιδον κακῶς εἰς τὸν Ρήγαν, ὡς καὶ πλεῖστα ἄλλα ποιήματα, ἀωνύμως ἐξ ἀνάγκης δημοσιευθέντα, καίτοι ὁ Ρήγας εἶχε πρὸ πολλῶν ἐτῶν φονευθῆ². Περὶ τῆς μαγνητικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ὠραίου ἐκείνου ἄσματος, διηγεῖται ὁ Φιλῆμων τὸ ἐξῆς χαριτωμένον ἐπεισόδιον. «Πρὸς τὸν κατερχόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα Δημήτριον Ὑψηλάντην πολλὰ τῶν εὐαισθητῶν νεανίδων τῆς Τεργέστης ἐχάρισαν μίαν λαμπρὰν σημαίαν, ἐν ἣ μὲ χρυσᾶ καὶ μεγάλα γράμματα εἶχον κεντήσει τὸν Φοῖνικα καὶ τὸ: Ἐλευθερία ἢ θάνατος! Ἡ σύζυγος τοῦ Στράτου ὠδήγει τὰς λοιπὰς νέας εἰς τὴν περισπούδαστον ἐκείνην ἐργασίαν, ὅλαι δ' ἐνῶ ἐκέντων ἔψαλλον τὸ περιπαθεῖς τοῦ ποιητοῦ Ἀνδρονίκου θούριον» :

Ὡ παιδιὰ μου,
Ὁρφανά μου
Σκορπισμένα δῶ κ' ἐκεῖ,
Διωγμένα
κ' ὕβρισμένα
Ἄπ' τὰ ἔθνη πανοικε!

1 Ἱστορ. Δοκίμιον Α' σ. 10 καὶ 140.—2 Ἱστορ. Οἶκον. σελ. 59.

Ευπῆστε τέκνα
 κ' ἴλθεν ἡ ὥρα
 Ευπῆστε ὄλα
 Τρέξατε τῶρα
 Κ' ἴλθε, ὁ δεῖπνος ὁ Μυστικός. ! ¹

Ὁ Δημητσάνιτης **Παν. Σέικερης**, γράφει ὁ ἱστορικός Σπυλιάδης ², ἐκοινοποίησεν εἰς αὐτὸν πρῶτος ἀπὸ τοῦ 1808 τὰ ἄσμάτα τοῦ Ρήγα. Ὁ ἑξοχος οὗτος ἀνὴρ, οὔτινος μετώκισε κατόπιν ἡ οἰκογένεια ἐν Τριπόλει, γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1785 καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Σχοῦῃ τῆς Δημητσάνης, ἥς ἦτο ὁ ἐπιμελέστερος τῶν μαθητῶν, ἀπεδήμησε καὶ ἐπλούτισεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ³. Κατηχηθεὶς δὲ ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς ἐταιρίας, διέθεσεν ὑπὲρ τῶν σκοπῶν αὐτῆς προθυμώτατα ὀλόκληρον τὴν κολοσσιάν αὐτοῦ περιουσίαν, δούς ὡς πρώτην κατάθεσιν 10 χιλ. γροσίων ⁴ καὶ διетήρει τακτικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ὀλίγων συναρχηγῶν του, ὑπογραφόμενος Α. Κ. διότι χάριν ἀσφαλείας εἶχε μετονομασθῆ «Κοντός» ⁵.

Μεθ' ὄλας ὁμως τὰς καταπληκτικὰς προύδους τῶν Φιλικῶν ἐν ταῖς βορείαις ἐπαρχίαις τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἡ Πελοπόννησος ἔμενεν ἐτι παρθένος. Οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ κατηχήσῃ τόπον, καθ' οὔ, ἐπαναστατήσαντος, εἶχε χυθῆ ὄλη ἡ Τουρκικὴ μαιφονία. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους εὐρέθη ὁ ἀνὴρ. Οὗτος δὲ

¹ Δοκ. Φιλικῆς Ἐταιρίας σελ. 384.—² Ἀπομνημ. Α' σελ. 3.
³ Ἴδὲ ἐν ἐκτάσει τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν Παρχλλήλοις Βίοις Γουόδχ τόμος Β'.—⁴ Εἰνήθου ἀπομν. σελ. 9.—⁵ Φιλημ. Ἱστορικὸν Δοκ. Α'. 138 καὶ 29.

ἦτο ὁ διάσημος Παπα-Φλέσας, ὁ Γρηγόριος Δικαῖος, ὅστις ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς Λαγγάδια. Ἐκεῖ, μετὰ τὴν δύσιν τῆς οἰκογενείας Συντύχου καὶ τοῦ Ἀνανίου, εἶχε διορισθῆ Μωραγιάνης ὁ πολύτεκνος Ἰωάννης ὁ Δεληγιάννης.¹ Ἀποκεφαλισθέντος ἕως τούτου ἐκ παρεξηγήσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὰ τέκνα του, ἀλλ' ὁ Δικαῖος δὲν ἐτόλμησε νὰ ὀμιλήσῃ πρὸς τούτους Ἐτραπὴ λοιπὸν εἰς Δημητσάναν, ἔνθα εἶχε μικρὸς ἐκπαιδευθῆ, καὶ κατήχησε πρῶτον πάντων τὸν γαμβρὸν ἐκείνων καὶ δημογέροντα **Ἀθανάσιον Ἀντωνόπουλον**, ὅστις ἐκάλεσεν ἔσπευσμένως ἐκ Λαγγαδίων τοὺς γυναικαδέλφους αὐτοῦ Θεοδωράκην καὶ Κανέλλον. Τὴν αὐτὴν δ' ἐσπέραν τῆς ἀφίξεως τῶν Δεληγιανναίων ἔλαβε χώραν ἐν τῇ ὠραίᾳ αἴθουσῃ τοῦ Ἀντωνοπούλου ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος, καθ' ὃν ὁ Δικαῖος ἀνέλυσεν εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδια τῆς Ἑταιρίας καὶ τὰ περὶ ἐνδεχομένης Ρωσικῆς ὑποστηρίξεως! Μετὰ δὲ μακρὰν συζήτησιν ὑπεγράφη προθύμως τὸ συνωμοτικὸν καὶ διὰ νυκτὸς ὁ Δικαῖος, συνοδείᾳ πιστῶν ὑπηρετῶν τοῦ Ἀντωνοπούλου, εἰς ὃν κατέλιπε καὶ τὰ ἱερά του ἐνδύματα περιβληθεὶς φουστανέλλαν, ἀπῆλθεν εἰς Καλάβρυτα παρὰ τῷ Ἀνδρέᾳ Ζαίμη καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Λόντον, Χαραλάμπην καὶ Σισίνην, οἵτινες, ἰδόντες τὰς ὑπογραφὰς τῶν Γορτυνίων, ὤμοσαν προθύμως τὸν Μέγαν ὄρκον.

¹ Ἡ αἴθουσα δ' ἐκείνη τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου διατη-

1 Οἰκονόμου Ἱστορικὰ τῆς Ἑλλ. Ἐπικρατείας, σελ. 47.

ρείται θαυμασίως εισέτι, στεγαζομένη διὰ πολυτελεστάτης χρυσεπιγλύφου ὀροφῆς ἐκ σκαλιστοῦ καὶ πολυχρώμου ξύλου, καὶ ἐπὶ πολὺ ἤτο ἀληθὲς προσκύνημα τῶν διαφόρων στρατηγῶν. Οὕτως ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, καίτοι κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1859 ἤτο ἀρχηγὸς ἀντιθέτου συνδυασμοῦ, ἔσπευσε νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν πολιτικὸν ἀντίπαλον Ἀντώνιον Ἀθ. Ἀντωνόπουλον καὶ γονατίσας, ἠσπίασθη τὸ ἔδαφος τῆς ιστορικῆς αἰθούσης. Εἰς τοὺς ἐκπλήκτους δὲ καὶ φοβηθέντας παραφροσύνην συνυποψηφίους εἶπεν, ὅτι «εὐλαβῆς σιγῇ ἀρμόζει ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐκείνῃ, ἥτις πρῶτη ἤκουσε τὸ μέγα μῆνυμα, ὅπερ, ἐκεῖθεν σκορπισθὲν καὶ θριαμβεῦσαν, κατέστησε τὴν Ἑλλάδα ἐλεύθερον Βασιλείον, ἐκλέγον ἤδη ἀντιπροσώπους . . . » Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀντωνοπούλων, ἥτις ἐώρτασεν ἤδη ἑκατοντάετηρίδα διηνεκοῦς πολιτικῆς ἐπιρροῆς, προσέφερον εἰς τὸ Ἔθνος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς μεγάλης αὐτῆς περιουσίας, λαβοῦσα μόνον χρεωστικὰς ὁμολογίας, οὐδέποτε ἐξοφληθείσας.

Ἐτεροὶ δὲ Ἐταῖροι, καθ' ἃ γνωρίζομεν, ἦσαν ὁ Δημ. καὶ Ἀναγνώστης Καραβελῆ καὶ ὁ ἐνθουσιώδης Ἀνδρέας Σπλιλιόπουλος, ὅστις κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ψαρούλη ἐν Ἰδρᾷ κατὰ τὸ 1818, ἐγένετο κατόπιν περίφημος ὡς ἱερεὺς. Ὁ Παν. Διογενεΐδης, κατηχηθεὶς κατὰ τὸ 1819 ἐν Ἰασίῳ ὑπὸ τοῦ Δικαίου καὶ ὁ ἀδελφὸς του Βελισσάριος, κατηχηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ συμπολίτου Π. Σέκκερη, οἵτινες καὶ κατέβαλον σπουδαῖα χρηματικὰ ποσά¹. Ὁ Φώτιος Ἡλιάδης

1 Φιλῆμ. Ἱστορία σελ. 26 καὶ 392.

έν Ἰασίῳ, ὁ Κωσταν. Κόκκινος έν Ἰσμαλίῳ, ὁ Μιχ. Λεονάρδος, ἀξιωματικὸς έν Ρωσσίᾳ, ὁ Ἡλ. Μάνεσης έν Ὀδησσῶ, ὁ Ν. Μακρῆς έν Κισνοβίῳ¹, ὁ Μελέτης Μελετόπουλος έν Δημητσάνῃ, ὁ Ν. Οἰκονόμου έν Ὀδησσῶ, ὁ Σταμάτης Ψαρούλης έν Ὑδρα, ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Φιλικῶν Γερμανὸς, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος καὶ ὁ πολλῆς, κατὰ Φρατζῆν, ἀξίας Ἰωσήφ ὁ Θεσσαλονίκης καὶ τέλος οἱ ἀδελφοὶ Σπλιωτόπουλοι², κατηχηθέντες έν Ὑδρα ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ κατὰ τὸ 1818, τὰ τῆς ὑπερόχου δράσεως τῶν ὁποίων ἐκτεθήσονται διὰ μακρῶν έν τοῖς ἐπομένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΩΝ

Δύο φλογεραὶ χεῖρες.— Ἡ ἀδελφικὴ δυνάς.— Πυριτιδομυλοὶ καὶ ἰγδῶα.— Οἱ κλιβανοὶ τῶν Ἐκκλησιῶν.— Εὐπιστία τοῦ Χασάν.

Ἡ Δημητσάνα δὲν ἔτεινεν εἰς τὴν τρεμοσδύνουσαν Πατρίδα ἀρωγοὺς μόνους τοὺς ἐταίρους καὶ τὴν Σχολὴν τῆς, ἀλλ' ἤγειρεν αὐτὴν καὶ δι' ἐτέρας στιβαρᾶς χεῖρὸς, τῶν Πυριτιδομύλων τῆς. Κρατοῦσα ἔνθεν μὲν τὸν πυρσὸν τῶν γραμμάτων, ἐτέρωθεν δὲ τὴν φλόγα τῆς πυρίτιδος, ἔδωσε τὴν ζωὴν εἰς τὰ ὄπλα, τὰ δο-

1 Οἰκ. σελ. 62.—2 Φιλημ. Ἰστ. Α'. 390 καὶ ἐξῆς. Ἐκ τοῦ παρ' αὐτῷ ἰτελοῦς καταλόγου τοῦ $\frac{1}{5}$ τῶν ἀρχικῶν ἐταίρων, μόνον τοὺς μνησθέντας ἐξηγάγομεν, ἐνῶ ἴσαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ Δημητσανῖται μεμνημένοι, ὧν τὰ ὀνόματα ἐξήλειψεν ὁ χρόνος.

ξάσαντα τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Πρὸς τοῦτο δ' εὗρεν ὀδηγοῦς καὶ ὄργανα δύο ἐν Ἰδρα μεγαλεμπόρους, οἵτινες ἅμα κατηχηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ διέλυσαν τὸ κατάστημά των καὶ ἐπανῆλθον εἰς Δημητσάναν, ἐπὶ προσχήματι μὲν ὅπως ἐμπορευθῶσι μετὰ τῶν νήσων μικρὰς ποσότητας πυρίτιδος, πράγματι ὅμως ὅπως χαλκεύσωσιν ἰοβόλα καὶ ἀδάμαστα τὰ τόξα τῆς εὐαγγελιζομένης ἐλευθερίας.

Μετενεγκόντες λοιπὸν κρύφα χιλιάδας ὀκάδων νίτρου, ἐπεσκεύασαν δύο ἐκ τῶν ἐπὶ Ἀνανίου καταστραφέντων πυριτιδομύλων καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν παρασκευὴν μεγίστων ποσοτήτων πυρίτιδος, συμφῶως πρὸς τὰς μετὰ τῆς ἐταιρίας συμφωνίας. Δὲν παρῆλθον δὲ πολλοὶ μῆνες καὶ ὀλόκληρος ἡ περιουσία των μετεβλήθη εἰς νίτρον καὶ θεῖον¹, ἅτινα μετέφερον οἱ Δημητσανῖται ἀγωγεῖ· διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεθήκευον εἰς ὑπόγεια τῶν Σπηλιωτοπούλων. Τὸ ὑλικὸν δὲ τοῦτο κατηργάζοντο οὐ μόνον ἐν τοῖς μύλοις ἀλλὰ καὶ διὰ μεγάλων κατ' οἴκους ἱγδύων, κατὰ τὴν προπаторικὴν τῶν Δημητσανιτῶν τέχνην².

Ἐκτισαν δὲ πρὸς τοῦτοις τότε οἱ Σπηλιωτόπουλοι, ὡς δῶρον δῆθεν εὐλαβὲς πρὸς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ τέσσαρας μεγάλους κλιβάνους ἐν τοῖς προαυλίοις τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, τῶν Ταξιάρχων καὶ πρὸ τῆς οἰκίας των καὶ ἴδρυσαν εἰς τὰ ὑπόγειά των χυτήρια μολύβδου καὶ ὀλοστοσία. Πάντα ταῦτα ἔβλεπε μετ' ἐκπλήξεως ὁ ἐπὶ τινος μῆ-

1. Φιλημ. περὶ Φιλικῆς Ἐταιρ. 368.—2 Οἶκον. Ἱστορ. 137.

νας ἐν Δημιτσάνῃ εἰς τὸ «κονάκι» διαμένων Τοῦρ-
κος Σπαῆς Χασάν Κεχαγιᾶς, ἀλλ' ὁ Νικόλ. Σπλιωτό-
πουλος ἔδιδε προχείρους ἐξηγήσεις, ὅτι τὸ ἐμπόριον
του δῆθεν προώδευε καταπληκτικῶς, ἐφρόντιζεν ὁμῶς
συγχρόνως, ἐπιστρέφων ἐξ Ὑδρας, νὰ φέρῃ πρὸς τὸν
φίλον Τοῦρκον γουναρικὰ καὶ χρυσᾶ κοσμήματα, ὁ δὲ
Χασάν, οὐδέποτε ἀναγνοὺς τὸν Βιργίλιον, ἠγνώνει νὰ
φοβῆται τοὺς Δαναοὺς καὶ δῶρα φέροντας καὶ καθ-
σύχαζε τὰς ἐγειρομένας ὑπονῶϊας παρὰ τοῖς Τούρκοις
μετ' ἐλαφροτάτης συνειδήσεως.

Οὕτω δὲ παρήλθον τρία ὀλόκληρα ἔτη, καθ' ἃ παρε-
σκευάσθησαν ἀπαρατηρήτως μέγιστα ποσότητες πο-
λεμοφοδίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΤΗΣ ΠΥΡΙΤΙΑΟΣ

Ἄφρων καταδότης. — Ἀποστολὴ ἀνακριτοῦ καὶ ἀξιωματικῶν. —
Μέγας κίνδυνος. — Ὁ Σωτὴρ Εὐδύμιος Μπόκας. — Ἰερά στιγμή.
— Ἡ Δημητσάνα ἀγνή, ὡς ἡ πεπιστερά. — Ἡ γελοία διαταγὴ
τοῦ Μεχμέτ Σαλήχ. — Νέα τυφλὴ ἐπιδημία. — Οἱ Μύλοι,
Σταῦλοι!

Καὶ ἀνέτελλεν ἡδὴ εὐέλπῃ τὸ 1821: Ἡ δραστη-
ριότης ἐν τῷ Πανελληνίῳ πολεμικῷ ἐργοστασίῳ ἑδεκα-
πλασιάσθη. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μύλων ἀνῆλθεν εἰς πέντε¹,
χιλιάδες ὀκάδων νίτρου παρεσκευάζοντο ἐκ τῶν

¹ Ἱστορία Σ. Τρικοῦπη Α'. σελ. 41.

σπηλαίων τῆς Πελοποννήσου καὶ σωροὶ μολυβδοδόλων καὶ φυσεκίων ἐκρούποντο εἰς διάφορα ὑπόγεια. Ὅλον τὸ ἔθνος ἠτένιζε μετ' ἑδραίων ἐλπίδων εἰς τὴν ἐλευθέραν πόλιν, ἥτις, ὑπὸ τὰ ὄμματα σχεδὸν τῶν Τούρκων, ἔδρα ἐν μικρῷ χώρῳ, ἵνα παρασκευάσῃ τὴν ἐν μεγίστῳ δρᾶσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Σύμπασα τῆς πατρίδος ἡ ψυχὴ συνεκεντρώθη πρὸς καιρὸν ἐκεῖ, παρὰ τὸ κεφαλόβρυσον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἔνθα, ἐν μέσῳ ὑπερηφάνων καὶ ὀροσερῶν λευκῶν καὶ πλατάνων, καὶ ὑπὸ τὸν φλόγαρον ψιθυρον τοῦ πίπτοντος ὕδατος, ἐκροτάλιζον τὰ πυρφόρα ἰγδύα, δι' ὧν θὰ ἤναπτε κατόπιν ὁ δαυλὸς τῆς καθολικῆς ἐγέρσεως¹.

Καὶ οἱ Δημητσανῖται σύσσωμοι συνέτρεχον τὸ Πανελλήνιον ἔργον. Κακῆ ὄμως μοίρα, εἰς ἄφρων, προσωπικὸς ἐχθρὸς τῶν Σπηλιωτοπούλων καὶ οὐδὲν γνωρίζων περὶ τῶν Ἐθνικῶν σκοπῶν, κατήγγειλεν² εἰς τὴν Τουρκικὴν διοίκισιν, ὅτι μεγάλη ποσότης πυρίτιδος παρεσκευάζετο ἐν Δημητσάνῃ, παραγγελλθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀντάρτου Ἀλῆ πασᾶ. Μόλις κατώρθωσεν ὁ μέγας ἐν Τριπόλει διερμηνεὺς Σταυράκης Ἰωβίτικης νὰ εἰδοποιήσῃ τοῦλάχιστον τοὺς κινδυνεύοντας Σπηλιωτοπούλους³. Ὁ ἀνακριτὴς μετὰ δύο ἀξιωματικῶν καὶ πέντε στρατιωτῶν εἰσῆρχετο εἰς Δημητσάναν, καθ' ἣν στιγμήν ὁ δύων ἡλῖος ἐχρυσίεζε τὰς κορυφὰς τοῦ Ἰησοῦτος, καὶ κατέλυσεν εἰς οἰκίαν τοῦ κρυβέντου Σπηλιωτοπούλου, εἰς τὰ εὐρέα ὑπόγεια

¹ Ἱστορία Σ. Τρικούπη Α' σελ. 41. — ² Φελλήμονος περὶ Φιλ. Ἐταιρίας σελ. 367. — ³ Σπηλιίδου Ἀπομν. Α' σελ. 17.

τῆς ὁποίας ἦτο ἀποτεθειμένη ἢ μεγαλειτέρα ποσότης τῶν πολεμοφοδίων. Ἀγωνία καὶ Φρίκη! Δύο μόνον βήματα ἤρκου, ἵνα τὸ μέγα μυστικὸν καταστῆ κατάφωρον καὶ πυροποληθῆ αὐτανδρος ἢ κινδυνώδης πόλις.

Ὁ Ἥλιος ἔδυσσε. Σιγὴ ἀπαισίᾳ διέτρεχε τὴν φύσιν ὡς ἀμυδρὰ ἀπήχησις τοῦ στεναγμοῦ τῆς πατρίδος καὶ τριγμοῦ ὑπόκωφος ἠκούσθη ἐκ τῶν ἐν τοῖς τάφοις ὄστων τῶν ἀρχαίων προγόνων. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀνέβαλον πρὸς στιγμὴν, διατάξαντες νὰ παρασκευασθῆ αὐτοῖς πρόχειρον δεῖπνον καὶ χλιαρὸν ὕδωρ, ὅπως νιφθῶσιν. Εἰς δὲ ὑπηρετίης τῶν Σπηλιωτοπούλων, ὁ Σουλνιτῆς, τολμύσας νὰ μολύνῃ διὰ τοῦ εὐτελοῦς δακτύλου του τὸ ὕδωρ τῶν Ἀγάδων, ἐρραπίσθη δεινῶς καὶ ὑπεχρεώθη ν' ἀνανεώσῃ αὐτό. Ὁ τρόμος τῶν κατοίκων ἐπετάθη ἐκ τούτου. Ἐπὶ τέλους τὰ φαγητὰ καὶ ὁ μέλας οἶνος, παρασκευασθέντα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Στεφανοπούλου, ἐκάλυψαν ἐν ἀφθονίᾳ τὴν χαμηλὴν τράπεζαν, καὶ οἱ Τοῦρκοι, νωχελῶς ἐξηπλωμένοι καὶ βωμολοχοῦντες, ἐκορέσθησαν ὀρεκτικῶν ἐδεσμάτων. Ἡ κρίσιμος στιγμὴ ἔξθασεν. Ὁ ἀνακριτῆς ἠγέρθη ὅπως προβῆ εἰς ἐρέυνας. Ἡ ἀγωνία τῶν πάντων κορυφοῦται.

Αἰφνης, ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεός, εἰσβάλλει εἰς τὴν αἴθουσαν ὁ πρακτικὸς ἱατρὸς Εὐθύμιος Μπόκας¹ καὶ διὰ λογοπαιγιῶν, βωμολογιῶν καὶ ἀσυναρτήτων διηγήσεων ἐν ἀπταιστώ Τσερκικῇ γλώσσῃ, ἠλλάξεν ἄρδην τὴν ὄψιν τῶν βαρυσύμων ἐπισκεπτῶν. Οἱ Τοῦρκοι κα-

1. Οἶκον. Ἰστὸρ. σελ. 137,

τάπληκτοι ἐκ τῆς εὐαρέστου ἐπιδρομῆς, ἤναψαν τὰ τοιμπούκια των, διέταξαν νὰ διπλάσιασθῇ τὸ ἥδονικὸν τῆς ἐστίας πῦρ καὶ νὰ παρασκευασθῇ νέος χαλβάς καὶ ἐρρόφησαν ἀπλήστως καφέδες. ἐνῶ ὁ Μπόκας, ἰποκρινόμενος τὸν οἰνόφλυγα, προुकάλει ἀσβέστους τοὺς γέλωτάς των. Δὲν παρήλθον δὲ πολλαὶ στιγμαὶ καὶ ὁ Μπουμπασίρης ἀνέκραξεν «ἐς αὐριον τὰ σπουδαῖα!» Καὶ ἐνῶ, ὑπὸ τὴν ἐπίφρειαν τῆς κραιπάλης, οἱ Τοῦρκοι ἀπεκοιμήθησαν ἄνωθεν νήδυμον, ὄλη ἡ Δημητσάνα, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παιδία καὶ νεάνιδες, σιωπλοῖ. ὡς εἰ ἐτέλουν τὸ ἀγιώτερον τῶν μυστηρίων καὶ σοβαροί, ὡς γίγαντες ἐμπνεόμενοι ἐξ εὐχῶν Πανελληνίων, ἐξῆγον ἐκ τῶν ὑπογείων τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος καὶ μέχρι τῆς πρωίας χιλιάδες σάκκων πυριτίδος, θείου, νίτρου καὶ μολύβδου ἀπετέθησαν ἐν μεμακρυσμένοις ληνοῖς καὶ ἀποκρήμνοις σπηλαίοις. Ὁ Εὐθύμιος Μπόκας ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα!

Ὅτε δὲ φαῖδρὰ ἀνέτειλεν ἡ πρωία, οἱ βραδέως ἐγεγρήντες Τοῦρκοι ἐπεθεώρησαν μὲ βαρεῖς ὀφθαλμοὺς τὰ ἀγνὰ ὡς ἡ περιστέρα ὑπόγεια καὶ ἐπεσκέφθησαν τοὺς ἀνακαινισθέντας πυριτιδομύλους, ἐνθα οὐδὲν ὑποπτον εὖρον, πλὴν ἐργαλείων τινῶν, ἅτινα δὲν προέλαβον νὰ κρύψωσιν οἱ ἐργάται. Ἐπιθεωρήσαντες δὲ προσέτι καὶ τοὺς ναοὺς, ὧν τὰς νεοτεύκτους θύρας ἔδαψαν διὰ νυκτὸς μαύρας οἱ ἐπίτροποι¹, ἠρκέσθη-

1. Διότι ἐπὶ Τυρκοκρατίας ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς ὁ ἀνακαινισμὸς ἐκκλησιῶν· εἰς τὴν Δημητσάναν δὲ μένον, κατὰ τι παλαιὸν πρόνομιον, ἐπέτρεπετο νὰ ἔχη κώδωνας καὶ στήμντρα, ἅτινα εὐδαμοῦ ἀλλαχθεὶ σχεδὸν συνεχώρουσιν οἱ τύραννοι.—Οἶκον. Ἰστορ. 29.

σαν εἰς τὴν σφρόγισιν τῆς οἰκίας Σπηλιωτοπούλου καὶ εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Ἐταίρου Καραβελῆ καὶ τριῶν προυχόντων, οὓς δεσμίους ὠδήγησαν εἰς Καρύταιναν. Περιττὸν δὲ θεωροῦμεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Μπουμπασίρης ἔλαβε κρύφα δι' ἀνακριτικὰ δικαιώματα 30 ὄλας χιλ. γροσίων πρὸς δὲ καὶ χρυσὰ κοσμήματα καὶ ἱκανὴν μέταξαν διὰ τὴν τρυφερὰν χανούμισσάν του¹, καὶ φεύγων ἀπεκόμισε ζωηροτάτην τὴν ἀνάμνησιν μιᾶς νωχελεστάτης καὶ πολυθελγύτρου ἐσπερίδος. Εὐνόητον λοιπὸν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς εἰς Τρίπολιν σταλείσης ἐκθέσεώς του, συνεπεῖα τῆς ὁποίας ὁ τὰ δύο τρίτα τῶν ἀνακριτικῶν δικαιωμάτων (!) λαβὼν τοποτηρητῆς τοῦ ἐν Ἠπειρῷ Βεζύρου Χουρσίτ, ἐξέδοτο τὴν ἐξῆς διαταγὴν, ἣν εὐτυχῶς διέσωσεν ὁ Ἱστορικὸς Φιλῆμων².

Μεχμέτ Σαλήχ

Ἐλέω Θεοῦ Καπιτοήμπασης τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας καὶ Καϊμά-κάμης τοῦ Βαλῆ Μωρέως.

Σοφελόγιώτατε Καδῆ Ἐφένδη τοῦ Καστᾶ Καρύταινας μεγαλυ-θεῖη ἡ σοφία σου. Τιμιώτατε Βοεβόδ Ἄγᾶ τοῦ αὐτοῦ Καστᾶ καὶ Βε-στούγιδες ἀξήγηθείη ἡ τιμὴ σης.

Ἐκ τοῦ πρὸς ἐμὲ σταλέντος Ἰλαμίου τῆς αὐτόσε Ἱερᾶς Κρίσεως μᾶς ἔγειγε γνωστόν, ὅτι οἱ Ραγιαδες τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν Καστᾶ περιε-χομένου χωρίου Δημητσάνης, ἐναντίον τοῦ Ἰψηλοῦ Ριστᾶ ἀνεκαί-νισαν 4 βχρουτεμύλους ἀπὸ τοῦς πρὸ καιροῦ κρημισθέντας καὶ ἔτι ἓνα ἄλλον μύλον τοῦ Βερτζιλέ, καὶ εὐρίσκονται εἰς τὸ χέρι τῶν ρα-γιαδῶν πέντε μύλοι. Πλὴν μέσθι εἰς τοὺς μύλους ἐκτὸς τῶν ἐργα-λείων δὲν εὐρέθη μυχροῦτη καὶ ὅλοι οἱ Κερχανάδες μὲ τὸ μερκαφέτι σας ἐβουλώθησαν, καὶ οἱ δουλεύοντες τὴν βχροῦτην ἔφυγον, καὶ τὰ

1. Οἶκον. σελ. 138.—2. Ἐν Δοκιμ. Φιλ. Ἐταιρίας σελ. 368.

σπήτιζ τῶν φυγόντων κατὰ τὸ νόημα τοῦ ἰδίου Ἰλαμίου ἐβουλόθησαν. Οἱ παρόμοιοι χωρικοὶ ραγιάδες, τὸ νὰ ἀνακαινίσουν βαρικομύλους καὶ νὰ δουλεύουν ἀρκετὸν βαροῦτι, τὸ πῶς εἶνε ἐμποδισμένον καὶ ἐναντίον τῆς Ὑψηλῆς Θελήσεως εἶνε γνωστὸν τοῖς πᾶσι. "Ὅθεν προστάζομεν ἐπὶ τοὺς ρηθέντας νὰ κρημνίσῃτε τοὺς ἀνακαινιθέντας παρὰ τῶν εἰρημένων χωρικῶν ραγιάδων πέντε μύλους καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ τελμήσουσιν νὰ ἀνακαινίσουν μύλους πρὸς δούλευσιν βιχρούτης, γινομένης ἀπὸ ὄλους μεγάλης προσοχῆς κατὰ τοῦτο, καὶ νὰ ξεβουλωθοῦν, ὅτα σπήτιζ ἐβουλόθησαν.

Πρὸς ἐνέργειαν τούτων ἐξεδόθη τὸ παρὸν ἀπὸ μέρος μας καὶ ἐστάλη, τοῦ ὁποῦ φθάνοντες Ἰσαλλεχ, προστάζομεν, ὅτι κατὰ τὸ μπουγιουρδὶ νὰ ἐνεργήσῃτε καὶ νὰ ἀκολουθήσετε, φυλαττόμενοι ἀπὸ τὸ ἐναντίον ἐξ ἅπαντες.

Ἐξεδοθη τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ Μωρέως Διδίνι.

Τριπολιτσά 7 Φεβρουαρίου 1821»

Συνεπεῖα τῆς διαταγῆς ταύτης ἐφθασαν ἐν Διμητσάνῃ νέοι ἀξιωματικοί, οἵτινες ἔλυσαν τὰς πρὸ πολλοῦ ἐπιταθείως παραβιασθείσας σφραγίδας καὶ μετέβησαν εἰς τὸ κεφαλόβρυσον πρὸς καταστροφὴν τῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν Ὑψηλὴν Θελήσιν μύλων. Ἀλλὰ παραδόξως οὐδένα ἐξ αὐτῶν εὔρον πλέον, διότι οἱ Διμητσανῖται, ἀνατρέψαντες τοὺς καταβάτας καὶ ἀφαιρέσαντες τὰ ἐργαλεῖα, μετέβαιον τοὺς μύλους εἰς σταύλους πλήρεις ἀχύρων, ἐνθα εἶδον μακαρίως ἐξηπλωμένους βόας. Δὲν εἶχον ὅμως ἐξέλθει τῆς πόλεως οἱ ἀμέριμοι καὶ εὐσυνείδητοι τῆς διαταγῆς ἐκτελεσταὶ καὶ οἱ σταῦλοι ἐξωπλίσθησαν αὐθις, μετακομισθείσης ἐκ τῶν ληνῶν καὶ τῶν σπλαιῶν τῆς ἐπαναστατικῆς λάδας, ἥτις, ἐκρηγνυμένη μετὰ πεντηκονθήμερον, ἔμελλε νὰ συντρίψῃ τοὺς στρατοὺς μιᾶς Αὐτοκρατορίας, ἣν ἔτρεμε μία ὅλη Εὐρώπη.

μὲν ἐκ τῶν Ἑλλήνων, πλεῖστοι δὲ Τοῦρκοι, εἶνε τόσον ἀπλῆ ὅσον καὶ θαύμασία. Τὸ μὲν Ἑλληνικὸν στρατόπεδον εἶχεν ἐφοδιασθῆ ἐκλεκτὴν τῆς Δημητσάνης πυρίτιδα, ἐνῶ αἱ δέκα χιλιάδες Τοῦρκων καὶ Ἀλβανῶν ἔβαλλον διὰ πυρίτιδος, ἣν εἶχον νοθεύσει οἱ ἐπτὰ κληθέντες ἐν Τριπόλει Δημητσανῖται, συμφώνως ταῖς ρηταῖς ὀδηγίαις, ἃς εἶχον λάβει, πρὶν ἀναχωρήσουν, παρὰ τῶν Σηπλιωτοπούλων¹ Εὐθύς λοιπὸν μετὰ τὴν μάχην οἱ Τοῦρκοι, ἔξαλλοὶ ἐξ ὀργῆς, ἐκάλεσαν τοὺς πυριτιδοποιοὺς καὶ ἐζήτουν μεθ' ὕβρεων λόγον. «Δὲν πταίομεν ἡμεῖς, Ἄγα μου, ἀπῆντησαν πονηρότατα οἱ Δημητσανῖται. Τὸ μπαροῦτι εἶνε μ ο ὕ σ τ ο ς ἀκόμη καὶ δὲν κόβει. Ἐπρεπε νὰ τ' ἀφήσητε ὀλίγους μῆνας διὰ νὰ γείνη· δὲν πταίομεν ἡμεῖς Ἄγα μου!»

1. Ἐκτοτε οἱ Τοῦρκοι, ὁμιλοῦντες περὶ εὐτελοῦς ποιότητος πυρίτιδος ἔλεγον: «Μπαροῦτὴ Δημητσανίτικη!», ἣτις ἔκφρασις εἶνε καὶ ἀκόμη ἐν χρῆσει. Πρὸς κατανόησιν δὲ τῆς ἀπάτης δεόν νὰ ἐκθέσωμεν τὴν ἀναλογίαν τῶν πρώτων ὕλων, ὧν ἐγένετο χρῆσις διὰ τὴν ἀρίστην ποιότητα. Ἐλαμβάνοντο 10 μέρη νίτρου 2 μέρη θείου καὶ 1 1/2 ἄνθρακος, ἐξ ὧν πρερκευάζετο πολτός, ὅστις ζηραινόμενος, ἐρρίπτετο ἐντός ἰγδύων καὶ κατηργάζετο κοπανιζόμενος μετὰ 200-400 ἑκατοντάδης χειριμῶν, ἃς ἐκάλουν «τάλιες». Τῆς πολλῆς δὲ ταύτης ἐργασίας ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐκ τοῦ ὀλιγοῦ βίρου ἀπώλεια, δι' ἐξαιρισμῶν, τριῶν ὀκτὼ δακάδων. Πρὸς παρασκευὴν ὅμως τῆς διὰ τοὺς Τοῦρκους πυρίτιδος οἱ Δημητσανῖται ἐλάμβανον, τῇ συστάσει τῶν Σηπλιωτοπούλων, 10 μέρη νίτρου 7 θείου καὶ 3 ἄνθρακος, ὧν, ἀτελῶς κατεργαζομένων, οὐδαμῶς ἠλλατοῦτο τὸ βίρος, ἀπέτελε: μὲν δὲ τῆς νοθεύσεως ταύτης ἦτο, ὅτι ἡ πυρίτις αὐτή, καίτοι ὁμοία κατὰ τε τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀνάφλεξιν πρὸς τὴν ἀρίστην, ὕστεροι ὅμως ἐκείνης κατὰ τὴν δύναμιν, μὴ εὖσα θανατηφόρος κατὰ τῶν βιλλομένων σωμάτων.

Καὶ ἀνέβαλον μὲν πρὸς καιρὸν οἱ Τοῦρκοι τὴν ἐκδικήσιν, ἀλλ' οἱ ἐπιβουλευθέντες αὐτοὺς Ἕλληνας ἀφεύκτως θά ἐφονεύοντο, ἂν μὴ ἐλάμβανε χώραν ἐν Τριπόλει τὸ ἐξῆς χαριτωμένον εἰδύλλιον. Ὁ διευθύνων τὰ τῆς κατασκευῆς τῆς πυρίτιδος Γιαννάκης Κουτσιοῦκος, περιπαθῶς ἀγαπηθεὶς παρά τινος ὠραίας Τουρκοπούλας, ἔμαθε παρ' αὐτῆς οὐ μόνον, ὅτι διέτρεχον μέγαν κίνδυνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας. Ὑπεκρίθη λοιπὸν μετὰ δύο ἄλλων τὸν λυσισύδνηκτον καί, ὀδυρόμενος ἐν μέσῃ ὁδῷ, προσκάλεσε τὸν οἶκτον καὶ τὸν φόβον τοῦ Μουσουλμανικοῦ ὄχλου ὄστις, ἐκ δεισιδαιμονίας, ἐξέβαλεν αὐτοὺς βία ἐξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Τοὺς δὲ τέσσαρας ἄλλους ἔσωσεν αὐθημερὸν φίλος τις τοῦ Λαμπάρδη Μουσάδας, Τοῦρκος Μπαρδούνιώτης, ἀναμίξας αὐτοὺς μετὰ τῶν ἐξεληθόντων τῶν τειχῶν ὑπηρετῶν τοῦ πρὸς συλλογὴν ξύλων. Τὴν νύκτα δὲ ἐφθασαν πάντες σῶοι καὶ χαίροντες εἰς τὸ ἐν Χρυσοβιτισίῳ ἀποχωρῆσαν Ἑλλ. στρατόπεδον, ἐνθα ὑπεδέξατο αὐτοὺς μετ' ἐγκαρδίου διαχύσεως ὁ ἀρχιστράτηγος Κολοκοτρώνης.

Ὅφειλομεν ἤδη, νομίζω, νὰ παραδώσωμεν εἰς τὴν ἀθανασίαν τοὺς λεοντοκάρδους ἐκείνους, οἵτινες ἐντὸς αὐτῶν τῶν σπλάγγων τῆς διοικήσεως ἐτόλμησαν καὶ κατώρθωσαν νὰ παραλύσουν τὴν δύναμιν τῶν Τουρκικῶν ὅπλων καὶ προποτίμασαν τὴν ἴδρυσιν τοῦ πρώτου περιφανοῦς τροπαίου, ὃπερ ἐθάμβωσε τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἔτρεψεν ὀριστικῶς ἐφεξῆς τὴν νίκην ὑπὲρ τοῦ Σταυροῦ. Ἴδου τὰ ἑπτὰ ἐκεῖνα λαϊκὰ ὀνόματα : Γιαννάκης Κουτσιοῦκος, ἀρχηγός, Νικό-

λας Δ α μ π ά ρ δ η ς, Παναγιῆς Π α ρ α σ κ ε υ ό π ο υ λ ο ς, Νικολῆς Π ε τ ρ ό π ο υ λ ο ς, Παναγιώτης Μ α λ ε β ί τ η ς, Εὐθύμιος Π λ ά λ α ς, καὶ Πολυχρόνης Π α ρ α σ κ ε υ ό π ο υ λ ο ς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ V

ΠΟΛΕΜΟΦΟΔΙΑ

Γιγάντιον πολεμικὸν ἐργαστάσιον τοῦ Πανελληνίου.—Τὰ ἐφόδια τῆς Ἑταιρίας.—Μόνη ἡ Δημητσάνα τροφοδοτὶς τῆς ἐπαναστάσεως.—Πρῶται ὕλαι.—Ἄνθραξ, θεῖον καὶ νίτρον ἐκ σπηλαίων.—Αἱ στέγαι τῶν Μενδρεσίδων.—Κλίβανοι καὶ ἱματισμός.—Ἰποδείξεις χρεωστικαί.—Περίεργος Κετᾶλογος ἐφοδίων.—Στάσις πληρωμῶν.—Ἐπίκλησις τῆς ἐντρόμου Πατρίδος.—Πλατωνικαὶ εὐαρίσκειαι διὰ τῆς θυσίαν τῶν πάντων.—Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν Βωμὸν τῆς πατρίδος.

Ἦρξατο μὲν ἡ ἐπανάστασις, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνευ ἐφοδίων, καὶ τὸ πρόωρον κίνημα ταχύτατα θὰ κατεστέλλετο, ὡς καὶ κατὰ τὸ 1769, ἀν ἔλειπεν ἐκ τῶν Δημητσανιτῶν ὁ ἱερός ἐκεῖνος καὶ ἀπαράμιλλος ἐνθουσιασμός, ὁ μεταβαλὼν τὴν πόλιν τῶν εἰς Γιγάντιον πολεμικὸν ἐργαστάσιον τοῦ Πανελληνίου, ἐξερευγόμενον ἀσφαλῶς καὶ ἀδιαλείπτως κατὰ τοῦ τυράννου τὴν τρομερὰν λάβαν τῶν μοναδικῶν πυριτιδομύλων τῆς καὶ παντοίων ἄλλων ἐφοδίων, ὡς βεβαιούσιν ὅλοι οἱ ἱστορικοί.

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία ἐλάχιστα ἐφόδια δυστυχῶς ἠδυνήθη νὰ παράσχη. Εἶχον φθάσει, εἰς Πόρον λέγει ὁ

Γερμανός. 80 βαρέλια πυρίτιδος ἢ πρώτη καὶ μόνη συνδρομὴ τῶν ἀδελφῶν τῆς Ἐταιρίας. ὅθεν οἱ Ἕλληνες κατήντησαν εἰς τόσην στενοχωρίαν, ὥστε συνέλεγον ἐκ τῶν χωρίων τὰ ἐκ μολύβδου ἀγγεῖα, διὰ νὰ χύσουν βόλια¹. Τὰ δὲ παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου κομιζόμενα πολεμοφόδια ἐβυθίσθησαν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Μεσολογγίου ὑπ' αὐτοῦ τούτου, ἐπειδὴ πρὸ τῆς ἀποβιβάσεως ἐπεφάνησαν ἐκ Ναυπάκτου δύο τουρκικὰ καταδρομικά². Πρὸς τούτοις καὶ ἡ Ἐπτανησιακὴ διοίκησις, σκανδαλωδῶς τουρκίζουσα, παρεκώλυε δι' ἀδιαρρήκτου ἀποκλεισμοῦ τὴν ἐκεῖθεν εἰσαγωγὴν ἐφοδίων, βυθίζουσα τὰ μεταγωγικά τῶν Ἑλλήνων πλοιάρια.

Ὁ κίνδυνος ἦτο προδήλως μέγας καὶ τὰ στρατόπεδα ὑφίσταντο κρίσιν δεινὴν. Διὰ τῆς σπάθης μόνης δὲν διεξάγεται νικηφόρος ἀνισος ἀγών. Ἀλλ' εὐτυχῶς προσῆλθεν ἐπικαίρως ἡ Δημοτσάνα αὐθόρμητος τροφοδότις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ μύλοι τῆς νύξήθησαν εἰς **14**, οἵτινες, διπνεκῶς ἐργαζόμενοι, παρήγον 300—500 ὀκάδας ἀρίστης πυρίτιδος³ καθ' ὅλον τὸ ἡμερονύκτιον, ἥτις κατὰ τὸ πλεῖστον παρεσκευάζετο εἰς φυσέκια, ἵνα ἦνε προχειροτέρα εἰς τοὺς πολεμιστάς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἔλαβε χώραν ἀξιοθαύμαστος καταμερισμὸς τῶν ἔργων. Ὅπως καταρτισθῆ πᾶνρες ἐν φυσέκιον ἀπηρεῖτο χάρτης, μολύβδობολον καὶ πυρίτις, δι' ἣν πάλιν ἀπηρεῖτο νίτρον,

1 Γερμαν. Ἀπομνημ. σελ. 22.—2 Σπηλιᾶδου Α'. 223.—3 Τριχοῦπη Ἰστορ. Α'. 41.—4 Ἀπομνημ. Γερμ. σελ. 22, Δοκίμ. Φιλήμονος ἐν προλεγόμενοις, Οἶκον. Ἰστορ. σελ. 139.

θειον καὶ ἄνθραξ. Καὶ ὁ μὲν ἄνθραξ παρεσκευάζετο ἐπιτοπίως ἐξ ἐλελισφάκου, τὸ νίτρον ὅμως καὶ τὸ θειον ἔδει νὰ ἐξορυχθῶσι, καθόσον οἱ Ἕλληες τῆς Ἐπτανήσου ἐκώλυον ἀμειλίκτως τὴν ἐξωθεν προμήθειαν. Μετέβαινον λοιπὸν ἄλλοι μὲν εἰδικοί Δημητσανῖται πρὸς ἐξορυξιν θείου, ἄλλοι δὲ πρὸς παρασκευὴν νίτρον ἐν τοῖς σπηλαίοις τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Ἐλους καὶ πανταχοῦ, ὅπου ἦτο ἔδαφος πρόσφορον. Πρὸς τοῦτο ἐπλήρουν εὐρυτάτους κοφίνους ἐκ τοῦ καταλλήλου χώματος καὶ περιέχονον αὐτὸ διὰ ζέοντος ὕδατος, βράζοντες δὲ κατόπιν τὸ συλλεγόμενον ἀποστάλλαγμα, μέχρις οὗ διὰ τῆς ἐξατμίσεως ἐκρυσταλλοῦτο, παρῆγον νίτρον ἀγνότατον, καθόσον οἱ Εὐρωπαῖοι νοθεύουσι τοῦτο διὰ στυπτηρίας καὶ ἄλλων ξένων οὐσιῶν. Διὰ τῶν τριῶν δὲ τούτων πρώτων ὑλῶν παρεσκευάζον ἄλλοι ἐν Δημητσάνῃ τὴν πυρίτιδα, ἣν παρέδιδον εἰς τὰ πολεμικὰ ἐργαστᾶσια τῶν Σπλιωτοπούλων, ἔνθα ἀπετίθετο πρὸς παρασκευὴν τῶν φυσεκίων.

Ἄλλὰ μόλυβδος δὲν ὑπῆρχεν οὐδαμοῦ. Τὰ ἐν Δημητσάνῃ χυτήρια, ἀφοῦ ἀνέλυσαν ὅλα τὰ ἀγχεῖα τῶν Πελοποννησίων, ἔμενον ἀργά. Οἱ δὲ Σπλιωτοποῦλοι διεμαρτυρήθησαν ἀρμοδίως, ἀπεκδυόμενοι πάσης εὐθύνης, καθόσον μόλυβδος δὲν παρήγετο ἐν τοῖς σπηλαίοις! Πάντοθεν λοιπὸν ἀπνυθύνοντο παράπονα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἠναγκάσθη ν' ἀρνηθῆ πρὸς τὸ κινδυνεῦον στρατόπεδον τοῦ Πλαπούτα. Τότε ὁ Ν. Σπλιωτοπούλος προὔτεινε τὴν ἀφαίρεσιν τῆς μόλυβδίνης στέγης τῶν ἐν Ἄργει καὶ Πά-

τραις Τουρκικῶν Μενδρεσέδων (διδασκῆριων), ἀναλαμβάνων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐγχειρήματος, πράγματι δέ, τῇ βοήθειά τοῦ Ζατουνίτου Σταΐκου καὶ τοῦ Νικηταρᾶ, ἀφήρεσε τὰς στέγας πρῶτον τὴν ἐν Πάτραις¹ καὶ εἶτα τὴν ἐν Ἀργεῖ, ἣν μετεκόμισεν εἰς Βέρβενα. Ἐκεῖθεν δὲ παραλαβὼν αὐτὴν ὁ Δημητσανίτης ὀπλαρχηγὸς Παπαδιαμαντόπουλος, τὴν μετέφερεν εἰς τὰ ἐν Δημητσάνῃ χυτῆρα, ὅπυθεν ἐφοδιάσθησαν διὰ πολὺν καιρὸν ὅλα τὰ στρατόπεδα, καὶ τὰ τῆς Στερεᾶς ἔτι².

Σὺν τοῖς ἐφοδίοις ὅμως τούτοις, ἔστελλον εἰς τὰ στρατόπεδα ἱματισμὸν καὶ ὑποδήματα, πρὸς δὲ καὶ ἱμάντας καὶ παλάσκας, παρασκευαζόμενα ἐν τοῖς ἰδρυθεῖσιν ὀπλοστασίοις, διὰ τῶν συλλεγομένων ἐξ εἰσφορῶν ἀπειρῶν δερμάτων Εὐθύς δ' ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἐπαναστάσεως κατέσχον οἱ Σηπλιωτόπουλοι τὰς ἐν τοῖς πεδινοῖς χωρίοις τῆς Γορτυνίας ἀποθήκας τῶν σιτηρῶν³, ἐν αἷς ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ἐπαχθὴς δεκάτη καὶ δι' αὐτῶν παρεσκεύαζον εἰς τοὺς 4 φούρνους τῶν ἄρτους, οὓς ἐζύμωνον ἄνδρες, λαμβάνοντες ὡς ἡμερομίσθιον ἐν ψωμί, καὶ μετεκόμιζον εἰς τὰ στρατόπεδα δωρεὰν δι' ἀγγαρειῶν. Ὅλη δὲ ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως διέτριβεν διὰ τοιούτων ἄρτων, προκαλοῦντων τῶν Δημητσανιτῶν ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἔθνους καὶ εἰσφορὰς δημητριακῶν κατ' ἐπαρχίας⁴.

1. Οἶκον ἱστορ. σελ. 140.—2. Σηπλιάδη Ἀπεμν. Α' 84 καὶ 130. Δοκ. Φιλῆμ. Γ' 267.—3. Τὰς λεγομένους «μαγαζεῖα».—4. Οἶκ. σ. 138.

Πολεμοφοδίων δὲ μεγίστας ποσότητας ἔστελλον ἐκ τὸς τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Θεσσαλίας, καὶ εἰς τὴν Κασσάνδραν, καὶ εἰς τὸν Ἄθω καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Κρήτην¹ ἀκόμην. «Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, διηγεῖται ὁ Γερμανός, εἶχε λάβει μεγάλην ἀφθονίαν πολεμικῶν ἐφοδίων, πάντοτε δὲ τῷ ἐστεύλλοντο ἱκαναὶ ποσότητες, ἐξ ὧν ἐπαρκῶς καὶ διηνεκῶς ἐφοδιάζοντο τὰ στρατόπεδα τῶν Καλαβρύτων, Αἰγίου καὶ Γαστούνης»². «Πολιορκουμένης δὲ τῆς Τριπόλεως, λέγει ὁ Φιλήμων, μεγάλων ἐπαίνων ἀξιοῦνται οἱ Δημητσανῖται, ὡς συντελέσαντες πρωτίστως διὰ τῆς προμηθείας πυρίτιδος καὶ τῆς παρασκευῆς πυριτιδοβολῶν, οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ κεντρικοῦ τῆς Τριπόλεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἄλλων ἐπισημοῦν στρατοπέδων»³. Ὁ δὲ μέγας γέρον, ὁ Κολοκοτρώνης, διηγεῖται τὰ ἑξῆς. «Μπαρούτην εἶχομεν. Ἐκαμεν ἡ Δημητσανά. Τοῦ μπαρουτιοῦ τὴν ὑπό. εσιν εἶχον πάρει ἐπάνω τους οἱ ἀδελφοὶ Σπηλιωτόπουλοι καὶ διὰ τὴν δουλεύουν, δὲν ἐπαίρναμε πολλοὺς Δημητσανῖτας εἰς τὸ στρατόπεδον»⁴. Ἴδου δὲ καὶ εἰς σωζόμενος

1 Ἐχομεν ἀνά χεῖρας ἐν ἐκ τῶν πολλῶν ἐγγράφων τοῦ Δημητρίου Ὑψηλίντεο πρὸς τὸν Νικ. Σπηλιωτόπουλον. «Ὁ ἐπιφέρων τὸ παρόν, γράφει, ἀπερχεται ἐντεῦθεν διὰ Κρήτην. Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖ κινδυνεύει πολὺ μέρος τῶν χριστιανῶν διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν πολεμικῶν, διὰ τεῦτο διορίζομεν νὰ παραδώσῃς εἰς τὸν εἰρημένον Γ. Μεληθένην 50 ὀκάδας πυρίτιδος διὰ τὴν μεταφέρει εἰς τοὺς ἐκείσε ἀδελφούς μας. Τρίκορφα 28 Αὐγούστου 1821». Ἴδε καὶ Φιλημ. περὶ Φιλ. Ἐταιρ. 376. — 2 Ἀπομνημ. σελ. 34. — 3 Φιλημ. Δοκ. Γ' 287. — 4 Ἀπομνημ. Κολοκοτρώνη Α' 68.

πίναξ ἐφοδίων, κεκρωμένους ὑπὸ τοῦ Ἔθν. Ταμείου :

Ἀξῶν ἀριθ.	Ἀποδέχται πολεμοφοδίων	ὀκάδες πυρίτιδος	ὀκάδες σφαιρῶν	ἀριθμὸς φυσέκων
1	Ἐπαρχία Καρνταινῆς	1084	666	436,180
2	» Λεονταρίου	—	—	18,040
3	Δημήτρ. Παπαζώνης	—	—	10,600
4	Γ. Σισίνης Γαστούνης	441	137	16,000
5	Πετρούμπης Μάνης	255	—	48,400
6	Ἐπαρχία Μιστρά	610	—	44,410
7	» Καλαβρύτων	1680	90	7,970
8	Κορίνθου-Δερβενίων	546	—	47,730
9	Ἐπαρχία Ναυπλίου	1462	—	2,500
10	» Τριπόλεως	268	—	61,810
11	Δευτέρα	81	25	10,780
12	Στρατόπεδ. Βέρβενας	2078	2437	—
13	Ἐπαρ. Ἀγ. Πέτρου	250	—	12,000
14	Δημήτρ. Υψηλάντης	927	—	66,500
15	Ἀνδρέας Λόντος	300	—	—
16	Ἐπαρχία Φαναρίου	180	—	6,000
17	Στρατόπεδον Πατρῶν	138	—	—
18	Γερμανὸς Π. Πατρῶν	902	55	400
19	Μπουμπουλίνα	190	—	—
20	Ἐπαρχία Βοστίτσης	255	—	—
21	Ἐπαρχία Πύργου	170	100	—
22	Ἐπαρχία Μεθώνης	144	—	—
23	Ἀπόδειξις Κορώνης	340	—	—
24	» Ἀρκαδίας	237	—	200
25	Ἐπ. Νησίου Καλαμών	40	—	—
26	Γρηγόριος Δικαίος	—	—	14,800
27	Ἐπαρχία Μιστρά	30	—	—

Ἦτοι ἐδόθησαν ἐν ὄλῳ 3510 ὀκάδες σφαιριδίων, 13,106 ὀκάδες πυρίτιδος, καὶ 804,320 φυσέκια πλήρη

πυρίτιδος καὶ σφαιρῶν μολυβδίνων καὶ ταῦτα ἐν διαστήματι ἑνὸς μόνου ἔτους καὶ εἰς μόνον τὴν Πελοπόννησον.

Τὰ ἐφόδια δὲ ταῦτα ἐστέλλοντο, ὡς καὶ ἱστορικῶς βεβαίηται¹, ἀνευ οὐδεμιᾶς πληρωμῆς, ἐπὶ ἀπλῆ ὁμοιομόρφῳ χρεωστικῇ ἀποδείξει, ἣν ὑπέγραφον οἱ ὄπλαρχηγοί, σημειοῦντες ἐν τέλει τὰ ἐξῆς: «Ὡς παραλαβόντες δὲ αὐτὰ εἰς περίστασιν στενῆς ἀνάγκης καὶ παντελοῦς ἐλλείψεως, χωρὶς νὰ τοὺς ἀνταποδώσωμεν οὐδὲ παραμικρὰν ἀντιπληρωμὴν, διὰ ταῦτα δίδομεν εἰκότως τὸ παρὸν, ὑπογεγραμμένον ἰδιοχείρως μας, διὰ νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ ἐν καιρῷ ζήτησεως καὶ ἐξετάσεως, ὡς ἀπόδειξις πρὸς τὸ Γένος καὶ τὴν Πατρίδα». Ἐπὶ τοιαύταις ἀποδείξεσιν, ἃς ἔχομεν ἀνα χεῖρας, ἐδόθησαν κατὰ τὸ 1821 τὰ ἐν τῷ ἄνω πίνακι ἐφόδια, ὧν ὁ λεπτομερὴς κατάλογος εἶνε σπουδαῖος καθόσον ψηλαφῆτῶς ἀποδεικνύει τὴν δρᾶσιν τῆς Δημητσάνης, πρὸς δὲ καὶ περίεργος, καθόσον παρουσιάζει κατανεμημένην τὴν πυρίτιδα, ἀναλόγως τῆς καθ' ἕκαστον ἀξίας καὶ ἐνεργητικότητος τῶν διαφόρων στρατοπέδων τοῦ Μωρηά.

Ἄλλ' ἔκτοτε οἱ τροφοδοταὶ τοῦ πολέμου ἐξηντλήθησαν. Κατέβαλλον μὲν προθύμως πάνδημον ἐργασίαν παιδίων, γυναικῶν, ἀνδρῶν καὶ γερόντων² ἀλλ' ἠδυνάτου καὶ νὰ προμηθεύωνται πλεόν ἐξ ἰδίων τὰς πρώτας ὑλάς, καὶ συνεπῶς ἠργήθησαν, ὑπὸ τῆς σκληρᾶς ἀνάγκης βιαζόμενοι, νὰ στείλωσιν εἰς τὰ

1. Γερμανεὺ Ἄπομν. 34. Οἶκον. σελ. 139—2 Οἶκ. σελ. 138.

στρατόπεδα νέα ἐφόδια. Ἄλλ' ἢ Πατρίς ἐπέμεινε καὶ ἡ Δημητσάνα ἤκουσε τὴν περίτρομον φωνὴν τῆς διὰ τοῦ ἐξῆς ἐπισήμου ἐγγράφου:

Ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία

Πρὸς τὸν Φιλογενῆ κ. Νικόλαον Σπηλιωτόπουλον.

Ἐκαστος πατριώτης ὀφείλει νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν παροῦσαν ἀκμὴν τῆς Πατρίδος, εἴ τι δύναται πρὸς σωτηρίαν τῆς. Διὰ νυκτὸς ἔφθασαν ἐδῶ φιλοπάτριδες, ἀπεσταλμένοι μὲ βίβιν παρὰ τῶν ἐν στρατοπέδῳ ἀρχηγῶν, διὰ νὰ τοὺς προφθάσωμεν πολεμοφόδια, ὅσα περισσότερα δυνηθῶμεν. Ἡμεῖς καὶ πρὸ τῆς σημερινῆς, ἀπεστείλαμεν ὅσα εἶχομεν, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη παραστένεται παρὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἀπεσταλμένων μεγίστη καὶ ἂν δὲν προφθάσωμεν ἂ π ω λ ὅ λ α μ ε ν !

Λοιπὸν δι' ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ! Ὁ πατριωτισμὸς σου, αἰ συνεισφεραῖ σου πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ προθυμία σου καὶ ὁ ζήλος σου, εἶνε γνωστὰ εἰς τὸ Γένος, ἀλλὰ τῶρα εἶνε περίστασις νὰ ἐπισφραγίσῃς ὅλα ταῦτα, ἐὰν προφθάσῃς τὸ συντομώτερον, ὅσα περισσότερα πολεμοφόδια δυνηθῆς, διὰ ν' ἀφανίσωμεν τὸν ἐχθρόν. Ἐχεις πολλὰ δίκαια, διότι, ἐνῶ ἐπρόσφερες πρὸς τὴν Πατρίδα τόσα ἄλλα, δὲ ν ἔ λ α β ε ς τὴν ἀνήκουσαν τιμὴν των. Ἡ Πατρίς γνωρίζει τὸ πρὸς τὴν φιλογενεϊάν Σου χρέος καὶ δὲν ἀγνωμονεῖ, ὅταν, δι' ἀγάπην τῆς φιλότατης Πατρίδος, πρόφθασον κατὰ τὸ παρὸν ὅσα περισσότερα δυνηθῆς πολεμοφόδια.

Οἱ ἀπεσταλμένοι περιμένουσιν ἀνυπομόνως. Ἄλλην ἐλπίδα δὲν ἔχομεν, καὶ ὅταν δὲ ν π ρ ο φ θ ἄ σ η ς ἐ χ ἄ θ η μ ε ν ὅ λ ο ι ἐ π ἰ σ η ς. Δεῖξε λοιπὸν καὶ αὐθις τὸν πατριωτισμὸν σου καὶ ἐκτέλεσον ὅσον τάχος τὸ ἱερώτατον χρέος σου, καὶ ἔσο βέβαιος, ὅτι ἡ Πατρίς ἔλαβε πρόνοιαν διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ πρὸς τὴν φιλογενεϊάν Σου χρέος τῆς. Ἐἶνε πολλοὶ φιλάργυροι, τὰ χρήματα τῶν ὁμοίων κατ' αὐτὰς δὲν θὰ χρησιμεύσουν εἰς ἄλλο καὶ ἀ κ ο υ σ ῖ ω ς των, εἰ μὴ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος. Ἀνυπομόνως περιμένομεν αὐτόθεν ἀφθονὰ πολεμοφόδια. Ὑγιαίνετε.

Τὴν 12 Ἰουλίου 1822. Τρίπολις.

(Τ. Σ.) ΑΣΗΜΑΚΗΣ ΦΩΤΗΛΑΣ

Ἀντιπρόεδρος

Ἀναγ. Παπαγιαννακόπουλος.

Δὲν ἠδύναντο νὰ κωφεύσωσι πλέον οἱ Δημητσανῖται. Καίτοι δὲ ἡ Πατρις οὐδέποτε ἐπλήρωσεν οὐδ' ὀβολὸν ἐκ τῶν ὀφειλομένων, καίτοι τὰ χρήματα τῶν πολλῶν φιλαργύρων δὲν ἐχρησίμευσαν ποτέ βία διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος, ἡ Δημητσίανα διέθεσε καὶ αὐτὰ τὰ κοσμήματα τῶν οἰκογενειῶν τῆς, ἵνα προμηθευθῆ τὰς πρώτας διὰ τὴν πυρίτιδα ὕλας. Κλίβανοι, μύλοι, χυτήρια, ὀπλοστάσια ἐτέθησαν πάλιν εἰς ἀένναον κίνησιν ἀνευ ἀμοιβῆς, ἐργαζόμενα καὶ μέχρι τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἰμβραήμ¹. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ προσωρινὴ διοίκησις τῆς Πατρίδος ἔρκεϊτο ἀπονέμουσα διπλώματα Πλατωνικῆς εὐαρεσκείας ὑπογεγραμμένα παρ' ἀπάντων τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας, εἰς τοὺς Δημητσανίτας, δι' οὓς ἔγραφον, ὅτι «ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἐφοδίαζον ἐξ ἰδίων των καὶ ἀφθόγως ὅλα τὰ στρατεύματα ἀπὸ φυσέκια καὶ ἄλλα πολλὰ πολεμοφόδια, οὐ μόνον τῆς Πελοποννήσου ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων μερῶν, μὲ ἀπίστευτον ἐπιμέλειαν καὶ ἀμίμητον προθυμίαν εἰς πολλὰς κρισίμους περιστάσεις καὶ ὅτε μάλιστα ἦτο ἐντελής ἔλλειψις τοιαύτης πολεμικῆς ὕλης καὶ ἀλλοθεν οὐδεμία ἠλπίζετο οἰκονομία, ὡς εἶνε τοῖς πᾶσι γνωστὸν, συντελοῦντες πάντοτε εἰς τελείαν καταστροφὴν τῆς τυραννίας.»²

¹ Οὕτω καὶ κατὰ τὸ 1825 ἔστειλαν 85,000 φυσέκια εἰς Ἀρχιδιελν 90 χιλ. εἰς Ναύπλιον καὶ πλεῖστα εἰς τὸν Ζαΐμην καὶ Λόντον, ὡς δεῖκνυται ἐκ διεσωθέντων ἐγγράφων.—² Ἰδὲ ἐγγραφοὶ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας τῆς 14 Ἰανουαρίου 1822 καὶ τῆς 8 Ἰανουαρίου 1823 καὶ κατέπειν τὰ τῆς 22 Ἰουλίου 1826 τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου.

Ἡ ἀμίμητος δ' ἐκείνη προθυμία τῶν Δημοτσανιτῶν ἐκορυφώθη, ὅταν, προτάσει τοῦ ἡρωικοῦ Παπανδρέου, ἀπεφασίσθη ἡ παράδοσις τῆς μεγάλης Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς πρὸς κατασκευὴν φυσεκίων, διότι ἡ ἔλλειψις τοῦ χάρτου ἦτο ἡ μεγίστη πασῶν, καθόσον ἡ ἔξωθεν προμήθεια τούτου ἀπεκλείετο, καὶ ἂν ἀκόμη κατεβάλετο πρὸς τοῦτο μέγα χρηματικὸν ποσόν. Καὶ ὄφειλεν ὄντως ἡ Σχολὴ τῆς Δημοτσανίας, ἡ παρασκευάσασα καὶ ἐγείρασα τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν μαθητῶν αὐτῆς, νὰ παράσχη ἤδη εἰς αὐτὴν καὶ ὅλα τὰ βιβλία τῆς, προμαχοῦσα, ὡς φιλόστοργος μήτηρ ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων τέκνων. Καὶ συνετελέσθη τότε ἐν τοῖς ὑπογείοις αὐτῆς μία μεγάλη καταστροφή πρὸς δημιουργίαν νέου ἔθνους ἐπὶ τῶν εἰρηπίων τοῦ διδάξαντος τὰς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς βιβλιοθήκης ἐκείνης συνετελέσθη ἐν μέγα μυστήριον, ἡ ἔνωσις τοῦ Ἀρχαίου καὶ τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἀδελφουμένων ἐν τῷ κοινῷ ἀγῶνι. Πάντες οἱ ἔξοχοι συγγραφεῖς, οἵτινες ἀνέδειξαν μεγάλην τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, πάντες οἱ ἀθάνατοι ποιηταί, οἵτινες ἔψαλλον τὴν ἀπαραμίλλον δόξαν τῆς, πάντες οἱ θεόπνευστοι φιλόσοφοι, οἱ ἀνοίξαντες τοὺς τέως τυφλοὺς τοῦ κόσμου ὀφθαλμούς, οἱ ὑμνηταὶ τῶν πολεμάρχων καὶ τῶν τροπαίων, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ὀμηρος, ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Ἀρριανός, ὁ Ἰσοκράτης καὶ ὁ Πολύβιος, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Τυρταῖος παρέσχον τὰς ἐνδοσυϊώδεις σελίδας των, ἵνα ἐν αὐταῖς ἐγκλείσωσιν οἱ ἐπίγονοι τῆς ἀναγεννήσεως τὴν λάβαν, ἥτις ἦν τῆς δυνάμιν

ἐκ τοῦ θείου πυρός τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ ἐκείνας διέπνεε.

Μία ἀόρατος καὶ θεία ἄλυσις συνήνου τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὴν νέαν Ἑλλάδα, δι' ἧς καὶ συνετρίβησαν τὰ σιδηρὰ τῶν τυράννων δεσμά, κατελθουσῶν ἀμφοτέρων εἰς τὸ αἰμόβρεκτον πεδῖον τῶν μυριονέκρων μαχῶν. Νεαραὶ παρθένοι, σεμναὶ ἱέρειαι τῆς θεᾶς Ἐλευθερίας, προσέφερον διὰ τῆς ψαλλίδος εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος τὴν μεγαλειτέραν θυσίαν, ἣν ποτε λαὸς κατέθηκεν εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς, τὸ θεσπεσιώτερον προσκύνημα, τὴν ἰδανικωτέραν λατρείαν. Ὅτε δὲ πλέον ἐσίγησαν τῶν Τουρκομάχων τὰ ἥρωικὰ ὄπλα, ὅτε αἱ ἀστραπαὶ τῆς πυρίτιδος ἔπαυσαν φωτίζουσαι τρύπαια θριάμβων, τότε μόλις ἡ Σχολὴ κατενόησεν, ὅτι μόλις πεντακόσιοι πεντήκοντα τόμοι ἐκ τῆς μεγίστης βιβλιοθήκης εἶχον διασωθῆ εἰς τὰς χαινούσας προθήκας τῆς¹.

Πόσον ὁμως εὐτυχῆς θάῃτο, ἂν ἐπεφύλαττεν αὐτῇ ἡ Μοῖρα νὰ παράσχη καὶ αὐτῆς ταύτην ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς πλήρους ἀναγεννήσεως τῆς ἐτι στεναζούσης μεγάλης Πατρίδος!...

¹ Κολοκοτρώνη Ἀπομν. σελ. 68. Καστέρχη σελ. 35 Οἶκον. Ἱστορ. σελ. 868. Ἱερων. Βογιατζῆς ἐν ἡμερολογίῳ Ἀσωπίου 1868. Ὁ δὲ Γ. Παρασκευόπουλος ἐν τοῖς «Ταξιδίοις» σελ. 253 γράφει. «Ἐκλειψάντων τῶν φυσικῶν, ἡ γόμωσις τῶν ὄπλων ἐπέτυγχάνετο διὰ τῶν σχιζομένων σελίδων τῶν βιβλίων τῆς Σχολῆς. Τὶ ἀντιθεσις! Ἐθυσιάζοντο τὰ ἐγχειρίδια τῶν σπουδῶν, διὰ νὰ ἐλευθερωθῆ τὸ ἔθνος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VI

Θ Η Λ Α Ρ Χ Η Γ Ο Ι

Εἰς τὸ Δραγατσάνι. — Εἰς τὸν Προὔθον. — Ἀπὸ τῆν Πελοπόννησον.
— Κολοκοτρώνης καὶ Δεληγιανναῖοι. — Εἰς γάμος πολιτικῆς
σημασίας.

Μὴ νομίση τις ὅτι αἱ μνησθεῖσαι ἔθνοσωτήριοι ἐνα-
σχολήσεις, ἀνέστελλον τὸ πολεμικὸν τῆς Δημητσά-
νης μένος. Οὐδέποτε, οὐδεμία ἐγένετο ἐν Πελοπον-
νήσῳ μάχη, καθ' ἣν οἱ ἐπίλεκτοι τῶν μαχητῶν αὐτῆς
δὲν ἐθριάμβευσαν. Ἡ ἱστορία πολλοὺς ἀναφέρει ἀν-
δρείους πολεμάρχους. ἰδόντας τὸ φῶς ἐν τῇ κοιτίδι
τῶν Μουσῶν, οἵτινες καὶ εἰς αὐτὰς τὰς βορείας χώρας
τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἔδρασαν ἐνδόξως.

Ὁ **Γεώργιος Ἀνδρόνικος**, ἀδελφὸς τοῦ ποιμποῦ,
ἦτο ἐκ τῶν πρώτων Φιλικῶν τῆς Βασσαραβίας καὶ τό-
σης ἀξίας, ὥστε ὁ Ἄλεξ. Ὑψηλάντης ἀνέδειξεν αὐ-
τὸν ἓνα τῶν ἐξ ἑκατοντάρχων τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, μεθ' ὃ
οὐ ἔπεσεν ἥρωικῶς μαχόμενος ἐν Δραγατσάνῳ¹.

Ὁ **Νικόλαος Κοντογόνης** ὅστις ἀνήκεν εἰς τὸ
παρὰ τὸν Προὔθον σῶμα τοῦ Ἄλεξ. Καντακουζηνοῦ,
ἀνεκκρύχθη αἰφνης, διὰ τὴν ἀτολμίαν τοῦ ἀρχηγοῦ,
τὴν 18 Ἰουνίου, ταξιάρχης ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, μεθ' ὃ
διαβὰς ἥρωικώτατα τὸν ποταμόν, κατεστράφη ὑπὸ
τῶν Τουρκικῶν τηλεβόλων. Ὁ Πουκεβίλ διὰ πέντε με-

¹ Καθὼς ὁ Φιλίμων (Φιλικὴ Ἑταιρ. 213) λέγει τοὺς Ἀνδρόνικους
Τριπολίτας, ἐνῶ ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετράφησαν ἐν Δημητσάνῃ ἔνθα, ὡς
προσέπομεν, σώζεται καὶ ἡ πατρικὴ οἰκία των. — Σπηλιάδου Ἀπομν. Α'
62. Πουκεβίλ Β' 254. — Οἶκον. σελ. 59.

γάλων σελίδων¹ ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του πρὸς τοὺς πεντακοσίους ἐκείνους, οἵτινες, μέγα τολμήσαντες, ἔβαψαν τὸν Προὔθον μὲ τὸ εὐγενὲς αὐτῶν αἷμα.

Ὁ Ἀνδρέας Παπαδιαμαντόπουλος, ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχου, ὑφ' οὗ καὶ ἐμνήθη εἰς τὰ τῆς Ἐταιρίας καὶ συνεστήθη εἰς τοὺς ἀρχηγούς τοῦ κινήματος², ὅστις ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως εἰπὼν, κατὰ Σηπλιάδην³, χαίρειν εἰς τὸν κερδῶν Ἑρμῆν, ἐζώσθη τὴν ρομφαίαν. Μύλις δὲ φθάσας ἐν Γορτυνίᾳ, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου Κολοκοτρῶνη ἀρχηγὸς ἐνὸς τῶν τριῶν σωμάτων ἐκείνου, ἦτοι τῶν ὄρεινῶν καὶ πεδινῶν⁴. ὡς τοιοῦτος δὲ ἔλαβεν ἔξοχον μέρος καθ' ὅλας τὰς ἐν Πελοποννήσῳ μάχας, εἰς ἃς ἐθριαμβεύσεν ὁ μέγας ἀρχιστράτηγος⁵, ἐπιφορτισθεὶς ἐν τέλει καὶ τὴν γενικὴν προμήθειαν τῶν τροφῶν τοῦ στρατοῦ. Ἀπέθανε δ' ἐν Τριπόλει τὴν 3 Φεβρουαρίου 1857.

Ὁ Βασίλ. Ἀνιγνωτιτόπουλος ἦτο εἰς τῶν Σωματαρχῶν τοῦ Κολοκοτρῶνη, λαβὼν μέρος εἰς πλείστας μετ' ἐκείνου μάχας καὶ θριαμβεύσας κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου⁶.

Οἱ ἀδελφοὶ Σηπλιωτόπουλοι, οἵτινες ἐπεστάτουν εἰς τὴν παρασκευὴν τῶν πολεμοφοδίων, ἠγοῦντο ἐναλλάξ τῶν Δημητσανιτῶν εἰς τὰς μάχας, τιμῶνοι, μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ λατρείας, οὐ μόνον παρὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν

1 Πουκεβίλ Γ' 252—259.—2 Ἀγγελοπ. Βίος Πατριάρχου σελ. 425 καὶ 427.—3 Ἀπεμν. Α' σ. 319.—4 Οἶκον. σελ. 130.—5 Σηπλιάδου Α' σελ. 143 καὶ Δ' 141—Οἶκον. σ. 377. Δοκ. Φιλημ. Δ' σελ. 101 καὶ Γ' 437.—6 Οἶκ. Ἱστορικά σελ. 439.

Ἑλλάδα, ὑμνηθέντες πολυτρόπως ὑπὸ πάντων τῶν ιστορικῶν. Ἀληθῶς δὲ καταπλήσσει ἡ δραστηριότης καὶ ἡ φιλοπατρία τῆς ἀπαραμίλλου ταύτης δυνάδος. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὴν Δημητσάναν, δυνηθεῖσαν νὰ παράσχη εἰς τὴν Πατρίδα τοιαῦτα τέκνα, ἅτινα θὰ ἐζήλευον καὶ αὐταὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι διὰ τὴν θαυμαστὴν αὐτῶν αὐταπάρνησιν. Εἶνε δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οἱ πλούσιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες κατέλιπον πτωχὰς τὰς οἰκογενεῖας τῶν, λαβόντες μόνον παρὰ τοῦ Ἑθνικοῦ ταμείου ἀπόδειξιν, ὅτι ὀφείλονται αὐτοῖς διὰ τὰ καταβλήθέντα δι' ἔθνικους σκοποὺς κατὰ τὰ δύο πρῶτα μόνον ἔτη τοῦ πολέμου 230 χιλιάδες γροσίων, πληρωτέων παρὰ τοῦ Γένους, ἀλλ' οὐδέποτε πληρωθέντων. Ἐξένισαν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τῶν πολλακίς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν, ὡς τὸν Ἀνδρουῦτσον καὶ τὸν Καραϊσκάκην, καὶ εἶδον ἡμέρας σπανιωτάτης εὐκλείας καὶ τιμῆς, ἔχοντες θερμωτάτην ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τοῦ Ὑψηλάντου¹.

Ἐκ τούτων ὁ **Νικόλαος**, ὁ καὶ πρεσβύτερος, εἶχε συστήσει μετὰ τοῦ Δικαίου ἐν Ἀργεῖ ἀρχὴν, κοινὴν Καγγελαρίαν ὀνομασθεῖσαν, καὶ διηύθυνε τὰ πράγματα, κατόπιν δὲ ὑπέγραψεν, ὡς ἀρχηγός, τὰ δύο Πελοποννησιακὰ πολιτεύματα καὶ ἔδρασεν ὑπερόχως ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐκστρατεῖαις². Δεῖγμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πολιτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς σοφῆς περινοίας εἶνε ἡ προσπάθειά του, ὅπως συμφιλίωσῃ τὰς δύο ἀν-

1 Ἴδε τὰ κείμενα τῶν ἐκκτερωθέν ἐπιστελῶν παρὰ Φιλῆμονι, Ἱστορ. Γ'. σελ. 463.—2 Φιλ. Δοκ. Γ'. 296 καὶ Δ'. 415.

τιμαχομένας Γορτυνιακάς οίκογενείας τοῦ Δεληγιάννη καὶ Κολοκοτρώνη, ἐκ τῆς ἐπικειμένης ρήξεως τῶν ὁποίων ἠπειλεῖτο αὐτὴ ἢ καταστροφὴ τοῦ ἀγῶνος. Τὸ σχέδιόν του δὲ, τὸ ὑπὸ θαυμασίας στεφθὲν ἐπιτυχίας, ἦτο τὸ ἐξῆς. Ἐζήτησεν ὡς σύζυγον διὰ τὸν ἀδελφόν του Σπύρον τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ Ἀντωνοπούλου, γαμβροῦ ἐπ' ἀδελφῆ τῶν Δεληγιανναίων, Κατήγγων καὶ ἐκάλεσε τὸν Κολοκοτρώνην, ἵνα στεφανώσῃ. Ἐντὸς δὲ τῆς ἱστορικῆς τοῦ Ἀντωνοπούλου αἰθούσης, ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς οἱ μεγίστης πολιτικῆς σημασίας γάμοι, ἐν ἀδελφικῇ διαχύσει τῶν δύο μεγάλων οἰκογενειῶν ἐπὶ ὀλοκλήρους ἑβδομάδας. Ἄμεσος δὲ συνέπεια τῆς συμφιλίωσης ἐκείνης, ἦτο ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Κολοκοτρώνη ἀρχιστρατήγου, διατηρησάντων τῶν Δεληγιανναίων τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν¹. Ὁ μέγας οὔτος πατριώτης ἀπέθανε δυστυχῶς προῶρως κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1828 καταλιπὼν μέγα μέρος τῆς περιουσίας του εἰς τὴν Σχολὴν τῆς ἰδίας πατρίδος².

Ὁ δὲ **Σπύρος**, ὁ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν, διαπρέψας ἐξόχως εἰς τὰς πρώτας μάχας διωρίσθη τὴν 1 Ἰουλίου 1822 ὑπασπιστὴς τοῦ Κολοκοτρώνη³, μεθ' οὗ ἠγωνίσθη εἰς ὅλας τὰς τροπαιούχους μάχας, «τολμήσας καὶ κινδυνεύσας ὑπὲρ πάντα τινὰ», ὡς βεβαιοῖ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου του αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, ἐφ' ᾧ

1 Περὶ πάντων τούτων, ὡς καὶ τῶν μαχῶν, θὰ γράψωμεν ἐν μεγίστῃ λεπτομερείᾳ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμῶν μενογραφίᾳ περὶ Γορτυνιακάς, ἐκδοθησομένην προσεχῶς.— 2 Ἡ διαθήκη αὐτοῦ, διασωθεῖσα, περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου.— 3 Οἶκον. σελ. 362, Σηλιαδ. Α'. σελ. 404.

καὶ τὴν 22 Ὀβρίου 1824 προήχθη ὑπὸ τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ, συνοδευθέντος τοῦ διορισμοῦ του καὶ δι' ὠραίας ἐπιστολῆς τοῦ Ὑπουργοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Κράτους ἐξελέγη πληρεξούσιος Ναυπλίου, ἔνθα ἐγκατεστάθη καὶ ἀπέθανεν αἰφνης τὴν 6 Αὐγούστου 1841, καθ' ἣν ἡμέραν ἔφθανε καὶ ὁ διορισμὸς αὐτοῦ ὡς Δημάρχου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VI

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΙ

Ὁ ἱστορικός Οἰκονόμου.—Διάφοροι λόγιοι.—Ὁ περίφημος ποιητὴς Τσοπανάνος.—Κρίσις Φιλήμονος.

Οὐδένα θὰ ἐκπλήξῃ βεβαίως, ὅτι πόλις, ἥτις μόνη ἐν Πελοποννήσῳ εἶχε Σχολήν, παρέσχεν εἰς τοὺς διάφορους ἀρχηγοὺς γραμματεῖς, ὧν ὑπῆρχεν ἀπόλυτος τότε ἀνάγκη. Εἰς τῶν διαπρεπεστέρων δὲ τοιούτων ἦτο καὶ ὁ **Μιχαὴλ Γ. Οἰκονόμου** προσληφθεὶς κατὰ τὸ 1822 ὡς πρῶτος γραμματεὺς τοῦ ἀρχιστρατήγου Κολοκοτρώνη, παρ' ᾧ ἔμεινε πιστότατος, μεθ' ὅλας τὰς ραδιουργίας καὶ ὑπηρετίσας, κατὰ Σπηλιᾶδην¹, τὴν πατρίδα, χρησιμεύσας καὶ εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Συλλέγων δὲ διαφόρους πληροφορίας ἐκ τῶν μαχῶν συνέγραψε κατόπιν, ἐφέτης ὧν, χιλιοσέλιδον πο-

1 Σπηλιᾶδου Α' 319.

λύτιμον ιστορίαν, ἐξ ἧς κατάδηλος καθίσταται ἡ εὐρυμάθεια καὶ ἡ βαθεῖα αὐτοῦ κρίσις.

Ὁ Ἀναγνώστης Ζαφειρόπουλος, μαθητῆς τῆς Σχολῆς, προσελήφθη ὡς γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Πλαπούτα². Οἱ μνησθέντες Πατριάρχαι συνέγραψαν σπουδαιότατα συγγράμματα. Ὁ Γερμανὸς συνέγραψεν ιστορίαν περισπούδαστον τῶν τριῶν πρώτων ἐτῶν, ἣν ἐξέδωκεν ὁ Φιλῆμων μετὰ προλεγομένων. Ὁ Ἀνδρόνικος ἔγραψε ποιήματα καὶ πλεῖστοι ἄλλοι διέπρεψαν εἰς τὰ γράμματα, ἀφέντες φαινὰ σημεῖα τῆς διαβάσεώς των ἐπὶ τῆς συγχρόνου πενιχρᾶς φιλολογίας.

Ἄλλ' ὑπὲρ πάντας ἐγένετο πασίγνωστος ὁ Παναγιώτης Κάλλας ἢ **Τσοπανάκος**, περὶ οὗ γράφει τὰ ἐξῆς ὁ ιστορικὸς Φιλῆμων³:

«Τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικέρφων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τρ πόλεως εἶχε καὶ τὸν ὕμνωδὸν αὐτοῦ. Ὁ ἐκ Δημητσάνης Τσοπανάκος ἀνὴρ δυσμορφότατος, κυφὸς καὶ οἶνονε νάνος, παρουσιάσθη νέος τῆς ἐποχῆς Τυρταῖος, ἐξάπτων τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν διὰ τῶν δημωδῶν ποιήσεών του καὶ διαιωνίζων τὴν μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πιπτόντων. Ἦτο ἐν φαινόμενον περίεργον, ἀπὸ τῆς ποιήσεω: τὴν βιοτὴν ἔχον». Τὰς αὐτοσχεδίου ποιήσεις τούτου εἰ μὲν νοήμονες ἐπήνον ὡς ἀνγκυλαί, εἰ δὲ στρατιῶται ἤκουον εὐχαρίστως ὡς εὐλήπτους. Βεβαίως μεταξὺ τοῦ ἀμαθοῦς αὐτοῦ κυρεῦ καὶ τοῦ χωλοῦ ἀλλὰ περιφήμου ποιητοῦ τῆς ἀρχαίου-ητος Τυρταίου οὐδεμία ὑπῆρξε σύγκρισις, εἰ μὴ καθόσον ὁ μὲν Τυρταῖος ἠργάσθη, πεμφθεὶς παρὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐναντίον Ἑλλήνων, ὁ δὲ Τσοπανάκος ὠρμήθη ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἐναντίον τῶν Τούρκων».

Ἡ δ' ἔκρυθμος αὕτη λογία προσωπικότης εἶδε τὸ

φῶς κατὰ τὸ 1789 καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ Σχολῇ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔγραφε καυστικὰς σατύρας τῶν συμπολιτῶν του, προκαλῶν ἄσβεστον τὸν γέλωτα πάντων κατόπιν ὅμως ἐκραγέντος τοῦ πολέμου, ἐστιχούργει θούρια μεταβαίνων δὲ εἰς τὰ στρατόπεδα ἐζώννυτο ἀντὶ σπάθης λέπενον (καυλὸν χόρτου) καὶ ἔψαλλε διὰ τῆς λαμπρᾶς φωνῆς του, κωμικῶς κομπορημονῶν : «Γιὰ δέτ' αὐτὸ τὸ λέπενο, πόσον μοῦ φέρνει ἔπαινο!» Ἄλλος Θεοσίτης τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, πλὴν Θεοσίτης προσφιλῆς, ἐφέρετο ἴσος πρὸς ἴσον πρὸς τοὺς ἐπισημοτέρους στρατηγούς, μυκτηρίζων τοὺς πάντας δηκτικώτατα, ἵνα εὐθύς μετ' ὀλίγον ψάλλη πρὸς τιμὴν τῶν παιᾶνας Ἡ μνήμη τοῦ Τσοπανάκου, θαρόντος προῶρος κατὰ τὸ 1825, διατηρεῖται ζωνοτάτη ἔτι παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις ἐκάλει αὐτὸν Ὀμπρίδιον, τὰ δὲ ποιήματά του, δις ἐκδοθέντα, ἐγένοντο ἀνάρπαστα. Παροιμιώδης δὲ κατήντησε μία σάτυρά του : «Στὸν καπετὰν Νικηταρᾶ, ποῦχει στὰ πόδια του φτερά». Ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, θέλων νὰ παίξῃ μετὰ τοῦ κυφοῦ ποιητοῦ, τῷ ἀπέστειλε κολοβὸν ἵππον, ἵνα μεταβαίνει εὐκολώτερον εἰς τὸ στρατόπεδον, ὃ δὲ Τσοπανάκος, ἀποδεχθεὶς εὐγνωμόνως τὸν ἵππον, ἐκέρδισε καὶ τὴν τροφήν αὐτοῦ, γράψας εὐθύς πρὸς τὸν γενναιόδωρον φίλον :

Τὸ δῶρό σου Νικηταρᾶ

Εἶν' ἄλογο χωρὶς οὐρά!

Κ' ἢ μοῦ στέλνεις τὸ κριθᾶρι

Ἢ σοῦ στέλνω τὸ τομάρι!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VIII

ΠΟΛΕΜΙΣΤΑΙ

Γερμανικοί ἔπαινοι.— Ὁ Κωλέττης θαυμαστῆς τῶν παλληκαρίων.
— Οἱ τεσσαράκοντα λεβέντες.— Πόλις ἀπάτητος.— Τὸ ἀπό-
σπασμα τοῦ Ἰμβραήμ.— Φωτὰ στῆς μίνες !

Δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην ὕμνων τὰ παλληκάρια τῆς Δημητσάνης, τὰ λαβόντα μέρος εἰς ὅλας τὰς μάχας τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Φήμη, ἰταμένη πρὸ πάσης ἱστορίας, ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὸν στέφανον τῆς δάφνης καὶ περιέβαλε τὸ ὄνομά των δι' αἰγλῆς, ἥς εὐχόμεθα νὰ τύχῃσι καὶ οἱ ἐπίγονοι. «Οἱ φιλελεύθεροι Δημητσανῖται, λέγει ὁ Γερμανικὸς ὁδηγὸς τῶν περιηγητῶν, καταλέγονται μεταξὺ τῶν ἐνθερμοτάτων προμάχων τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, καυχῶνται δὲ καὶ νῦν ἔτι, ὅτι οὐδέποτε ἐπάτησε τὴν πόλιν τῶν, Τοῦρκος ¹». Εἰς τοὺς ἥρωας τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως καὶ τῶν Δερβενακίων ² ἀρκεῖ ὁ ἔπαινος, ὃν δημοσίᾳ ἀπνύθηνεν αὐτοῖς κατὰ τὸ 1824 ὁ Κωλέττης, ὅτε ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν ἀνταρτῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ

¹ Baedeker 1893 σελ. 310.

² Κατὰ τὴν φυγὴν τοῦ Δράμαλη ὁ Παναγιώτης Ι. Κανδηλῶρος, φονεύσας ἔφιππον ἀξιωματικὸν καὶ σκυλλεῶν τοῦτον, εἶδε σπεύδοντας τρεῖς Ἕλληνας, οἵτινες πρὶν προσθάσῃ νὰ τὸ κρύψῃ, ἤρπασαν τὸ χρυσόφορτον κεμερί τοῦ Τούρκου ἐκ τῶν δύο ἄκρων. Ἐπικειμένης δὲ ρήξεως, ὁ Κανδηλῶρος ἐπρότεινε νὰ λάβῃ ἕκαστος ὃ,τι ἐκράτει. Ὁθεν ἀνασύραντες τὰ ξίφη, ἔκοψαν εἰς τρία τὸ κεμερί, ἀλλ' ἐκεῖνος ὡς κρατῶν τὸ μέσον ἔλαβεν εἰκοσαπλάσια φλωρία, περὶ τὰ 500.

έστρατοπέδευσεν ἐν Λαγκαδίοις καὶ κατοπιν ἐν Δημητσάνῃ¹. Ὁ Ν. Σπλιωτόπουλος λαβὼν τότε 40 παλληκάρια, ὡς τιμητικὴν φρουρὰν, μὲ παλλεύκους στολὰς καὶ χρυσὰ ὄπλα, ἔσπευσεν εἰς Λαγγάδια, ἵνα προλάβῃ ἐνδεχομένην ἔφοδον τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων. Ὁ δὲ Κωλέττης μετὰ θαυμασμοῦ κ' ἐκπλήξεως ἀπήντησεν, ὅτι «οὐδέποτε θὰ προσβάλλῃ ἱστορικὴν πόλιν, ἥτις τρέφει ὀπλίτας, ἔχοντας παράστημα στρατηγοῦ, ἀνθ' ὧν προθύμως θ' ἀντήλλασσε τὸ ἥμισυ τοῦ πενιχροῦ στρατοῦ του». Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο μετ' εὐλόγου ὑπερηφανίας διασώζει ἢ ὠχρῶσα ἦδη παράδοσις, ὡς διασώζει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τεσσαράκοντα ἐκείνων σωματοφυλάκων, οἵτινες ἦσαν οἱ ἑξῆς:

Ἀνάστος Κάλλας, Ἄθαν. Μανωλόπουλος, Γιαννάκης Καζῆς, Γεωρ. Σακελλάριος, Γιαν. Κανδηλῶρος, Θεόδωρος Λεῦλος, Γιαν. Ἀναγνωστόπουλος, Ι. Καρνακῆτας, Ἀνδρῆκος Πιπαιγιάννης, Παν. Τσαλαφός, Γεώρ. Τερζέπουλος, Παναγ. Κανδηλῶρος, Νικήτας Πετρέπουλος, Γεώργ. Κατέχος Κουρῆς, Γιαν. Κουτσιούκος, Π. Λεῦλος, Γ. Χαραλαμπίπουλος, Νικ. Λίγρης, Π. Σχάγιαννης, Ἰωάν. Κάζιας, Ἐμμ. Καρακάλας, Παν. Τοπιτζῆς, Γεωργ. Πολυγένης, Ι. Λεονάρδος, Μελ. Μελετόπουλος, Μιχ. Οἰκονόμου, Παν. Κόκκζηλης, Γεωργ. Διγενόπουλος, Ἀντώνης Κανδηλῶρος, Ἀθ. Παρασκευόπουλος, Ι. Θεοχάρης, Θ. Λαμπάρδης, Θ. Παπαφώτης, Σταμ. Ψαρούλης, Τζαν. Τζανόπουλος, Π. Χρυσοβέργης, Π. Παπαστάθης Βισ. Ἀναγνωστόπουλος καὶ δύο ἥρωικοὶ Ἱερεῖς ὁ Παπανδρέας καὶ ὁ Παπαθανάσης.

Ἄλλ' ἢ μεγαλειτέρα δόξα τῶν Δημητσανιτῶν εἶνε, ὅτι διετήρησαν τὴν πόλιν τῶν ὅλων ἀπάτητον ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τρομεροῦ Ἰμβραήμ,

¹ Οἰκονόμου σελ. 461.

ὅστις ἀφοῦ ἠνάγκασε κατὰ τὸ 1827 τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου εἰς προσκύνημα, διηυθύνθη εἰς Τρίπολιν, στείλας πρὸς ὑποταγὴν τῆς Γορτυνίας τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ του, ὅπερ καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὴν περίφημον Καρκαλοῦν τοῦ πεδίου τῆς Δημητσάνης. Ἀφοῦ δὲ ἔκαψαν τὴν Βυτίναν καὶ τὸ ἐγγὺς τῆς Δημητσάνης Ζυγοβύστιον, ἀλύσπασμα ἐφίππων ἐτράπη πρὸς κατόπτευσιν καὶ αὐτῆς, ἀλλ' ὁ φυλάσων ἱερεὺς Παπαθανάσης, πυροβολήσας αἰφνης κάτωθεν τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ἐφόνευσε τὸν προηγουμένον ἀξιοματικὸν καὶ ἐκρύβη εἰς τινα ὀπήν, κλείσας ὀπισθὲν του ταύτην διὰ θαλλεροῦ πριναρίου, ὅπερ ἠπάτησε τοὺς λοιποὺς ὀρμήσαντας Τούρκους καὶ δὲν τὸν εὔρον. Μόλις ὄμως, λυσσῶντες ἐξ ὀργῆς, ἐτράπησαν εἰς τὴν πόλιν, ὁ Γιαννάκης Κανδηλῶρος ἐκραύγασεν ἀπὸ τοῦ Ἀγ. Ἡλίας «*φωτιὰ στῆς μίνες!*», ἦν κραυγὴν ἐπανάλαβον καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοῦ Κάστρου. Οἱ δὲ Τούρκοι νομίσαντες, ὅτι πράγματι ἡ Δημητσάνα ἦτο κινδυνωδέστατον ἠφαιστειον, καθήμενον ἐπὶ ὑπόνομων πλήρων πυρίτιδος, ἐπέστρεψαν ἐν σπουδῇ εἰς τὸ στρατόπεδον, εἰς ὃ ἀνάγκειλαν ἔντρομοι τὸ συμβάν¹.

Τὴν νύκτα δὲ ἐξελθόντες οἱ Δημητσανῖται εἰς τοὺς

1 Οὐ μόνον δὲ οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἦσαν πλήρεις φιλοπατρίας καὶ γενναιότητος. Ἐπιζῆ ἔτι ἑκατεντοῦτις γραῖα, ἣτις ἔφερε φουστανέλλαν καὶ ὄπλον κατὰ τὸν πόλεμον, ἡ Εὐγενικοῦλα Ἡλιοπούλου. Ἡ δὲ Τρισεύγενη Καζῆ, σύζυγος τοῦ ἐν Λαγκαδέσις Π. Δεληβοριά, κινδυνεύουσα νὰ αἰχμαλωτισθῇ ὑπὸ τῶν διωκόντων Τούρκων, ἔρριψε πρῶτον τὰ δύο τέκνα τῆς εἰς τὴν Λάδωνα καὶ κατόπιν ἐπιζῆ καὶ αὐτὴ ἡρωικώτατα. — Οἶκον. Ἰστ. 537.

πέριξ τοῦ πεδίου λόφους ἐπυροβόλουν τὸν παρὰ τὰς πυράς στρατὸν, ὅστις νομίσας, ὅτι περιεκυκλώθη ὑπὸ μυριάδων Ἑλλήνων, ἀπῆλθε πρὸ τῆς πρωίας εἰς Τρίπολιν, καταλιπὼν ὅλας τὰς ἀποσκευάς του, δι' ὧν οἱ Δημητσανῖται ἔστησαν Τρόπαιον ἀφθίτου εὐκλείας¹.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΣΥΝΤΡΙΜΜΑΤΩΝ

Φιλοπατρία γυμνητευόντων.—Τὸ ἔγγραφον τοῦ Κωλίτη.—Κυβερνητικὴ ἀγνωμοσύνη.—Τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Βλαχομανώλη.—Ἄκμῃ ἐκ τῶν ἐρειπίων.—Λογέδριον Καστέρχη.

Ἡ Μεγάλῃ Ἐπανάστασις, ἡ δημιουργήσασα μικρὸν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀνεξάρτητον Βασίλειον, ἔληξεν, ἀλλ' οἱ κάτοικοι εἶχον εἰς βαθμὸν ἀπελπιστικώτατον ἐξαντληθῆ. Ἐπτὰ ἐτῶν διενεχῆς πόλεμος, ἑπτὰ ἐτῶν διαρκῆς ἐγκατάλειψις τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, εἶχον ἀφαιρέσει πᾶσαν ἱκμάδα ζωῆς ἐκ τοῦ ἀπωρφανισμένου λαοῦ. Οἱ Δημητσανῖται δὲ ὑφίσταντο προδῆλως σκληρ.

¹ Οἶκον. σελ. 749.

ροτέρας τὰς συνεπειὰς τῆς γενικῆς καταστάσεως, καθόσον εἶχον θυσιάσει κολοσσαῖα ποσὰ πρὸς παρασκευὴν τῶν ἐφοδίων, ἀνθ' ὧν οὐδὲ λεπτὸν ἔλαβον. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ ἀξιοθαύμαστοι ἐκεῖνοι πατριῶται, ἀντὶ πάσης ἀποζημιώσεως, ἐζήτησαν ἐξ ἀρχῆς παρὰ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως προστασίαν τῆς ἐκ τῶν περιστάσεων διαλυθείσης καὶ καταστραφείσης οἰκονομικῶς Σχοχῆς των. Πράγματι δ' ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1822 ἢ ὑπ' ἀριθ. 110 διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν διορίζουσα τριμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς τακτοποίησιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Σχολῆς. «Εἶνε γνωστὸν, λέγει τὸ μνησθὲν ἐπίσημον τοῦ Κωλέττη ἐγγραφοῦν, τὸ πόσον συνήργησεν ἡ ἀξιοσέβαστος αὐτῆ σχολὴ εἰς τὴν ἠθικὴν πρόοδον τοῦ Γένους, ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτῆν, ὡς ἀπὸ ἱερὰν κολυμβήθραν, ἐξῆλθον τοσοῦτοι πεπαιδευμένοι ὁμογενεῖς, πρόδρομοὶ τῆς τοῦ Γένους ἀπολυτρώσεως»¹.

Μετὰ δὲ τὴν ὑποβολὴν τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς καὶ αἱ κυβερνήσεις τοῦ 1824 καὶ 1825, οὐ μόνον ἀνεγνώρισαν τὰ ἀρχαῖα προνόμια τῆς Σχολῆς καὶ τὴν ἐπὶ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου ἰδιοκτησίαν της, ἀλλ' ἀπεφάσισαν νὰ δωρῆσωσιν αὐτῇ καὶ ὀλόκληρον χωρίον, πρὸς πλήρη ἐκπλήρωσιν τῆς μεγάλης ἀποστολῆς της.

Τίς ὅμως θὰ πιστεύσῃ μανθάνων, ὅτι ἀντὶ τούτων καὶ αὐτὴ ἡ Μονὴ τοῦ Φιλοσόφου κατελέχθη μεταξὺ

¹ Παρὰ Καστέρχη σελ. 74 ὀλόκληρος ἡ διαταγὴ.

τῶν διαλυθειῶν μονῶν καὶ τὰ κτήματα αὐτῆς, τὸ μόνον στήριγμα τῆς σχολῆς, ἐπωλήθησαν εὐτελέστατα ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου ! Ὅλαι αἱ ὑπηρεσίαι παραγνωρίσθησαν, ὅλαι αἱ μέχρι καταστροφῆς θυσίαι τῆς μικρᾶς πόλεως ἀγνωμόνως ἐλπισμονήθησαν καὶ ἀντὶ τὰ δωρηθῆ εἰς τὴν Σχολὴν ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἴσος ἀριθμὸς πρὸς τοὺς ψαλλιδισθέντας τόμους ἀφηρέθησαν ἀνεπιστρεπτὲ ἀπ' αὐτῆς καὶ δύο πολύτιμα διασωθέντα χειρόγραφα, τὸ περίφημον καὶ πανάρχαιον Εὐαγγέλιον τοῦ Βλαχουμανώλη, ἐφ' οὗ ὠρκίζοντο ἐπὶ Ἐνετοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας οἱ Πελοποννήσιοι ἀδελφοποιοί, καὶ τὰ ἐπὶ μεμβράνης Ἄπαντα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου¹.

Καὶ ἐν τούτοις ἡ Σχολὴ ἡ ἄπορος καὶ κατερρειωμένη ἤκμαζεν ἔτι. Ἐκτακτος ἐπίτροπος τῆς Κυβερνήσεως, ἐλθὼν κατὰ τὸ 1828 εἰς Δημητσάναν, τοσοῦτον ἐκτάκτου καὶ πρωτοφανοῦς δι' αὐτὸν ὑποδοχῆς ἔτυχε παρὰ τῶν μαθητῶν ἀμφοτέρων τῶν σχολείων, προσφωνήσαντος τοῦ μικροῦ τότε Εὐθ. Καστόρχη, ὥστε συνέταξεν ἐνθουσιώδη τὴν ὑπ' ἀριθ. 180 ἔκθεσίν του, δι' ἧς συνίστα νὰ ἀηφθῆ σπουδαία πρόνοιαι περὶ τῆς ἐπιφανοῦς ἐκείνης καὶ προοδευτικωτάτης Σχολῆς.

¹ Καστόρχη παράρτημα σελ. 10. Οἶκον. ἱστορ. σελ. 868.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

ΟΙ ΔΗΜΗΤΣΑΝΙΤΑΙ

Ἡ Ἱερωτέρα δόξα.— Εὐεργέται τῆς Σχολῆς καὶ τῆς Βιβλ. οὐδέκως.
 Ὁ Μακρῆ-Νικόλας.— Δύο μεγαλοπρεπῆ μέγαλα.— Τὸ κληροδό-
 τημα.— Ἐκατομμυριοῦχοι καὶ πλούσιοι.— Ἀνά τὸν Ἑλλη-
 νισμὸν καὶ τὴν Ὑψηλίαν.

«Οἱ Δημητσανῖται, λέγει ὁ Φιλῆμων, κατοικοῦντες ὄρεινόν, πετρώδη καὶ δυστυχῆ τόπον ἀπολαύουσιν ἰδιαίτερας παρ' ὅλης τῆς Πελοποννήσου τιμῆς διὰ τὴν εὐαισθησίαν των πρὸς τὰς Μούσας καὶ διὰ τὴν διαδοθεῖσαν ὠφέλειαν τῆς Σχολῆς των. Εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ εἰς ἄνθρωπον δόξα ἱερωτέρα¹. Οὐδεὶς ὄντως δύναται ν' ἀρνηθῆ αὐτοῖς ἔμφυτόν τινα δραστηριότητα, χαρακτηριζομένην δι' ἰδιαζούσης ἐπιτηδειότητος περὶ τὸ προνοεῖν καὶ ἐκτελεῖν, εἰς ὃ συντείνει καὶ τοῦ ἐδάφους τὸ ἄστοργον, τὸ ἀναγκάζον αὐτοὺς νὰ ἐκπατρίζωνται παιδιόθεν μόλις μάθωσι τὰ πρῶτα γράμματα. Καίτοι δὲ ἀποδημοῦσι μακρὰν καὶ πλείστοι οὐδέποτε ἐπιστρέφουσιν, οὐδέποτε ὅμως λησμονοῦσι τὴν γενέτειραν, ὑπὲρ ἧς δείκνυνται πάντοτε πρόθυμοι εἰς πᾶσαν θυσίαν.

Οὕτως, ὅταν ἡ Σχολὴ ἐκινδύνευεν ἐξ ἀπορίας νὰ διαλυθῆ συνελθόντες κατὰ τὸ 1831 πάντες οἱ Δημητσανῖται ἀφιέρωσαν αὐτῇ τὴν νομὴν τοῦ μεγίστου λειβαδίου τοῦ κάμπου τῆς Δημητσάνης, πλείστοι δὲ συμπολίται ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσι τὰς κενωθείσας

1 Ἐν προλεγομ. ὑπομνημάτων Γερμανοῦ γ'.

προθήκας τῆς Βιβλιοθήκης της. Πρῶτος ὁ Εὐγ. Διογενεΐδης ἀφέρωσεν εἰς αὐτὴν προθύμως ὀλόκληρον τὴν μεγάλην Βιβλιοθήκην του, εἶτα ὁ Δημ. Κοντογόνης ἅπαντας τοὺς ἔλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, πρὸς δὲ καὶ ὁ Καλλίνικος Καστόρχης καὶ ἐσχάτως ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης καὶ ὁ Παπασταθόπουλος.

Πρὸ παντὸς ὅμως ὀφείλομεν νὰ μνησθῶμεν τοῦ ἐπιφανοῦς τέκνου καὶ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Δημοτσάνης τοῦ Νικ. Μακρῆ, οὗτινος τὸ ὄνομα μετὰ λατρείας καὶ βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης μνημονεύει καὶ θὰ μνημονεῦῃ ἔσαεὶ ὅλη ἡ πόλις. Ὁ ἐξόχως φιλόπατρις οὗτος ἀνὴρ, ἀνεψιὸς τοῦ Ἀγαπίου καὶ τοῦ Πατριάρχου, πλουτήσας ἐν Κισνοβίῳ τῆς Βασσαραβίας καὶ ἐπανελθὼν κατὰ τὸ 1835 εἰς τὴν γενέτειραν ὑπεσχέθη ν' ἀνοικοδομήσῃ ἐκ βάθρων τὰ δύο κατεριπωμένα Σχολεῖα. Μόλις δ' ἐπιστρέψας εἰς Βασσαραβίαν ἀπέστειλε μέγα χρηματικὸν ποσόν, ὑποσχόμενος καὶ ἄλλα πλείονα, καὶ διώρισεν ἐπιτροπὴν, ἵνα ἐπεβλέψῃ τὴν ὡς οἶόν τε ἐντελεστέραν καὶ ἀνταξίαν τῆς μεγάλης ἠθικῆς ἐπιβολῆς της ἀνίδρουσιν τῆς Σχολῆς¹.

Ἐπὶ σχεδίου δὲ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Πολυτεχνείου Λυσάνδρου Καντατζόγλου ἀνηγέρθησαν τὰ κοσμοῦντα τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγ. Κυριακῆς δύο κομψότατα κτίρια, ἃ καὶ ὁ Γερμανικὸς ὁδηγὸς καλεῖ μεγαλοπρεπῆ, καὶ δι' ἃ δικαίως καυχᾶται ἡ Δημοτσάνα, ὡς μοναδικὰ καθ' ὅλην τὴν Πέλοπόννησον, εἰ μὴ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἠρκέσθη δ' εἰς τοῦτο μόνον ὁ εὐεργέτης ἀλλὰ

¹ Καστόρχη περὶ Σχολ. Δημ. τελ. 40. Οἶκον. Ἰστορ. σελ. 868.

καὶ χρηματικὸν ποσὸν 13,000 δραχ. κατέθηκεν εἰς τὴν Ἔθν. Τράπεζαν, ἵνα ἐκ τῶν τόκων αὐτῶν συντηρῶνται αἱ σχολαὶ καὶ πλουτίζηται ἡ Βιβλιοθήκη. Ἴνα δ' εὐπρεπέστερον καταστήσῃ καὶ τὸν περιβάλλοντα τὴν σχολὴν χώρον διεσκεύασε τὴν πλατεῖαν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν ἐκκλησίαν διὰ γενναιοτάτης δωρεᾶς¹. Ἐπειδὴ δὲ καὶ δι' ἄλλους ἔθνικοὺς σκοποὺς ἀφιέρωσε μεγάλα ποσὰ ἀπενεμήθη αὐτῷ ὁ χρυσοῦς Σταυρός. Προσῆκει ὅμως ἤδη ἐντὸς τοῦ μικροῦ ἐν μέσῳ τῶν δύο Σχολείων του κήπου νὰ ἰδρυθῆ, διὰ πανδήμων εἰσφορῶν, ἡ προτομὴ τοῦ μεγάλου συμπολίτου πρὸς τιμὴν εὐλογον καὶ δικαίαν αὐτῆς τῆς Δημητσάνης καὶ εἰς πρόκλησιν εὐγενοῦς ἀμιλλῆς μεταξὺ τῶν ἄλλων εὐπόρων συμπολιτῶν.

Ἐκ τῶν αἰῶνων ἤδη ἀποδημοῦσιν οἱ Δημητσανῖται καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὸ ἐμπόριον ἰδίᾳ, πλουτοῦσι καὶ καθίστανται πασίγνωστοι ἀνὰ πᾶν τὸ Ἑλληνικόν. Οὐ μόνον δ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ πάσῃ εὐρίσκονται ἐγκατεστημένοι ἀλλὰ καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μαδαγασκάρ καὶ τὴν Αὐστραλίαν ὑπάρχουν ἤδη εὐποροὶ Δημητσανῖται, ἐκβιάζοντες διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς λιτότητος τὰ σπάνια δῶρα τῆς δυσκόλου τύχης. Τὸ σπουδαῖον δὲ εἶνε ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐμπόρων εἶνε τέκνα πτωχῶν οἰκογενειῶν ἀνελθόντες ἀξιοζήλως ἀπὸ τοῦ ὑπηρετοῦ καταστημάτων εἰς τὴν τάξιν τῶν πλουσίων, ἐξ δὲ ἐν Πάτραις καὶ Ἀγγλίᾳ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἑκατομμυριούχων. Πλὴν ὅμως τοῦ ἐμ-

¹ Καστόρχη σχολῆ Δημητσάνης σελ. 40.

πορίου ἐπεδόθησαν οἱ Δημητσανῖται καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, πλεῖστοι δὲ τιμῶσιν ἐξόχως αὐτὴν διεσπαρμένοι ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεὰν καὶ τὰς Νήσους καὶ δύο ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, ὁ κυφὸς Κωνσταν. Κοντογόνης καὶ ὁ Εὐθ. Καστόρχης, ἐτίμησαν ὡς καθηγηταὶ τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον.

Οἱ δ' ἐν τῇ γενετείρᾳ διαμένοντες ἀσχολοῦνται εἰς τὸ μεταπρατικὸν ἰδίᾳ ἐμπόριον, διασκορπίζοντες ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα τὴν παραγομένην διὰ τῶν αὐτῶν 14 ἱστορικῶν μύλων πυρίτιδα, ἥτις εἶνε ἀκόμην περίφημος καὶ περιζήτητος διὰ τὴν ἀκαταγώνιστον αὐτῆς εὐθηνίαν. χρῆσιμεύουσα ἀπαραιτήτως καὶ εἰς τὰ παιδία ἀκόμην πρὸς κατασκευὴν πυροτεχνημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΟΛΙΣ

Περιγραφαὶ ξένων καὶ ἡμετέρων συγγραφέων. — Ἐξοχαὶ καὶ προάστεια. — Δημόσια ἰδρύματα. — Ἀρόμοι. — Μοναδικὸν μουσεῖον.

Ἴδου πῶς περιγράφει Στέφανος ὁ Ξένος τὴν Δημητσάναν :

«Εἰς τὴν τερπνὴν καὶ εὐκραῆ τῆς Πελοποννήσου ἐπαρχίαν Ἀρκαδίαν, τὴν ἐξ ὀρέων ὑψηλῶν καὶ ρυακίων γέμουσαν, εἰς τὴν μικρὰν ταύτην Ἑλβετίαν, ἐν ἧ καὶ τὸ πάλαι ἦτο, καὶ σήμερον ἔτι εἶνε ἡ Ἄρτεμις καὶ ὁ Πάν τῶν κατοίκων ἡ ἤσυχος λατρεία, ὄχι μακρὰν τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Γερτωνίου τοῦ εἰς τὸν Ἄλφειον εἰσβάλλοντος κεῖται ἡ μικρὰ πέλις Δημητσάνα, πατρὶς τοῦ ἀπαγχονισθέντος Πα-

τριάρχου Γρηγορίου»¹. Καὶ ἀλλαχῶ: «... Ἡ μικρὰ πόλις τῆς Δημητσίνης, ἀμυδρὰ ὡς τὴν πρώτην ὄψιν πικροράματος ἐφάνη. Αἱ τριακόσια πεντήκοντα περίπου οἰκίαι τῆς κτισμένης ἐπὶ λόφου κωνικοῦ εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου, ὡς ταινία ἐλικοειδῆς, ζωγραφίζεται στενὴ ὁδὸς ἄγουσα πρὸς ταύτην, παρουσιάζει μίαν τῶν τερπνοτέρων θέσεων, τὰς ὁποίας δύναται ν' ἀπικτήσῃ ὁ εἰς Πελοπόννησον περιηγητὴς, ὅστις μ' εὐάρεστον ψιθυρισμὸν ἀκούει, καθέσσαν προσέρχεται, τὰς κρυσταλλώδεις κρήνας τῆς, παφλαζούσας πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἐρμάνθου...»².

Ὁ δὲ ξένος Baedeker γράφει τοιάδε :

«Ἡ θέσις τῆς Δημητσίνης ἐκτισμένης κατὰ τοὺς πρόποδας καὶ τὴν κλιτὸν ὥραιον λόφον εἶνε γραφικωτάτη. Κατὰ τὴν δυσμικὴν αὐτῆς πλευρὰν παρρρέει ροθῶν ὁ Λούσιος ἐν στενῇ βραχώδει κοίτῃ ἐπὶ τῆς πλατείας αὐτῆς εἶνε καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς οἰκοδομὴ τῆς Σχολῆς, ἣτις καὶ σήμερον ἀπολαύει ὀκμῆς, διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ δικεκριμένου κληρικοῦ Ἱερωνύμου Βογιτζῆ. Ἡ καλῶς διατηρουμένη πλατεία παρέχει πρὸς νότον ὥραιότητα θίαν ἐπὶ τῶν προκειμένων ὁρέων καὶ τοῦ χλοεροῦ αὐτῆς προιστείου Παλαιχωρίου. Ἐκεῖ ἐκτείνονται προσέτι καὶ οἱ περικλυτοὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν γενόμενοι πυριτιδόμυλοι, ἔπειτα δὲ τὰ ὑπὸ ἀμπελιῶνων κεκοσμημένα ὑψώματα ἐκατέρωθεν τοῦ Λουσίου καὶ μακρὰν τὰ χιονοσκεπῆ ὄρη τῆς Λακωνίας³.»

Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν «Ταξειδίων» πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγκωμίοις γράφει :

Δημητσάνα. Ὅνομα δόξης καὶ ἱστορίας! Ἐκεῖ ὡς ἐν κιβωτῷ ἐθνικῇ διεσώθη κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τοῦ ἔθνους μας χρόνους ἡ παιδεία, τὰ γράμματα. Εἰς τὴν Δημητσάναν ὑπῆρχε πεφημισμένη Σχολή,

¹ Ἐν τῇ Ἡρωίδι τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως (Α' σ. 26) τοῦ πρώτου μυθιστοσιογράφου τῆς Ἑλλάδος, ὅστις τοὺς ἥρωας τούτου τοῦ καλλίστου τῶν ἔργων του, τὴν Ἀνδρονίκη καὶ τὸν Θρασύβουλον, παρουσιάζει ὡς Δημητσανίτας.—² Ἡρωὶς Β' 78.—³ Γερμανικὸς ὁδηγὸς τῶν περιηγητῶν σελ. 311.

πρὸ τοῦ εἰκοσιένα, ὅπου συνεχεντροῦντο οἱ διψῶντες φώτων ὑπόδουλοι Ἕλληνες καὶ ἐπεδίδοντο ἐκεῖ, μικρὰν τῶν Μουσουλμάνων φωτοσθεσιῶν, εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης μας. Ἐκεῖ σώζεται ἀκόμη περὶ φημος βιβλιοθήκη, περιέχουσα χιλιάδας τόμων σήμαντικῆς φιλολογικῆς σπουδαιότητος... Ἄν καὶ ξηρὰ καὶ ὀρεινὴ ἡ Δημητσάνα ἀλλ' οἱ κάτοικοί της εὐποροῦν. Θὰ ἐκπλαγῆτε δὲ ἂν μάθητε, ὅτι ἐκεῖ τοκίζουσιν πρὸς 4 0/0. Τόσω εὐθηνὸν τὸ χρῆμα καὶ σταθερὰ ἡ μεταξὺ τῶν συναλλαττομένων πίστις. Παράγει δὲ ἑτόπος καὶ καλὰ κρασιά μαῦρα¹.

Ὁ δὲ Πουκεθὶλ εἰς τὰ ταξιδιά του ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιγράφει τὴν Δημητσάναν ἐξ ἀπόπτου, ὡς στεφανῦσαν τοὺς λόφους οὗς βλέπει τις μικρῶθεν παρὰ τὰς πνοὰς τοῦ ἀρκτοζεφύρου².

Ἡ Δημητσάνα ἔχει γραφικωτάτας ἐξοχάς. Ἡ μονὴ τῶν Αἱμουαλῶν εἶνε ἄλλα Τέμπη διὰ τε τὴν δροσερότητα καὶ τὸ μυροδόλον τῆς φύσεως. Τὸ προστεῖλόν της, τὸ παρὰ τὸν Λούσιον γραφικὸν Παλαιοχώριον εἶνε ὀλαιμπρότερος καὶ χλοερώτερος κῆπος, ὃν ἔσχε ποτὲ πόλις³. Τὸ δὲ μαγευτικὸν αὐτῆς «Λειβάδι» καὶ ἡ ἐν τῷ πεδίῳ «Καρκαλοῦ» εἰσὶ τοποθεσίαι, ἃς μόνον ὅστις διεσκέδασεν ἐκεῖ δύναται ἐπαξίως νὰ ὑμνήσῃ. Μίαν ὥραν μακρὰν ἐκτείνεται τὸ ὠραιότερον καὶ μεγαλεῖτερον δάσος τῆς Πελοποννήσου καὶ τριπλῆ ἀμαξιτὴ ὁδὸς εἶν' ἐν τῷ περατοῦσθαι συνδέουσα αὐτὴν πρὸς τὴν Τρίπολιν τὴν Μεγαλόπολιν καὶ τὴν Ἠλείαν. Ἐχει ἀπὸ ἐτῶν καὶ πλῆρες Γυμνάσιον⁴, εὐδοκιμώτατα λει-

1 Γ. Παρασκευοπούλου «Ταξιδία» σελ. 253 καὶ ἐξῆς.—2 Voyage dans la Grèce E' σ. 147.—3 Ἐν τῷ προστείῳ τούτῳ ἕκαστον στρέμμα τιμᾶται πρὸς 3—4 χιλ. δρ. καθόσον παράγει διηνεκῶς, τρεῖς ἐτησίως.—4 Πέρυσιν ἡ ἐκ Καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ ἔκρινεν αὐτὸ ὡς τὸ κρτίστον τῶν ἐν Πελοποννήσῳ.

τουργοῦν³ μετ' ὀργάνων πλήρων Φυσικῆς, καὶ ὄργανα μεγάλου Γυμναστηρίου, ἰδρυθησομένου προσεχῶς.

Ἄλλ' ὅ,τι ἔχει νὰ ἐπιδείξη ἡ Δημητσάνα ὡς μοναδικὸν καὶ σπάνιον εἶνε ἡ ἐκ νέου καταρτισθεῖσα διὰ δωρεῶν φιλοπατριδῶν Βιβλιοθήκη καὶ τὸ Μουσεῖον αὐτῆς, οὗ ὅμοιον δὲν ὑπάρχει ἐν Πελοποννήσῳ διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀντικειμένων. Περὶ τοῦ Μουσείου τούτου ἔχει γράψει ἐκτενὲς φυλλάδιον, ὃ διάσημος Ἄγγλος καθηγητῆς Γ. Ριχάρδος ἀρχόμενον οὕτω :

«Πορευόμενος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐξ Ὀλυμπίας εἰς Μεγαλόπολιν, διήλθον διὰ τῆς γραφικῆς ὁρεινῆς πόλεως Δημητσάνης καὶ ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ Μουσεῖον τῆς. Ἡ Συλλογὴ αὕτη εἶνε προσητημένη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον, τὸ ὁποῖον διεδέξατο ἄλλο περίφημον ἄλλοτε καθέδρουμα συντελέσαν μεγάλην εἰς τὸ νὰ διτηρηθῇ ζωσα ἢ Ἑλλ. γλῶσσα καὶ φιλολογία κατὰ τὰς σκοτεινοτάτας ἡμέρας τῆς Τουρκικῆς δεσποτείας». Περιγράφει δὲ κατόπιν διὰ μακρῶν τὰ κειμήλια, ὧν παραθέτει καὶ εἰκόνας¹.

Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ Γαλλικὸς ὀδηγὸς καὶ ὁ Γερμανικὸς ἐν ἐκτίσει περιγράφουσι τὰ ἐν τῷ μουσεῖῳ. ὧν τὰ σπουδαιότερα εἶνε τὰ ἐξῆς : Εἰς λέων μαρμάρινος καλῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης· δύο σπουδαιότατα ἐπιτύμβια ἀναθήματα μετ' ἀναγλύφων καὶ ἐπιγραφῶν Τιμοκλῆς καὶ Ἀριστοκλῆς. Δύο κεφαλαὶ Ἡρακλέους Ἐρμαῖ τετραγώνου ἐργασίας. Τρίμορφος Ἐκάτη. Μέγα τεμάχιον Ἀτλαντος λιθίνου. Εἰδώλια ἐξ ὀπτῆς γῆς. ἀγγεῖα, ποικίλα χαλκᾶ ἀντικείμενα, μεγάλην συλλογὴν νομισμάτων καὶ κεφαλαὶ ἡλῶν ἐκ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ

1 ARCHAIC RELIEFS At Dhimitzana by G. C. Richards ἐκ τῆς ἀγγλικῆς Ἐφημερίδος τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν 1891.

τῆς Θεισίας. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ πληθὺς ἄλλων περιέργων ἀντικειμένων, ὡς λ. χ. πλευρὰ ἀνθρωπίνη. μετὰ τοῦ κρέατος, ἀπολιθωθείσα.

Ἡ Δημητσίανα κεκτημένη ἤδη δύο μεγάλα κληροδοτήματα τοῦ Ν. Μακρῆ καὶ Π. Φιλοσοφοπούλου βαίνει πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀκμὴν, πολλὴν δὲ θὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὴν ἐπισιμότητα ἢ προσεχῆς ἀνίδρυσις τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου, ὃν τῇ ἐδώρησεν ὁ φιλογενέστατος καὶ ἐπιφανής τῆς Ὀδησοῦ δῆμαρχος κ. Γρηγορ. Μαρασλῆς πρὸς δὲ καὶ ὁ τοῦ Γερμανοῦ, δι' ὃν ὑπάρχουσιν ἤδη ἱκαναὶ χιλιάδες δραχμῶν συνειλεγμένα.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

ΔΥΑΣ ΙΕΡΑΡΧΩΝ¹

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

Ο ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Θαυμασία σύμπτωσις.— Ἡρωισμὸς νηπίου.— Μαθητεία καὶ διακονία.— Ὁ Γερμανὸς Μητροπολίτης Πατρῶν.— Τρία σχέδια Μεγαλοφυαί.— Ἑπιφυγή πονηροτάτη.— Ὁ λόγος τῆς ἁγίας Λαύρας.— Πολιτικὴ δράσις.— Ἡ Σημαία τῆς Ἀναστάσεως.

Τὴν **25 Μαρτίου** παραδόξως τοῦ 1771 εἶδε τὸ φῶς νήπιον, ὅπερ προώριστο ν' ἀναδείξῃ τὴν ἐπέ-

¹ Οἱ Β'οὶ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἐν ἀναλύσει ἐκτιθέμενοι δύνανται νὰ κηττάθωσιν ἕκαστος μίγαν τόμον, ἐπομένως ἐν

τειον ἐκείνην ἀθάνατον διὰ τῆς ὑψώσεως τῆς Σημαίας τῆς Ἀγ. Λαύρας¹. Τρισευλογημένη ἡ στιγμή ἡ προάγουσα εἰς τὸ ἔθνος τοιούτους ἄνδρας, σημειοῦντας σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ χαράττοντας χρυσοῖς ἄστροις τ' ὀνομά των εἰς τὸν γαλανὸν μας οὐρανόν. Πόσον εὐτυχεστέρα, πόσον Μεγάλῃ θὰ ἦτο ἡ πατρὶς ἂν εἶχε νὰ δεῖξη πέντε Γερμανούς. Καὶ πόσον μεγαλειότερα θὰ γείνη, ἂν θελήσῃ νὰ γαλουχῇ τὰ τέκνα της διὰ τῶν θεσπεσιῶν διδαγμάτων ἐκ τοῦ βίου ἀνδρῶν, ὧν τὰ ὀνόματα ἤρπασεν ἥδη αἰθερία ἡ στεφανφόρος Φήμη καὶ ὧν τὴν δόξαν θὰ διαλαλῶσιν ἐν ἐναμίλλῳ συναυλίᾳ οἱ Αἰῶνες τοῦ ἀπείρου. Ναί. Ἔχει προγόνους ἡ Ἑλλὰς καὶ προγόνους, οὐχὶ μόνον παλαιούς ἀλλὰ καὶ νεωτέρους ἰσαξίους, ἐπὶ τῆς μνήμης τῶν ὁποίων ἐρειδόμενοι δὲν πρέπει νὰ θεωρῶμεν οὐτοπίαν πλεον τὴν Μεγάλῃν Ἰδέαν, ὅτι θὰ στήσωμεν προσεχῶς εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τὸ ἐθνικὸν Λάβαρον, ὅπερ, ἐκεῖ ἀτενίζων ὁ ἔνθεος Γερμανὸς, ὕψωσε προσκαίρως ἀπὸ τῆς Ἀγίας Λαύρας.

Γεννηθεὶς ἐν οἰκίᾳ σωζομένη ἔτι ἀκεραία² ἐκ πατρὸς Ἰωάν. Κοντζιά καὶ μητρὸς Κανέλλας, ἔδειξε τὴν ὑπέροχον αὐτοῦ φύσιν διὰ παραδόξου οἰωνοῦ. Νήπιον σχεδὸν κοιμώμενος ἐν τῷ ἀλωνίῳ καὶ προσβλήθεις ὑπὸ μεγάλου ὄφεως συνέθλιψε τὴν κεφαλὴν του τοσοῦτον ἰσχυρῶς, ὥστε ἔδωσε καιρὸν εἰς τὸν

τῇ παροῦσῃ μονογραφίᾳ ἀπλῆν μόνον σκιαγραφίαν των χαράττων.

1 Γούδα Βίαι Παρὰλ. Α', σελ. 93—133.—2 Ἡ παρὰ τὸ κάστρον οἰκία αὕτη περιῆλθε σήμερον ἐκ διαδοχῆς εἰς τὴν ἐγγονὴν τῆς ἀδελφῆς του, σύζυγον τοῦ ἱερέως Γεωρ. Βερροιοπούλου.

προσδραμόντα ἔντρομον πατέρα νὰ κόψῃ διὰ ψαλλίδος τὴν κεφαλὴν τοῦ ἔρπετοῦ. τοῦ συμβοῖ ἴζοντος τὸν ἀπαίσιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τύραννον¹. Νοῦς εὐρύς, εὐφύια σπινθηρίζουσα. καρδία ἀπαράμιλλος, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διεκρίθη ἐν τῇ Σχολῇ τῆς πατρίδος του² καὶ ὅτε ὁ Ἀργολίδος Ἰάκωβος ἐζήτησε γραμματέα, αὐτὸν ὁ Ἀγάπιος προέπεμψε μετ' ἐλπίδων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἀνέδειξεν αὐτὸν εὐθύς διάκονον, κατὰ σπανιωτάτην ἐξαίρεσιν, μετονομάσας ἀπὸ Γεωργίου εἰς Γερμανόν

Ἄλλ' ὁ Γερμανὸς στενὴν εὐρίσκων καὶ τὴν Ἀργολίδα ἐτρέπη εἰς Σμύρνην παρὰ τῷ συμπολίτῃ καὶ μητροπολίτῃ Γρηγορίῳ, ὅστις τὸν ἐσπούδασεν εὐρύτατα τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Γαλλικὴν φιλολογίαν, ἧς κατέστη ἐγκρατέστατος³. Γενόμενος δὲ Πατριάρχης ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐπισήμως Ἐξαρχον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἵνα προστατεύσῃ τὰ προνόμια τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ἔνθα ὁ Γερμανὸς ἐτίμησεν ἑαυτὸν καὶ τὸν προστάτην διὰ θαυμασίας ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς. Παρακολουθήσας δὲ τὸν ἐξόριστον Πατριάρχην εἰς τὸν Ἄθω ἐδιάσθη συγκινητικώτατα παρ' αὐτοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἔνθα τελειοποιήσας τὰς σπουδὰς του παρὰ τῷ Πρωίῳ, διωρίσθη μετ' οὐ πολὺ ἔφορος τῆς μητροπόλεως Κυζίκου καὶ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Π. Πατρῶν χειροτονηθεὶς τὴν 25 Μαρτίου 1806 τὴν αὐτὴν ἡμέραν πάλιν, ἦν ἐμεῖλε νὰ καταστήσῃ Ἐθνικὴν καὶ Ἀγίαν.

Τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ ἐπλήρωσεν εὐθύς τὴν Πε-

1 Γεώργ. Α' 94.—2 Πενθεβλ. Β' 166.—3 Πενθεβλ Β' 167.

λοπόννησον. Ὑπερήφανος, μεγαλοπρεπῆς, γενναϊόδωρος. ζῶν βασιλικῶς διὰ τὸν κόσμον καὶ ἀσκητικῶς δι' ἑαυτὸν, ἀληθῆς ἀρχηγὸς τῆς ταλαίνης νήσου, ἐνέπνεε φόβον καὶ βαθὺν σεβασμὸν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους. Ὅτε δ' ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς πρωτευούσης ἔνθα εἶχε κληθῆ ὡς Συνοδικός, τὴν 2 Ἰανουαρίου 1819, Τούρκοι καὶ Ἕλληνες ὑπεδέχθησαν αὐτόν, ὡς ἄλλον Σουλτάνον. Ἄλλ' ὁ Γερμανὸς ἦτο σκυθρωπὸς ἔκτοτε. Ἐγνώριζε πολλά περὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Μυθεῖς ὑπὸ τοῦ Πελοπίδα εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας δὲν ἐθράδυνε νὰ γείνη ἡ ψυχὴ αὐτῆς ἐν Πελοποννήσῳ, τῶν πάντων αἰσιοδοξούντων παρὰ τὸ πλευρόν του.

Ὁ Γερμανὸς ἦτο μέγας πολιτικὸς νοῦς καὶ ἤρξατο ἀμέσως νὰ δρᾷ διπλωματικώτατα, προβλέπων διὰ τῆς φρονήσεως, ὅτι ἠγνύουν οἱ ἄλλοι, τυφλοῦμενοι ὑπὸ τῆς καρδίας. Ἦτο εἰς ἐκ τῶν ὀλίγων γλωσσομαθῶν καὶ πολιτικῶν, οὓς ἀνέδειξε τότε ἡ Ἑλλάς. Κ' ἐνῶ διεβουκόλει διὰ τοῦ Παπαρηγοπούλου τὸν Ἀλῆ πασᾶ εἰς ἀνταρσίαν, ὑποσχόμενος αὐτῷ Ἑλληνικὴν Ἡγεμονίαν, συνίστα τῇ συμπράξει καὶ εὐλογία τοῦ Πατριάρχου ἐφορίας πρὸς συλλογὴν ἐράνων διὰ σχολεῖα δῆθεν, πράγματι ὅμως πρὸς παρασκευὴν πολεμοφοδίων, καὶ κατῴρθου νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς Τούρκους δυσπιστίαν πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς, τὴν ἐν τοῖς μελετωμένοις ὀξυδέρκειαν τῶν ὁποίων εὐλόγως ἐφοβεῖτο. Ὅτε δ' ἀποκαλυφθέντος τοῦ σκοποῦ τῶν Ἑλλήνων, ἐκλήθησαν οἱ προεστῶτες καὶ οἱ ἐπίσκοποι, μόνος ὁ Γερμανὸς βραδύτατα κινήσας ἐκ Πατρῶν δὲν ἔστρεψε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ μακελειὸν τῆς Τριπόλεως, προσποιηθεὶς πρὸ τῶν Καλαβρύτων ἰσχυρὸν πόνον τοῦ ποδὸς καὶ λαβῶν, ὡς παρὰ Τούρκου δῆθεν πεμφθεῖσαν ἐπιστολὴν, προσημαίνουσαν τὸν κίνδυνον.

Δὲν παρῆλθον δ' ὀλίγαι ἡμέραι καὶ τὴν **25 Μαρτίου** ἀνεπέτασε τὴν Σημαίαν τῆς Ἀναστάσεως

τοῦ Γένους ἀπὸ τῆς Ἀγίας Λαύρας. Ἐξεφώνησε δ' εὐθύς ἐκεῖ τὸν Δημοσθένειον ἐκείνον λόγον, ὃν ἀπθανάτισεν ὁ Πουκεβίλ καὶ ἐν ᾧ περιέχεται ἡ αἰωνία δυστυχῶς ἀλήθεια: «Ὁ ὑδὲν παρὰ τῆς Εὐρώπης, τὰ πάντα ἐκ τῶν χειρῶν μας», ὅπερ καὶ ἤδη εἶνε καὶ ἔσαεῖ ἔσται τὸ θούριον σύμβολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὴν ἀπαράμιλλον εὐγλωττίαν τοῦ Γερμανοῦ ἀναγνωρίζουσι πλὴν τοῦ πολλοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Πουκεβίλ καὶ ὁ Γόρδων καὶ αὐτὸς ὁ μισέλλην Φίλναυ, οἵτινες διὰ πλείστων σελίδων ἐν ταῖς ἱστορίαις των ἐξυμνοῦσι τὸν Ἱεράρχην. Τότε ὁ Γερμανὸς ἐκοινοποίησε πρὸς τὰς Δυνάμεις γαλλιστὶ περίφημον διακοίνωσιν καὶ πρῶτος συνεβούλευσε τοὺς ὀπλαρχηγοὺς νὰ συνταχθῶσιν ὑπὸ Κυβέρνησιν μεταβαίνων ἀκαμάτως ἀπὸ στρατοπέδου εἰς στρατόπεδον καὶ προσπαθῶν διὰ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς του νὰ ἐξομαλύνῃ ἐμφυλίους ἔριδας, ὅπερ πλειστάκις κατώρθωσεν. Ὁ Μέγας δ' ἐκείνος κολοσσὸς ὁ λαβὼν θέσιν εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Ἑλληνικῆς δόξης κατήλθε προῶρως εἰς τὸν τάφον τὴν 10 Μαΐου 1826 ἐν Ναυπλίῳ θρηνηθεὶς ὑφ' ἅπαντος τοῦ ἔθνους, ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ὁποίου θὰ ζῆ ὁσημέραι μεγαλυνόμενος, ὡς δημιουργὸς τῆς μεγίστης τῶν ἡμερῶν, τῆς Εἰκοστῆς Πέμπτης Μαρτίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ II

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

Ἑκατονταετηρὶς Ἐθνάρχου.—Ἱεραρχικὰ στάδια.—Ὁ Προστάτης τῶν Μουσῶν.—Ὁ ὑπέρτατος τῶν Ἑταίρων.—Τὸ δευτερον μαρτύριον.—Ἡ Πόλις τῶν Πατριαρχίων.—Νέος Σωτήρ.

Παιδίον ἔτι τὸν προέπεμψεν ἡ γενέτειρα, ἐνῶ ἠκτινοβόλει ἐπὶ τοῦ παρθενικοῦ μετώπου του ἡ αἴγλη τῆς ἀρετῆς κ' ἐσφίγγετο μετὰ πόνου ἐν τῇ καρδίᾳ του τὸ

κατὰ τῶν τυράννων μῖσος, τὸ ἀναπτυχθὲν ἀπλῆτως ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Φιλοσόφου ἔνθα τὸν ἐδίδαξαν πατριῶται διδάσκαλοι. Παιδίον ἔτι ὁ πρωτομάρτυς καὶ πρωθιεράρχης κατέλιπε τὴν λιτὴν οἰκίαν του, ἵνα τοσοῦτον ἐπαξίως ἀνέλθῃ εἰς τὸν ὑπατον θρόνον. Καὶ τὸ παιδίον ἐκεῖνο, τὸ δειλὸν βλάστημα τοῦ ἐπαχθοῦς ζυγοῦ, ἐπιστρέφει σήμερον εἰς τὴν ἰδίαν πατριδα ἵνα στηθῇ ὡς σύμβολον τοῦ ὑψίστου πατριωτισμοῦ καὶ σκορπίζη τὰς εὐλαβίαις εὐλογίας του ἀνὰ πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν βουνῶν τῆς ἡρωικωτάτης τῶν νήσων .. Παιδίον ἔτι τὸν προέπεμψεν ἡ γενέτειρα καὶ ἀνοίγει ἤδη ἐν κατανύξει τοὺς κόλπους, ἵνα δεχθῇ φιλοστόργως τὸ πανελλήνιον τέκνον της, τὸν κατ' ἔξοχὴν Πατριάρχην.

Γεννηθεὶς ὁ Γρηγόριος ἐν πενιχρῇ καὶ σωζομένῃ οἰκίᾳ κατὰ τὸ 145 καὶ ἀναπτυχθεὶς ἐν Δημητσάνῃ προσελήφθη ἀρχιδιάκονος ἐν Σμύρνῃ, ὅπου μετέφερε καὶ τοὺς γονεῖς του καὶ ἐξέδωκε τοὺς λόγους τοῦ Χρυσοστόμου. Προχειρισθεὶς δὲ Μητροπολίτης Σμύρνης κατὰ τὸ 1784 ἐκλήθη μετὰ 13 ἐτῶν εὐκλεῖα ἱεραρχίαν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου τὴν 1 Μαΐου **1797**, ἥτοι ἀκριβῶς πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος¹. Φαινόμενος ὅμως αὐστηρὸς πρὸς τοὺς ἀδρανεῖς ἀρχιερεῖς καὶ μὴ στέφας νὰ καταστείλῃ τὸν ἀναβρασμὸν τῶν ὑποδούλων ἐπὶ τῇ ἀποβάσει τοῦ Ναπολέοντος εἰς Αἴγυπτον, ἐξωρίσθη εἰς τὸν Ἄθω ἀφοῦ πρῶτον ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὰ σεσαθρωμένα Πατριαρχεῖα καὶ ἵδρυσεν μέγα τυπογραφεῖον δι' ἔθνικους σκοπούς. Κληθεὶς ὅμως αὐθις εἰς τὸν θρόνον συνέστησε πανταχοῦ ἐφορίας πρὸς ἵδρυσιν Σχολείων καὶ ἐξέδοτο περισπούδαστον Ἠθικὴν ἐκ τῆς Ἀριστοτελείου, ἀλλ'

¹ Γεδεών σ. 675. Μαθᾶ Πατριαρ. Πίνακας σ. 262. Παραδόξως τινὲς βιογράφοι διατείνονται, ὅτι ἀνηγορεύθη κατὰ τὸ 1798, ἐνῶ σώζεται καὶ Πατριαρχικὴ σφραγὶς του τοῦ 1797 (Ἄγγελ. σελ. 426).

ἐπελθουσῶν παραχῶν ἀπεσύρθη καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἄθω ὅπου καὶ ἐμνήθη ὑπὸ τοῦ Φαρμάκη τὰ τῆς Ἐταιρίας, ἣν ἐκθύμως ὑπεστήριξε, κατόπιν δ' ἐκλήθη τὸ τρίτον εἰς τὸν θρόνον δε καὶ ἐμαρτύρησε.

Αἱ πρὸς τὴν Ἐταιρίαν δύο πολυτιμώταται ὑπηρεσίαι τοῦ Πατριάρχου, ἐκτὸς τῆς μεγίστης ἠθικῆς ἐπιρροῆς τῆς ἐγνωσμένης μυστικῆς συμμετοχῆς του, ἦσαν ἡ διὰ τῶν ἐφοριῶν πρὸς σύστασιν δῆθεν Ἑλληνομουσείου παρασκευητῆς ἐγέρσεως καὶ ἡ κατάπεισις τοῦ Πετρόμπεη τῆς Μάνης δι' ἐπιστολῆς αὐτογράφου ὅπως συμμετάσχη εἰς τὸ κίνημα. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ὑπώπτευσαν τὰ πάντα καὶ κηρυχθεῖσης τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὴν εὐλογία τοῦ Πατριάρχου πρὸς ἐκείνον ἐστριψαν τὰ θηριώδη ὄμματα. Πλὴν μάτην οἱ συνοδικοὶ προέτρεπον εἰς αὐτὸν φυγὴν προβλέποντες τὸ φοβερὸν τέλος. Ὁ Γρηγόριος ἐπέμεινε καὶ λειτουργήσας ὑπέρποτε μεγαλοπρεπῶς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ Γένους, ἀπήχθη εἰς τὸν τόπον τοῦ Μαρτυρίου. Βλέπων ὁ Σουλτάνος συντριβέντα τὰ δεσμά τοῦ Ἔθνους τὰ ἤρπασε καὶ ἐν ἀπογνώσει περιέβαλε δι' αὐτῶν τὸν λαὸν τοῦ Ἐθνάρχου. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὴν Πύλιν ἐκείνην τῶν Πατριαρχείων, ἥτις ἐκρίθη τόσον ὑψηλὴ ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ βαστάσῃ τὸν βρόχον τοῦ Γίγαντος τῶν Πατριαρχῶν. Καὶ μένει μὲν ἔκτοτε κλειστὴ ἡ μαρτυρικὴ πύλη, ἀλλ' ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος θὰ εὐδοκήσῃ ν' ἀνοίξῃ, ὅταν ἐξ αὐτῆς ἡ Σκιά του θὰ δεχθῆ τὸν νέον Ἐθνάρχην, τὸν ἄγνωστον Βασιλέα τῆς πανελευθέρας Ἑλληνίδος γῆς!

Τραῦμα διαμπερὲς εἰς τὴν πλευρὰν εὐρέθη ὅταν ὄχλος Μουσουλμάνων καὶ Ἰουδαίων ἔσυρε τὸ σептὸν λείψανον μέχρι τῆς θαλάσσης. Τὸ μέγα καὶ θεῖον τῆς

1 Περὶ τοῦ Πατριάρχου ἔγραψε πρωτότυπον καὶ βιβλουστατὴν μέλειην ὁ σοφὸς καθηγητῆς κ. Παῦλος Κηρολ δης ἐν τῇ «ἱστορίᾳ τοῦ 10^{ου} Αἰῶνος» σελ. 207—235.

Ἱερουσαλήμ μαρτύριον ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐν τῇ πόλει τοῦ Βυζαντίου. Ἐπυσαν τὸν μάρτυρα βασανισθέντα οἱ ἄνομοι καὶ ἀνήρτησεν ἐπ' αὐτοῦ ἔγγραφον βασιλικὸν ὁ Βεζύρης. Ὅτε δ' ἐρρίφθη τὸ σῶμα εἰς τὸν βυθόν, οἱ προσδεδεμένοι λίθοι ἐλύθησαν καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν φρουρούντων ἀνέστη ἐκ τοῦ πόντου ὁ Πατριάρχης τὴν Τρίτην ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου ἡμέραν. Ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς συνεταράχθη. Ἡ ψυχὴ τοῦ Πατριάρχου, ἀποκρυσταλλωθείσα εἰς θούριον ποίημα κυκλοφοροῦσαν εὐθύς, ἐνέπνεε τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ ἐπέστεφε μυστηριωδῶς τὰ τρόπαια τῶν πολεμάρχων. Ὁ Χριστὸς μαρτυρήσας ἔσωσε τὸν Κόσμον, ὁ Πατριάρχης τὸν Ἑλληνισμόν.

Μετακομισθεὶς εἰς Ὀδησὸν ἐτάφη μεγαλοπρεπῶς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι ἐκφωνήσαντος τοῦ Οἰκονόμου λόγον δεινότατον, τὸν δὲ Ἀπρίλιον τοῦ 1871 μετεφέρθη ἐπὶ τοῦ θωρηκτοῦ «Γεωργίου» εἰς Ἀθήνας ἔνθα ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Ἱεραρχῶν μετὰ τιμῶν Ἐθνάρχου καὶ κατετέθη ἐν τῇ Μητροπόλει. Ἐν δ' ἔτος κατόπιν ἐτελέσθησαν τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐκφωνήσαντος θαυμάσιον ποίημα τοῦ Βαλαωρίτου καὶ κατ' ἔτος ἔκτοτε στεφανοῦται καὶ θὰ στεφανοῦται αἰωνίως μέχρις ὅτου πληρωθῇ τὸ μέγα του Ὀνειρον.

ΠΡΟΣΕΧΩΣ ΕΚΔΟΘΗΣΟΝΤΑΙ

Ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν

ΑΝΑΛΕΚΤΩΝ

Η ΛΙΤΑΝΕΙΑ

Ἑθνικὸν δράμα

Εἰς πράξεις τέσσαρας.

Η ΓΟΡΤΥΝΙΑ

Μεγάλῃ ἱστορικῇ μονογραφίᾳ

μετ' ὀλοσελίδων εἰκόνων.

